SZEKERES IMRE

Azok a koalíciós évek

A Horn-kormány
1994–1998

Noran Libro
Budapest, 2019

Címlapfotó: Pető Iván és Horn Gyula aláírja
a koalíciós szerződést

Fotó: Szalay Zoltán
Cultiris

Minden jog fenntartva
ISBN 978-615-5900-81-5

© Szekeres Imre, 2019
© Noran Libro Kiadó, 2019
© Cultiris, 2019

Több, mint négy év

25 évvel ezelőtt alakult meg a szocialista–liberális kormány, és Horn Gyula lett a Magyar Köztársaság miniszterelnöke. Kellő idő telt el azóta, hogy elfogulatlanul lehessen elemezni a körülményeket, a politikai törekvéseket, és mindezek fényében bemutatni Horn Gyula tevékenységét az 1994–1998 közötti kormány miniszterelnökeként. Személyes és politikai okom van rá, hogy vállalkozom erre. A politikai ok egyszerű: szocialistaként fontosnak tartom, hogy bemutassam egy olyan korszak kormányzati teljesítményét, amely reményeim szerint a jövőben megismételhető lesz. Olyan teljesítményt, amely a sokszor elcsépelt, de igaz gondolat jegyében született: haza és haladás együttes követelményének akartunk megfelelni.

A személyes ok bonyolultabb. Nem a barátja voltam Horn Gyulának, hiszen csak az 1990-es választás után ismertük meg egymást, amikor ügyvezető alelnökként a helyettese lettem, olyan munkatársa, aki az 1990 és 1998 közötti sikereinek, de kudarcainak is egyaránt részese volt. Mindig volt közöttünk bizonyos távolságtartás, ami mindkettőnknek lehetőséget adott rá, hogy elfogulatlanul tekintsünk egymásra. A közös munka során szerzett tapasztalatok alapján állítom, hogy a Horn Gyulára jellemző karakterjegyek ritkán fordultak elő az általam ismert magyar politikusok körében. Az egyik jellemzője a politikai cselekvésének irányt adó elkötelezettsége volt;

a másik az ítélőképessége, amely képessé tette a pillanatnyi helyzetből adódó szükségszerűségek felismerésére és arra, hogy tetteit hozzájuk igazítsa. Politikusi teljesítményét is kiemelkedőnek tartom, hiszen vezetésével először szerzett többséget a magyar történelemben egy baloldali párt demokratikus körülmények között; miniszterelnökként 1995-től kivezette Magyarországot a gazdasági válságból; államférfiként pedig példát mutatott a politikusoknak szociális elkötelezettségből.

Horn Gyula az a politikus volt, aki társaival együtt kerítést bontott, és 2015-ben sem épített volna. Már az illegális migráció első jelei nyomán gondoskodott volna Magyarország biztonságáról, a menekültek ellátásáról és szervezett átvonulásáról, előzetesen egyeztetett volna más EU-tagállamokkal a közös fellépésről a menekültek humánus ellátása érdekében, és a menekültstátuszra nem jogosultak hazaszállításáról. Horn ezért volt több, mint politikus: államférfi volt.

Könyvem írásakor felhasználtam a korabeli nyilvános információkat, dokumentumokat, elemzéseket, de kerültem a személyes emlékekre való hivatkozásokat, valamint a jövőre vonatkozó utalásokat. Köszönöm azok segítségét, akik átolvasták, véleményezték elemzéseimet, értékeléseimet, és végül rábeszéltek arra, hogy könyv szülessen belőlük.

TARTALOM

1994

Kezdetben

Míg az 1990-es választásokat az előző rendszer tagadása uralta, addig az 1994-es választásokat már a lehetőségek közötti szabad választás jellemezte. Ezt a folyamatot jelezte az is, hogy a két országgyűlési választás közötti félidőben világosan látszott, hogy az MSZP túljutott a rendszerváltás krízisén. A közvélemény-kutatási adatok szerint a szocialistákra szavazni kívánók aránya 1992-ben folyamatosan nőtt, az év végére az MSZP tartósan a második leginkább támogatott párttá vált, és csak a Fidesz előzte meg. Az MSZP megítélésének változását jelezték az időközi választási győzelmeink is. A közvéleménynek a hatalmon lévő jobboldali koalícióval szemben álló része egyre kevésbé értette és fogadta el a diszkriminálásunkat. Egyre inkább teret nyert az MSZP–SZDSZ–Fidesz-összefogás igénye, mert olyan politikai erőnek tekintették a három ellenzéki pártot, amely képes eséllyel szembefordulni a hatalmon lévő koalícióval.

KAMPÁNY A JAVÁBÓL

A választók értékrendjét vizsgáló közvélemény-kutatások egyértelműen mutatták, hogy az életszínvonal csökkenése, a szerény fogyasztással járó, de kiszámítható,

biztonságot adó létfeltételek megszűnte döntő szerepet játszott abban, hogy az általános kiábrándulás a mi felértékelődésünkhöz vezetett. Így már 1993 elején is meglehetősen világos volt, hogy létrejöhet olyan helyzet az 1994. évi választások után, hogy csak egy szocialista–liberális kormány lesz képes parlamenti többséget felsorakoztatni maga mögé. Az MSZP választási programja, majd az 1994. február végi kongresszuson elfogadott koalíciós alapelveink is világosan mutatták: a szocialisták és a szabaddemokraták, valamint a Fidesz elképzelései ugyan jelentősen különböznek, de egyeztetésük nem lehetetlen.

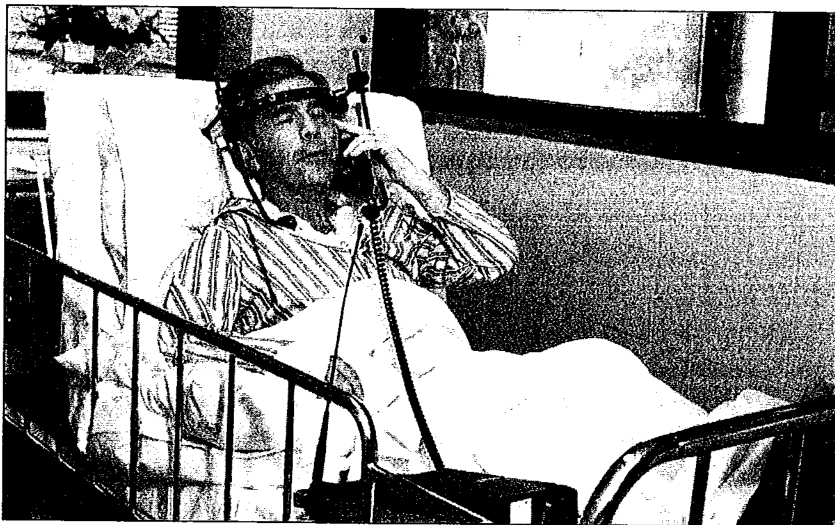
A Fidesz és az SZDSZ politikai stratégiája – messze túlmutatva az addigi nézetkülönbségeken – az MSZP megítélése kapcsán vált el érdemben. Az SZDSZ elsősorban az MDF vezette koalíció leváltását választások útján, illetve, amíg ez közvetlen veszélynek tűnt, a szélsőjobb előretörésének megakadályozását tekintette feladatának. Maga a Demokratikus Charta is a kormányzat szélsőjobb felé nyitott politikája elleni fellépésként jött létre 1991 őszén. Az SZDSZ s a vele szimpatizáló választók, de sokan mások is, akik nem kötődtek pártokhoz, az MSZP-vel kapcsolatos esetleges fenntartások ellenére is elfogadhatóbbnak tartották a nem pártszínekben szerveződő, de kétségtelenül a szocialista párt bázisát is mozgósító Chartát, mint a szélsőjobb fellépésének passzív szemlélését.

1991 végétől az 1994. évi választásig viszont mindinkább az látszott, hogy a fideszesek minden egyéb politikai szempontot alárendeltek a velünk, a szocialistákkal való szembenállásnak, így a Chartáról is azt hangoztatták,

hogy az nem más, mint a szocialisták kiengedése addigi elszigeteltségükből. Orbán Viktor 1994. április 23-án végül is eljutott oda, hogy kimondja: ha az MSZP és az SZDSZ „összeállna", az a szabaddemokraták és a Fidesz viszonyának szakítópróbája lenne. Kuncze Gábor a konfrontáció elkerülése érdekében nyilatkozatra kényszerült: nem folynak és nincsenek is előkészületben az SZDSZ és az MSZP esetleges koalíciójáról szóló tárgyalások, mondta.

De nem volt egyszerű a helyzet az MSZP-ben sem, mert a választási kampány kezdetekor egy megoldhatatlannak tűnő problémába ütköztünk. Azzal a kérdéssel kerültünk szembe, hogy ki legyen a miniszterelnök-jelöltünk. 1994. január 3-án Horn Gyula és mi néhányan találkoztunk Németh Miklós volt miniszterelnökkel; a megbeszélés témája a hazatérése volt. Németh Miklós azonban nem tartotta alkalmasnak a helyzetet arra, hogy az MSZP kormányra kerüljön, s a kampányban való részvételt is elutasította. Így ő nem jöhetett szóba, sőt a kampányban úgy kellett építeni Németh-kormány tekintélyére, hogy a volt miniszterelnök távol maradt az itthoni politikai küzdelmektől.

Abban, hogy nem neveztük meg a miniszterelnök-jelöltet, az is szerepet játszott, hogy nem volt célszerű választani a szóba jöhető jelöltek, Horn Gyula és Békesi László között. Mint kampányfőnök meggyőződéssel állítottam, ha bármelyikük mellett döntünk, és megnevezzük miniszterelnök-jelöltként, sok szavazatot veszítünk a másik hívei körében. A helyzet feloldására nem látszott más megoldás, mint az, amit azután január 22-én az MSZP országos választmánya kimondott: csak a vá-

1. 1994. május 10. A miniszterelnök-jelölt Horn Gyulát a miskolci kórház intenzív osztályán ápolják.

lasztások eredményének ismeretében nevezzük meg miniszterelnök-jelöltünket. Ehhez tartottuk magunkat akkor is, amikor február 27-én az MSZP országos elnöksége és választmánya Horn Gyula pártelnököt javasolta ugyan az országos lista élére, de azzal a megjegyzéssel, amit Jánosi György (az MSZP alelnöke) fogalmazott meg: Horn Gyula legyen a zászló, Békesi László a fáklya. Nem volt könnyű egyikük számára sem elfogadni ezt a helyzetet, de megtették, és ezzel nagyban hozzájárultak a sikerhez.

A kampány végén is nehéz helyzetbe kerültünk. 1994. május 5-én (három nappal a választások előtt) a miskolci kampányzáró nagygyűlésről hazafelé tartva Horn Gyula súlyos autóbalesetet szenvedett. A pártelnököt szállító gépkocsi az út bal oldalán álló kivilágítatlan teherautónak ütközött. Horn a baleset következtében csigolya- és csuklótörést szenvedett. A baleset új helyzetet teremtett a kampányban.

Kampányfőnökként a vele való egyeztetés nélkül kellett a kampányt irányítanom és a nyilvánosság előtt helyette is szerepelnem úgy, hogy azzal majd egyetértsen, hiszen ő volt ennek a drámának a főszereplője.

„ÚGY LÁTOM, NAGYKÖVET ÚR, HOGY GYŐZTÜNK"

1994-ben az első fordulóban a választásra jogosultak közel 69%-a adta le voksát. A legsikeresebben a Magyar Szocialista Párt szerepelt 32,99%-kal, második helyen az SZDSZ végzett 19,73%-kal. Az MDF közel 12, az FKGP 9, a Fidesz és a KDNP alig több mint 7-7%-ot kapott.

A többi párt nem szerezte meg a parlamentbe jutáshoz szükséges 5 százalékot. Két választókerületben már az első forduló eredményes volt. A kazincbarcikai választókerületből Gyárfás Ildikó, a kisbériből Keleti György tagja lett az új parlamentnek: mindketten szocialista jelöltek voltak.

Számolva a közhangulat változásával, a kampánystáb ellenállt a nyomásnak, hogy jelöltjeink lépjenek vissza a náluk kisebb támogatottsággal rendelkező ellenzéki, döntően SZDSZ-es jelölt javára. Annál is inkább indokolt volt ezt mert az SZDSZ, bár továbbra sem vette át a többi párt szocialistaellenességét, azt hangoztatta,

hogy az MSZP-s parlamenti túlsúly, az esetleges egypárti kormány hátrányos lenne. Álláspontjukat nemcsak mi, hanem még a szocialista–liberális koalíciót szorgalmazó sajtó egy része is értetlenül fogadta.

Az MSZP választási bizottságában kirobbant vita, az informális megkeresések és nyomásgyakorlási kísérletek ellenére is kitartottunk az önállóságunk mellett. Ez különösen akkor vált fontossá, amikor az esetleges együttműködés személyi feltételeinek fontos elemeként Magyar Bálint bejelentette, hogy a Horn Gyula vezette kormányba az SZDSZ nem lépne be. Mi azonban világossá tettük, hogy a mi jogunk eldönteni, kit jelölünk, de majd csak a választások második fordulója után döntjük el. Az egyértelmű volt számunkra, hogy ha nincs többségünk, az SZDSZ csak akkor mondhat nemet a szocialista–szabaddemokrata koalícióra, ha vállalja az új választásért a felelősséget, vagyis a mozgástere korlátozott volt. A második fordulóban következetes magatartásunk eredményesnek bizonyult: 209 képviselőnk volt, és az Országgyűlésben többséggel rendelkeztünk (54%).

Az MSZP választási győzelmét 1994 júliusában a magyar közvélemény három, egymással összefüggő tényezőre vezette vissza: a biztos megélhetés utáni vágyra, a hatalomváltás igényére és az MSZP vezetői iránti bizalomra. Csak kevesen gondolták, hogy a párt győzelme ideológiai okokkal lenne magyarázható, vagy hogy a választók megtévesztése állt volna a háttérben. A megkérdezettek egyötöde feltételezte csak, hogy a győzelem mögött a Szocialista Párt választási kampányában tett ígérete állt az életszínvonal javulásáról. Az MSZP szavazó-

tábora négy momentumot érzett kiemelkedő fontosságúnak pártválasztása szempontjából:

- a párt várható, feltételezett kormányzati teljesítményét (73%),
- az előző rendszer szociális biztonságát (72%),
- a pártvezetők iránti szimpátiát (63%)
- és a párt eszméit (60%).

A választási eredményben nagy szerepe volt a modern, a választópolgárokhoz világos üzenetet megfogalmazó kampánynak, ami Szirtes József kampánytanácsadó érdeme volt, és azoknak az aktivistáknak, akik önzetlenül vettek részt a kampányban. A választások második fordulójának éjszakáján elsőnek az Egyesült Államok nagykövete jelent meg a Köztársaság téri székházban, akit a nagykövetséggel való korábbi, nem túl barátságos viszonyunkra utalva azzal fogadtam: „Úgy látom, nagykövet úr, hogy győztünk." Persze azzal számolnunk kellett, hogy az MSZP abszolút többsége igen szerény. Ahogy Kis János, az SZDSZ akkori elnöke fogalmazott a választások után egyik cikkében: „sok egy pártnak, de kevés egy kormánynak."[1] Hasonlóan láttuk mi is a helyzetet, és a választások utáni napon Miskolcon, a kórházban Horn Gyula, Gál Zoltán és én arra jutottunk, hogy koalíciós kormány létrehozását kezdeményezzük. Világos volt számunkra, hogy az MSZP abszolút több-

[1] Kis János: A választók üzenete és a koalíció kilátásai, *Magyar Hírlap*, 1994. július 16.

sége az esetleges tárgyalásokon jobb feltételeket teremt a szabaddemokraták számára, mint ha kisebbségben lennénk az Országgyűlésben, hiszen így a koalíció nem kényszer, nem kell mindenképpen megállapodniuk velünk. Tudatában voltunk annak is, hogy a közvélemény koalíciós vágya miatt az MSZP nehezen utasíthatja el, hogy a szabaddemokratáknak különleges garanciákat adjon a koalíció feltételeként, hiszen egyszerű többségi szavazások esetén nélkülük, akaratuk ellenére is dönthetnénk. Horn Gyula akkor kérte fel a jogászként tekintéllyel rendelkező Gál Zoltánt az Országgyűlés elnökének, engem pedig arra kért, vállaljam a frakcióvezetést, mert a kormánynak biztos frakcióháttér kell, akár egyedül, akár koalícióban kormányoz majd.

A közvélemény részben érzelmi alapon, részben nagyon is racionálisan sürgette a koalíció létrehozását. Az összefogásigényt megalapozta, hogy a közvélemény-kutatások szerint már régóta az SZDSZ volt a választók által legkevésbé elutasított párt, és az MSZP választói úgynevezett másodlagos preferenciaként az SZDSZ-t említették a leggyakrabban. De a szabaddemokrata szavazók érzelmei is megváltoztak az előző választásokhoz képest, s a Fidesz mellett leginkább az MSZP-t találták szimpatikusnak az elsőként választott pártjuk után. Az említett érzelmi tényezők mellett a koalíció igényét a racionalitás is vezérelte. Az MSZP és az SZDSZ együttes akarása azt jelenítette meg, hogy milyen politika mögött biztosítható erős kormánytöbbség. Ezt Pető Iván később így fogalmazta meg: „Az MSZP-re szavaztak, mert azt szeretnék, ha vége szakadna az átmenet megrázkódtatásainak, ha az élet kiszámíthatóbbá, tervezhetőbbé és kevésbé nehézzé válna. De többnyire azt is sejtik, hogy ha a változás nem folytatódik, akkor a baj csak súlyosbodni fog, s ezért koalíciót akarnak az SZDSZ-szel."[2]

Az SZDSZ – annak ellenére, hogy kételyei voltak az iránt, mennyiben azonosul érdemben az MSZP a Békesi-féle gazdaságpolitikai programmal, illetve, hogy nagy különbség volt a két párt között az alkotmány fontos elveiről, az önkormányzati rendszerről, a szakszervezetek és a pártok viszonyáról vallott nézeteikben – a koalíciós tárgyalások mellett döntött. Ennek az együttműködésnek mindkét táborban akadtak komoly kritikusai és ellenzői. Az ellenérzések nem voltak alaptalanok, hiszen szocialista oldalról sokan helyesen érzékelték, hogy egy olyan párttal kellene együttműködnünk, amely annak idején éppen azért alakult és szerveződött meg, hogy a hatalomból kibillentse nemcsak az MSZMP-t, hanem az MSZP-t is. Szabaddemokrata oldalról nézve persze elmondható volt, hogy az ellenzékben együtt eltöltött négy év sem feledtette velük azt a tényt, hogy merőben másképpen értékelik az előző negyven évet, mint mi – s a választási eredmények ellenére sem tartják semmilyen formában folytathatónak a szocialista kísérletet. Ami azonban eldöntötte a kérdést: az SZDSZ számára egy következő választás utáni, esetleges jobboldali koalícióban való részvétel nem látszott sem ígéretesebbnek, sem könnyebbnek, mint a megállapodás velünk.

[2] Pető Iván: Az MSZP–SZDSZ kormánykoalíció, *Magyarország politikai évkönyve*, 1994, 115–131.

A közvélemény-kutatás egyébként azt is jelezte, hogy az SZDSZ előzetesen jelzett koalíciós feltételei nem esnek egybe a megkérdezett választók igényeivel.[3] A kérdésre, hogy „Helyesnek tartja-e, miszerint az SZDSZ a miniszterelnök személyétől teszi függővé a koalícióra lépést?", a válaszadók közel háromnegyede nemmel válaszolt, és az SZDSZ-szavazóknál is lényegében ugyanez volt az arány. Talán még élesebben mutatja a koalíció mindent elsöprő igényét, hogy a kérdésre, miszerint „Csak akkor lépjen-e koalícióra az SZDSZ, ha programja megvalósulására esélyt lát?", a válaszadók 70%-a felelt úgy, hogy „mindenképpen" kell koalíció, s itt sem mutatkozott különbség az SZDSZ-választók és a teljes népesség között.

Időközben, az informális érintkezések révén, illetve a két párt vezetőinek június 2-i találkozóján tisztázódott, hogy az MSZP június 4-ére összehívott kongresszusának feladata hivatalosan dönteni a koalíció kezdeményezéséről, s ha a tárgyalások eredményesek, mindkét párt újabb kongresszust, illetve küldöttgyűlést tart. Az aligha lehetett kétséges, hogy a szocialista párt kongresszusa kezdeményezi a koalíciót. Az azonban bizonytalanabbnak tűnt, hogy az SZDSZ küldöttgyűlése ad-e felhatalmazást a tárgyalásokra. Egyedül maradtam viszont azzal az állásponttommal, hogy az MSZP keresse meg tárgyalási ajánlattal a Fideszt is, hiszen a közvélemény ezt elvárta volna tőlünk. Mivel Horn Gyula és mások sem kívánták a fiatal demokratákat közvetlenül megkeresni, a hárompárti koalíció lehetősége formálisan is megszűnt.

[3] *Népszabadság*, 1994. június 4.

Az MSZP számára a koalíció történelmi értelme és funkciója az volt, hogy lemossa az utódpárti jelleget. A megbélyegzés politikája ezt követően értelmetlenné vált. Az MSZP immár véglegesen konszolidálódott balközép pártként, és ezt méltányolták is a választók. Az SZDSZ szempontjából is hasonló, komoly előnyökkel járt a koalíció. Az SZDSZ lényegileg vesztes párt volt 1990-ben az MDF-fel szemben, miként vesztes párt lett 1994-ben is az MSZP-vel szemben. A választási veszteségét csak úgy alakíthatta át pszichológiai és szociológiai értelemben vett győzelemmé, ha kormányzati szerepet vállal.

Koalíciós tárgyalások

Június 14-én a két fél megegyezett a közös kormányzás működési szabályaiban és intézményes biztosítékaiban. A tervezetet Magyar Bálint és én dolgoztam ki, s ahogy Frei Tamás írta a *168 óra* különszámában,[4] a „Szárszói találkozón" véglegesítettük Farkasházyék verandáján, a jelen lévő művészek, újságírók, értelmiségiek izgatott érdeklődése közepette. A szakmai tárgyalások és az ezeket kiegészítő, a kormányzati struktúráról szóló tárgyalások a következő napokban albizottságokban folytak. Érdemi nézetkülönbség két ügyben mutatkozott: egyrészt az önkormányzatoknál,

[4] Frei Tamás: Zárt ajtók mögött, *168 óra*, 1994. június 28. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/168ora_1994_1/?pg=851&layout=s&query=Frei%20Tam%C3%A1s

döntően a megyei önkormányzatok jogosítványai körül (az SZDSZ hagyományosan a gyenge megye elkötelezettje volt, míg az MSZP erősíteni kívánta a megyéket az érvényes szabályokhoz képest), másrészt néhány közjogi kérdésben.

A június 14-től 22-ig tartó szakmai viták közben a kormányzati struktúrával foglalkozó kéttagú bizottság (Kuncze Gábor és én), illetve a két pártelnök közötti informális egyeztetés során többé-kevésbé megszületett az alakuló kormány struktúrája, ideértve a miniszteri és politikai államtitkári posztok pártok szerinti elosztását is. A személyi kérdésekről, illetve a tárcák minisztereinek és politikai államtitkárainak jelölési jogáról azonban még a koalíciós megállapodás előre meghirdetett aláírásának napján is vita folyt, s a végső forma, a miniszterek névsora csak ekkor állt össze. Pető Iván és köztem a következő párbeszéd zajlott le:[5]

„Pető: Az első pont a koalíciós szerződésben a miniszterek közös kijelölése?

Szekeres: Igen.

Ez néhányszor megismétlődik...

Majd Pető, konzultálva Kunczéval, Magyarral, Hackkal: Rendben.

Szekeres: Ezek szerint szobatiszták lettünk."

Az, hogy a megállapodásban a miniszterek közös jelölésével kezdődött a felsorolás, azt jelentette, hogy a miniszterelnököt nem közösen jelöljük. Az SZDSZ elfogadta, hogy nincs beleszólása abba, hogy a mandátumok

[5] Az ülésen készült személyes emlékeztető alapján.

54%-val rendelkező MSZP kit állít miniszterelnöknek. Sőt, „a koalíciós megállapodás a miniszterelnök jogállását nem érinti" (koalíciós megállapodás 2. 1. 1.), fogalmaztuk meg Magyar Bálinttal együtt.

A két párt elnöke 1994. június 24-én írta alá a közel háromhetes tárgyalás eredményeként született megállapodást, amely a záradéknak megfelelően az MSZP június 26-i kongresszusának, illetve az SZDSZ ugyanakkor tartott küldöttgyűlésének jóváhagyásával vált érvényessé. Az előzetes tervekhez képest az MSZP elnöksége Horn Gyula javaslatát, hogy Medgyessy Pétert miniszternek jelöljük, nem hagyta jóvá, helyette Pál László lett az ipari és kereskedelmi miniszter. Az SZDSZ viszont nem fogadta el Baráth Etele jelölését környezetvédelmi miniszternek, a helyére Baja Ferenc került. 1994. június 24-én, a koalíciós tárgyalások végeztével aláírt 114 oldalas dokumentum, a kormányprogram megteremtette egy új típusú, valódi koalíció lehetőségét, amelynek koordinációs szerve a konszenzusos elven működő Koalíciós Egyeztető Tanács (KET) volt. Ez a politikai konstrukció elnyerte az összehívott kongresszusokon az MSZP, illetve az SZDSZ delegátusainak többségi támogatását.

Fontos eleme volt a koalíciós tárgyalásoknak, illetve magának a megállapodásnak, hogy a két párt több mint kétharmados parlamenti többségével csak kivételes esetben kíván élni. A parlamenti házszabály szerint ugyanis ha egy javaslat a bizottságban kevesebb, mint egyharmados támogatást kap, csak frakciótámogatással kerülhetett volna törvényenként három módosítás a plénum elé. Mivel az ellenzéknek nem volt egyharmada,

abban állapodtunk meg, hogy az Országgyűlés fontosabb bizottságaiban helyeket engedünk át az ellenzéki pártoknak, ezzel biztosítjuk a számarányukat meghaladó befolyásukat.

A koalíciós megállapodás érdekességei kétségtelenül az első részben rögzített működési szabályok voltak. Persze már önmagában az, hogy ezúttal írásos koalíciós megállapodás született, előrelépés volt az előző kormány megoldásához képest, amely ilyesmire még csak kísérletet sem tett. Az együttes kormányzást garantálni kívánó egyetértési jog megteremtését az MSZP abszolút parlamenti többsége indokolta, hiszen relatív többség esetén a szokásos együtt szavazás kényszere elegendő lett volna. A két párt képviselői egyetértettek abban is, hogy a koalíciós megállapodásunk nem épülhet be a magyar jogrendszerbe. Ezért azt a megoldást választottuk, hogy az úgynevezett koalíciós egyetértési jogot a kormányon belül egy SZDSZ által delegált miniszter gyakorolja, a koalíciós miniszterelnök-helyettes, de a jogosítványait, különleges státusát csak a két párt közötti nyilvános megállapodás és nem jogszabály rögzítette.

A koalíciós kormányzás alapját az MSZP és az SZDSZ képviselőcsoportja biztosította, amely tulajdonképpen minden nap, éjjel-nappal dolgozott. Az MSZP 209 fős frakciójának működése olyan frakciószabályzaton alapult, amely egyidejűleg volt demokratikus és hatékony. Ennek köszönhetően tudta meghozni a legnehezebb döntéseket is úgy, hogy csak egy képviselő vált ki személyes vagy politikai okból a négy év alatt! A képviselőcsoportnak kellett kezelnie az összes konfliktust. Ilyen volt például a Horn Gyula és Békesi László közötti kényszermegállapodás, amely szerint mindkét fél tudomásul veszi, hogy a másik nélkül nem lehet kormányozni, egyben azt is, hogy az egyiknek felhatalmazása van mindenre, a másik pedig elvileg mindent megtehet a gazdaságpolitikában.

KEZDETBEN JÓ ÖTLETNEK LÁTSZOTT (A KORMÁNYZÁS)

1994. július 15-én a parlament elfogadta a kormányprogramot és a kormányfő személyét is. Ezután letette a hivatali esküt az új kormány. A választás és a kormányváltás nyomán teljesen átalakult az ország politikai térképe, nagyobb léptékű és hosszabb távú átalakulások kezdődtek. Jelentősen megváltozott a kormányzat tevékenysége, de a politikai élet központi színtere továbbra is a parlament maradt, s a politika főszereplői változatlanul a pártok voltak. A politikai rendszer konszolidációjára utal az a fejlemény is, hogy 1994-re megszűnt a köztársasági elnök és az Alkotmánybíróság, e két kiemelkedően fontos, ellensúlyt képező hatalom konfrontációja a kormányzattal, s jelentősen csökkent az Alkotmánybíróság által alkotmányellenesnek minősített parlamenti határozatok száma is. Az előző évek talán legzavarosabb harci terepét a médiaküzdelmek jelentették, ezért általános megnyugvás fogadta azt a nyári kormányzati ígéretet, hogy a médiatörvényt a legelső teendői között tartja számon az új koalíció.

Az új koalíciós kormány két működési nehézséggel találta szembe magát: az egyik a koalíciós egyeztetés mint politikai, a másik a döntéshozatali koordináció mint szakmai-szervezési probléma volt. A Koalíciós Egyeztető Tanács (Horn, Gál, Szekeres–Pető, Kuncze, Magyar) 1994 második felében húsz alkalommal ülésezett, tehát augusztus végétől gyakorlatilag minden héten, s minden aktuális témát megtárgyalt. Ettől azonban nem szűntek meg az ütközések, amelyeknek az volt a „modellje", hogy a miniszterelnök improvizál, mire a szabad demokrata koalíciós partner a nyilvánosság előtt bírálja a saját kormányát. Ez rossz benyomást keltett, és elfedte azt a tényt, hogy az érdemi kérdésekben egyetértés van, és a lényeges problémák megoldásáról mindig megegyezés születik. A másik nagy probléma a szakmai-szervezeti egyeztetés volt a kormányon belül, annak következtében, hogy a döntéshozatali folyamatok a Miniszterelnöki Hivatalban koncentrálódtak, ami egy hónap után a miniszterelnök kabinetfőnöke, Apró Piroska lemondásához vezetett. Miközben az egyes minisztériumokban a korábbinál megalapozottabb szakmai tevékenység folyt, ez nem jelent meg a kormány összteljesítményében.

A koalíciós konfliktusok iskolapéldája volt a vagyonadó ügye. 1994. augusztus 20-án Horn Gyula a Fejér megyei Iváncsán tartott falufórumon egyebek mellett azt mondta, hogy a kormány tervezi a vagyongyarapodási adó bevezetését. A vagyonadó nem szerepelt a koalíciós szerződésben, de a mi választási programunkban igen. Az ellenzéki pártok kritikával és tartózkodással fogadták a kormányfő kijelentését. Az SZDSZ elnöke közölte, hogy a vagyonadóról szó sincs a koalíciós megállapodásban, és ez olyan súlyú kérdés, amelyet nem lehet előzetes egyeztetés nélkül bejelenteni. Két nap múlva a Koalíciós Egyeztető Tanács megállapodott ugyan a parlamenti munka indításának feladataiban, fennmaradtak azonban a nézetkülönbségek a kormányfő augusztus 20-i beszédének megítélésében.

Nem csoda, hogy az ősz közepétől kezdve a miniszterelnök rendszeresen fanyalogni kezdett már a KET említésekor is – és a tanács jelentőségét a nyilvánosság útján, illetőleg a folyamatos távolmaradás gesztusával is igyekezett kisebbíteni. Nagyon pontosan érzékelte, hogy hatalmának legkeményebb korlátját éppen ez a fórum jelentheti, ezért az ő logikájából adódóan nem is maradt más választása, mint a koalíciós egyeztetés finom, de kérlelhetetlen súlytalanítása, illetve közvetett diszkreditálása. Kéthónapnyi küzdelem után azonban kiderült, hogy nem lehet félretenni ezt az intézményt, sőt mindinkább úgy tűnt, hogy a koalíciós kormányzás legfontosabb biztosítékává válhat, ezért nem maradt más út, mint a működési körülményeinek megváltoztatása. Ennek első lépéseként megkíséreltük a hétfői találkozók nyilvánosságát a lehető legszűkebbre korlátozni. Érthető volt ugyanakkor mindkét párt törekvése, hogy igyekeztek rendszeresen nyomást gyakorolni egymásra a KET ülése előtt vagy után, rendszerint azzal, hogy a tömegkommunikációban az eseményeket a saját szempontjukból értelmezték.

A szilveszteri kabaréban ekkor hangzott el Garas Dezső és Kern András híres dala a *Ripacsok*ból átköltve, nekünk címezve.

2. „Egyedül nem megy!" Meghallgatható a következő linken: https://www.youtube.com/watch?v=8ThrEpOlwOw

Kedvezően alakult viszont az év végén a kiemelt jelentőségű önkormányzati választás, és ezzel kialakult az 1994–1998-as kormányzati periódus közhatalmi szerkezete. Az 1994. december 11-i önkormányzati választásokon ugyanis – az új választási törvény szerint egy fordulóban – nagyjából megismétlődtek a tavaszi parlamenti választás eredményei, és ezzel az egyes pártok súlya hasonlóképpen alakult országos és helyi szinten.

GAZDASÁGPOLITIKA KÉNYSZERPÁLYÁN

Az új kormány hivatalba lépésekor hangzott el a társadalmi-gazdasági megállapodás létrehozásának ígérete. A társadalmi-gazdasági megállapodásban (szociális paktum) megegyezést akartunk a makrogazdasági stabilizáció és átalakulás stratégiájáról, fő irányairól, az ebből fakadó társadalmi gondok kezeléséről és az ezzel járó terhek méltányos (arányos) elosztásáról. A megállapodás részesei lettek volna a kormány, a munkaadói és munkavállalói érdekképviseleti szövetségek, illetve a társadalom és a gazdaság más „érintettjei", meghatározó szerepet betöltő szervezetei. Ez a megállapodás tette volna lehetővé az államháztartás reformjának elfogadtatását, az adórendszer stabilitását és a szociális feszültségek átfogó kezelését. A kormány – a társadalmi-gazdasági megállapodás révén – lényegében a gazdasági rendszerváltás levezénylésének demokratizálására tett kísérletet. Ez a gesztus feloldhatatlan ellentmondást hordozott: a változások irányításába bevonni azokat, akik abban érdekeltek, hogy minden változatlan maradjon, vagy legalábbis úgy változzon, hogy mindenkinek jobb legyen a helyzete, holott erre semmiféle lehetőség nem volt.

A kormány végül is kevésbé együttműködő tárgyalófelekkel találta szemben magát, mint amire korábban számított. A legnagyobb munkavállalói és munkaadói érdekszervezetek arra törekedtek, hogy befolyásuk maximalizálják, s ezt egy korporatív alapon összeálló második parlamenti kamara létrehozásával akarták biztosíta-

ni, de első lépcsőben megelégedtek volna egy olyan, az érdekképviseletekről szóló törvénnyel is, amely stabilizálja hatalmi helyzetüket. Abban ugyanis az Érdekegyeztető Tanácsban képviselt egyetlen szervezet sem bízott, hogy tagjainak száma, rájuk gyakorolt befolyása biztosítja az érdekszervezet megfelelő súlyát a politikai döntéshozatali folyamatokban. Azt remélték, hogy egy őket előjogokkal felruházó törvény segítségével stabilizálhatják a tagságukat és növelhetik a befolyásukat. Különösen kényes helyzetben voltak ebből a szempontból a munkaadói szervezetek, mivel a kötelező tagságot (és a tagsági díj fizetését) előíró kamarai törvény nyomán megindult a szakmai kamarák szerveződése, ami azzal fenyegette őket, hogy elfogy a tagságuk, ha nem tudnak felmutatni valami sajátos plusz vonzerőt, illetve legitimációt. Ezt remélték az érdekképviseleti törvénytől.

A kormány a tárgyalásokkal egyidejűleg szembekerült az előző (és az azt megelőző) kormány hagyatékával. Az 1994-es választási kampányban a Békesi László által felvázolt gazdasági program középpontjába ezért az egyensúlyteremtés került. Ennek rövid távú eszközei között az 1996-os világkiállítás lemondását, az 1994. évi költségvetés módosítását említette, illetve számos egyéb, kisebb jelentőségű intézkedést – köztük a megtakarítások növelése érdekében a forrásadó eltörlését. A választások után alakult új kormány pénzügyminisztereként Békesi László következetesen tartotta is magát ehhez – hiába hívtuk fel többen is a figyelmét arra, hogy a pótköltségvetés kidolgozásával és parlamenti elfogadtatásával több időt veszítünk, mint amennyi haszon a megtakarításokból remélhető. Békesi László azonban nem változtatott álláspontján, és 1994. szeptember 21-én előadta pótköltségvetési expozéját, benne a gazdaság állapotáról alkotott véleményét. Ez persze indokolt volt a beterjesztett intézkedések megértéséhez, de éppen egy héttel előzte meg a miniszterelnök jó előre beharangozott – s az elhangzása után általános csalódást kiváltó – helyzetfeltáró beszédét. Sikerült tehát öngólt rúgnunk.

Volt azonban más probléma is, nevezetesen az, hogy elmaradt az államháztartás átfogó reformja. A feladat elkerülhetetlenségével és nehézségeivel már a Németh- és az Antall-kormány is tisztában volt, mégsem történt e téren semmi érdemleges. Ellentétek lassították a privatizációs törvényjavaslat elkészítését is. Békesi László pénzügyminiszter és Bartha Ferenc privatizációs kormánybiztos, valamint a szabaddemokrata politikusok egyértelműen a készpénzfizetésen nyugvó magánosítást preferálták, s a privatizációs folyamatban kisebb jelentőséget tulajdonítottak a foglalkoztatáspolitikai és más hasonló jellegű követelményeknek, valamint a reorganizációnak. Ezzel szemben mi a szocialista frakcióban úgy véltük, hogy a privatizáció nem csak a költségvetési bevételek növelését szolgálja, s ezért a munkavállalói résztulajdonosi programnak is viszonylag jelentős szerepet szántunk. Vita bontakozott ki arról is, miként valósuljon meg a magánosítás társadalmi ellenőrzése, s a két képviselőcsoportban az áron aluli eladással, a „kiárusítással" szemben is biztosítékokat kerestünk.

A miniszterelnök és a szocialista politikusok nagy része tartott attól is, hogy a restrikciós politika elfojt-

ja a gazdasági növekedést, s így a felemelkedés reménye és lehetősége nélkül élezi ki a társadalmi feszültségeket. Ráadásul november közepén még elképzelhetőnek tűnt a társadalmi-gazdasági megállapodás megkötése a szakszervezetekkel, amit a kormányzati politika erőteljes szigorodása nyilvánvalóan veszélyeztetett volna. Ezt a szempontot még Békesi László pénzügyminiszter is figyelembe vette; 1994. november 27-én az Érdekegyeztető Tanács ülésén a munkáltatók, a munkavállalók és a kormány képviselői megegyeztek az 1995. évi költségvetési és adótörvény-javaslatokról, s ezáltal fennmaradt a társadalmi-gazdasági megállapodás megkötésének lehetősége. Emellett a miniszterelnök azt sem zárta ki, hogy néhány nyugat-európai állam, illetve az Európai Unió megszorító intézkedések nélkül is hiteleket folyósít Magyarországnak, ami biztosította volna a további növekedés finanszírozását.

Az 1995. évi költségvetési törvényjavaslatot már az új házszabály előírásainak megfelelően, 1994. november 21-én kezdte tárgyalni az Országgyűlés. Az ellenzéki pártok a rendkívül szoros határidőkre tekintettel – annak érdekében, hogy a törvényhozás még az év végéig megalkothassa a költségvetési törvényt – hozzájárultak ahhoz, hogy szigorú időkorlátok között kerüljön sor az előterjesztés tárgyalására. „A huszonnegyedik órában vagyunk ahhoz, hogy megelőzzük a súlyos eladósodással járó, fedezet nélküli növekedést" – mondotta expozéjában Békesi László. Olyan súlyos egyensúlyi zavarok alakultak ki, amelyek azonnali beavatkozást igényelnek – hangsúlyozta. „A kormány szándéka mérsékelni a nemzeti termék és a végső felhasználás közötti különbséget, lépéseket tesz a túlköltekezés megfékezésére, többet akar fordítani beruházásokra, befektetésekre – és kevesebbet fogyasztásra."[6]

Pető Iván, az SZDSZ vezérszónoka kifejtette: „A jövő évi költségvetés nehéz kompromisszum a társadalom szükségletei és a lehetőségek között." Nem valószínű, hogy a közeljövőben létrejön a társadalmi-gazdasági megállapodás, mondta, és hosszabb távon is kevés esélyt látott rá, mivel szerinte az érintett felek nem hajlanak az önkorlátozásra. Az előirányzott 150 milliárd forintnyi privatizációs bevételt „finoman szólva is merész" vállalásnak nevezte. Kilátásba helyezte, hogy a költségvetési szerveknek „szűkmarkúan" juttatandó központi támogatás miatt az intézményrendszer egy része működőképességének határára érkezik, miközben kifogásolta, hogy érdemben még nem kezdődött meg az államháztartási reform konkrét intézkedéseinek előkészítése.

A szocialisták vezérszónokaként vele szemben kiálltam a társadalmi-gazdasági megállapodás mellett, és reményemet fejeztem ki, hogy az éppen zajló tárgyalások eredményre vezetnek. Az 1995. évi költségvetés tervezete kapcsán vitába szálltam mindazokkal, akik a stabilizáció helyett a mesterséges élénkítésre kívánták helyezni a hangsúlyt: „a jövő évi költségvetési terv hozzájárul ahhoz, hogy az ország elkerülje a pénzügyi összeomlást, az adósságspirál megállíthatatlan felgyorsulását."

[6] Az Országgyűlés jegyzőkönyve, 1994. november 21-i ülésnap.

Az 1995. évi költségvetési törvényt az Országgyűlés végül is 251 szavazattal 83 ellenében, Szöllősi Istvánné, a pedagógus-szakszervezet szocialista párti főtitkárának egyetlen tartózkodása mellett, 74,9%-os többséggel fogadta el 1994. december 27-én.

A koalíciós partnerek 1994–1995 fordulóján jelentkező konfliktusai már közvetlenül a gazdasági helyzetmegítéléshez, illetőleg a privatizációhoz kapcsolódtak. December 15-én Horn Gyula felkérte a tárcák vezetőit, tegyék lehetővé az intézményeiknél, hogy a 13. havi illetményt december 20-ig kifizessék. A miniszterelnök állásfoglalását Kuncze Gábor sajtónyilatkozatban megalapozatlan ígéretnek minősítette. Ezt követően a kormányfő és koalíciós helyettese között éles vita bontakozott ki a nyilvánosság előtt. Úgyszintén december közepén – az alacsonynak tartott vételár miatt – Horn Gyula utasítást adott a HungarHotels szállodalánc privatizációjának felülvizsgálatára, amit a szabaddemokraták, az ország jó hírnevének veszélyeztetésére hivatkozva, erőteljesen bírálták. A miniszterelnök álláspontja érvényesült; kifizették a 13. havi béreket, 1995. január 18-án pedig hivatalosan is eredménytelennek nyilvánították a HungarHotels 51 %-os tulajdonrészére kiírt pályázatot.

Az MSZP-frakció meghatározó dilemmája az volt, hogy nem a kapitalista viszonyok moderálására, hanem csak a válság kezelésére volt lehetőség. A Békesi-program lényegében ezt szolgálta volna, csakhogy az elgondolást szocialistaként nem lehetett jó szívvel fogadni, miközben mindenki sejthette, hogy nincs más választásunk, ki kell inni a keserű poharat. A miniszterelnök – akinek ténykedésén az egész kormányzat munkája múlott – felemelte a poharat, belenézett, megmutatta, majd letette, abban a reményben, hogy később hátha valami csoda történik, és nem kell kiinnia. Meggondolásra késztette az is, hogy a frakcióba integrált szakszervezeteknek a szerepükből következő érdekérvényesítését sem lehetett figyelmen kívül hagyni. A szakszervezeti vezetők egyrészt elutasították a jövedelem-megszorítások szándékát, másrészt egy ideig megakadályozták, hogy a privatizációs törvényt elfogadja az Országgyűlés.

De a nem szakszervezeti funkcionárius képviselők egy része sem tudott teljesen azonosulni a stabilizációs törekvésekkel. Az MSZP-frakció háromnegyede egyéni választókerületi győztesként került be a parlamentbe. A szociálisan sértettek nagy tábora kevésbé szenvedett a '90 előtti szocializmus antidemokratizmusától, mint a többpárti demokráciában rájuk lesújtó kapitalizmustól. A választópolgárok zöme végre nyugalmat akart, másfelől az egzisztenciális megkapaszkodást. Ez a gazdaságpolitikai döntéseket befolyásoló politikai háttér határozta meg a Horn-kormány konfliktuskerülő, itt és most jót tenni akaró kormányzati filozófiájának hátterét.

1994-ben azonban még befelé tartottunk a gazdasági válságba, s az év a fokozódó sztrájkfenyegetések jegyében ért véget: a vasutasok, a pedagógusok, a kohászok sztrájkoltak. A halogatott válságkezelés felhalmozódott terhei szinte egyszerre törtek a felszínre. Már látszott, hogy 1995 még nehezebb év lesz a gazdaságban, ezért a komoly társadalmi feszültségek éve következik. A miniszterelnök közjogi pozíciója kivételesen erős volt, de lépéseinek

ellentmondásaiban is rendkívül plasztikusan képeződött le a mögötte lévő tarka politikai konstelláció összes ellentmondása. 1995. január végén végül is Békesi László lemondott, miután Bartha Ferenc kormánybiztos közös megegyezéssel már távozott. Ez azonban már a következő év történetéhez tartozik.

Mint cseppben a tenger...

A politikai versenyt és a kormányzás lakossági fogadtatását is meghatározta az írott sajtó zavaros átalakulása. A magyar sajtó értékeinek megmentésével indokolt *Magyar Nemzet*-felvásárlás értelme az 1994-es országgyűlési választás után világosodott meg. A Hírlapkiadó vezérigazgatója, Liszkay Gábor ugyanis 1994. június 15-én 200 millió forintért 5 évre átadta három lap – a *Magyar Nemzet*, az *Esti Hírlap* és az *Expressz* hirdetési napilap – kiadói jogát az év elején privatizált Magyar Hirdető Rt.-nek. Az eset körülményeiből nyilvánvaló, hogy politikai „mentőakcióról" volt szó. A vevőről pedig kiderült, hogy fő tulajdonosa, a B-Reklám Kft. ekkor már Simicska Lajosnak, a Fidesz, valamint Kollár K. Attilának, az MDF akkori gazdasági igazgatójának többségi tulajdonában állt (a harmadik harmad Tóth Béla reklámvállalkozó kezébe került, aki a Fidesz-kampány egyik kulcsembere volt).

Egy állami nagybank, a Magyar Hitel Bank Rt. (MHB Rt.) értékpapírcsomagjában három lap – a *Mai Nap*, a *Reform* és a *Szabad Föld* – kiadójának részvényei is bennе voltak. A *Reform* képes hetilap a Képes Kft.-hez, onnan a Globex Holding Rt.-hez került, a bulvárjellegű *Mai Nap*ot a Magyar Hírlap Rt. vette meg, míg a *Szabad Föld* – amelyet 400 ezres példányszáma miatt a vidék hetilapjának is neveztek – többségi tulajdona a Postabank-csoportot gazdagította. A Szabad Föld Rt. kisebbségi részvénycsomagját később a Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetsége az MSZP által létrehozott József Attila Alapítványnak adta el, a lap élére pedig az alapítvány vezetője, Annus József (a *Tiszatáj* volt főszerkesztője) szocialista képviselő került.

A választásokat követő átrendeződés ugyanakkor nem érintette a három legnagyobb politikai napilapot, a *Népszabadság*ot, a *Népszavát* és a *Magyar Hírlap*ot. A német Bertelsmann-csoporthoz tartozó, mind példányszámában, mind hirdetési bevételeiben piacvezető *Népszabadság*ot az országos napilapok közül példányszám tekintetében Fenyő János *Népszavá*ja, reklámbevételben pedig a svájci Jürg Marquard érdekeltségébe tartozó *Magyar Hírlap* követte. Határozottan feljövőben volt ugyanakkor a Magyar Hírlap Rt.-hez került *Mai Nap* és a postabankos, a mértékadó polgári napilap címére pályázó *Magyar Nemzet*.

A megyékben folytatódott a '90-es évek elején megindult sajtóküzdelem. A piacot továbbra is a külföldi tulajdonba került volt megyei napilapok uralták, néhány megyében azonban már megtört az egyeduralmuk. Az utóbbiak némelyike (Szolnok: *Jászkun Krónika*, Eger: *Heves Megyei Nap*) a Népszabadság–Postabank-csoporthoz tartozott, a többi (Nyíregyháza: *Új Kelet*, Debrecen:

Hajdú-bihari Nap, Békéscsaba: *Békés Megyei Nap,* Miskolc: *Déli Hírlap*) helyi vállalkozók-önkormányzatok próbálkozása volt, de például az utóbbi kettő közös előfizetői akciók révén kapcsolódott a *Népszabadság*hoz.

Felhasznált irodalom

A *Magyarország politikai évkönyve 1994-ről* című kiadványból (Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Bp., 1995):

ÁGH ATTILA: A két választás éve
ANDORKA RUDOLF – SPÉDER ZSOLT: A magyar társadalom szerkezete, 1994
BIHARI MIHÁLY: Parlamenti választások és kormányváltás Magyarországon 1994-ben
BOGÁR LÁSZLÓ: Csapdában: töprengések a magyar modernizáció esélyeiről
GAZSÓ FERENC – STUMPF ISTVÁN: Pártbázisok és a választói magatartástípusok
GULYÁS KÁLMÁN – SOMORAI LÁSZLÓ: Az Érdekegyeztető Tanács 1994-ben, különös tekintettel a társadalmi-gazdasági megállapodás előkészítésére
JÜTTNER ÁDÁM: Gazdaság alulnézetben 1994-ben
KARAJÁNNISZ MANOLISZ: Kormány a mérlegen
KÉRI LÁSZLÓ: Koalíciótól koalícióig
KUKORELLI ISTVÁN: Önkormányzati választások, 1994. december 11.
LENGYEL LÁSZLÓ: Ezerkilencszázkilencvennégy: Hajnal vagy alkonyat
MERÉNYI MIKLÓS: Számokba fojtott politika
NÉMETI ILDIKÓ – MOLNÁRFI ERIKA: Sztrájkesetek Magyarországon, 1994
PETŐ IVÁN: Az MSZP–SZDSZ kormánykoalíció

PETSCHNIG MÁRIA ZITA: Megszakítottság és folytonosság a gazdaságpolitikában
SÁRKÖZY TAMÁS: Küzdelem a privatizációs törvény körül: szükségképp elfogult gondolatok a privatizációs törvény előkészítéséről
SZOBOSZLAI GYÖRGY: Változások a választási térképen: parlamenti és önkormányzati választások
URBÁN LÁSZLÓ: A társadalmi-gazdasági megállapodás ügye 1994-ben Magyarországon
THOMA LÁSZLÓ: A magyar szakszervezetek helyzete
TŐKÉCZKI LÁSZLÓ: A nemzeti politika funkciói
A Magyar Szocialista Párt és a Szabad Demokraták Szövetsége között létrejött koalíciós megállapodás
A kormány javaslata az Érdekegyeztető Tanács részére a Társadalmi-Gazdasági Megállapodás tartalmára.
Tények és adatok az Országgyűlés tevékenységéről (1994. január 1. – december 31.)

Illetve:

Az Országgyűlés jegyzőkönyve 1994. január 1. – december 31.
Kis János: A választók üzenete és a koalíció kilátásai, *Magyar Hírlap,* 1994. július 16.
A Medián közvélemény-kutatási adatai a koalícióról, *Népszabadság,* 1994. június 4.

1995
A fordulat éve

Januári parlamenti beszédében Horn Gyula 1995-öt a fordulat évének nevezte, és igaza lett. Ez az év azonban nemcsak az útkeresésé volt, hanem megadta az egész négyéves kormányzati periódus jellegét is. A gyors átmenet illúziójának egyszer s mindenkorra vége lett, be kellett látnunk, hogy az átmenet lassabb és sokkal nehezebb, mint azt 1989/90-ben vagy 1994-ben hittük. Kiderült, hogy – Lengyel László szavaival élve – „ez már nem átmenet, hanem maga a rendszer". A magyar társadalomnak rá kellett ébrednie, hogy a második kormányzati ciklusban is együtt kell élnie a külső és belső adósságból származó egyensúlytalanság következményeivel.

A forradalmi illúziók után a reformillúzióknak is vége lett. Az Antall-kormány idején (1990–1993) a kormányzat, a politikai erők egy része úgy látta, hogy a magyar társadalom a forradalom és az ellenforradalom, a rendszerváltás és a restauráció között választhat. A társadalmat ez hidegen hagyta, lesöpörte a forradalmi korszakot és hagyományt a napirendről. Az 1994-es kérdés a reform vagy a maradás, a szakértelem vagy a populizmus volt. Azonban az 1994-es kormányzaton belüli viszályok, majd az 1995-ös Bokros-csomag a reformkorszak és a reformillúziók végét is jelentették.

A VÁLSÁG VÁLSÁGA

A Horn-kormány működésének első fél éve nem felelt meg egyik kormánypárt elvárásainak sem. Hiába értünk el jó eredményeket a decemberi önkormányzati választáson, Horn Gyulától az egyes képviselőkig minden kormánypárti politikus azt érezte, hogy szinte semmi sem valósult meg a terveiből. A szabaddemokraták magát a privatizációs törvényt, a privatizáció gyorsítását hiányolták, a szocialisták egyes csoportjai pedig a munkahelyek védelmét és a szakszervezetek kontrollját biztosító privatizációs alternatívát. A szabaddemokraták az államháztartás stabilizációját kérték számon a kormányon, a szocialisták pedig a jövedelem-

3. Békesi László és Horn Gyula

elosztás korrekcióját a munkavállalók javára, az újgazdagok rovására. A szocialisták a szabaddemokratákban és a hozzájuk közel állónak tekintett pénzügyminiszterben, a szabaddemokraták pedig az MSZP vezetésében és szakszervezeti szárnyában látták elképzeléseik megvalósulásának korlátait.

Ez a hiányérzet élezte ki a miniszterelnök és a pénzügyminiszter közötti vitát is, amely az MSZP-frakció január 28-i ülésén érkezett el csúcspontjához. Horn Gyula a kormány működésének féléves tapasztalatait áttekintve támogatásáról biztosította a Békesi nevével fémjelzett gazdaságpolitikai programot, és szükségesnek tartotta következetes végrehajtását. A válságkezelés mellett azonban a hosszabb távú elképzelések jelentőségét is hangsúlyozta; bejelentette, hogy 1995 tavaszára összefoglaló dokumentum készül a modernizáció fő irányairól és feladatairól, amely az európai integrációra való felkészülés gazdasági, politikai és jogharmonizációs teendőit tartalmazza. Bírálta a privatizációs törvény előkészítésének lassúságát és egyes döntések szakszerűtlenségét, közölte, hogy a privatizáció felügyelete önálló feladat, amely új miniszteri tisztség bevezetését igényli.

A pénzügyminiszter mindenekelőtt a válságkezelés lassúságát kritizálta, az 1995. évi feladatokról szólva pedig az államháztartási reform felgyorsítását sürgette. Kitért arra is, hogy az Érdekegyeztető Tanács ülésén kötött politikai kompromisszumok miatt a költségvetés nem tartalmaz igazán szigorú megszorításokat, s erre, valamint a folyamatosan romló makrogazdasági mutatókra hivatkozva indokoltnak tartotta a pótköltségvetés mie-

lőbbi elkészítését. (Az MNB-ben és a Pénzügyminisztériumban már január elején felmerült az elképzelés, hogy a kormány az év kezdetén a szociális kiadásokat erőteljesen csökkentő pótköltségvetést terjesszen a parlament elé.) Kifejtette, hogy a gazdaságpolitika sikere három feltételtől függ: a kormányprogram következetes érvényesítésétől, a privatizációs törvényjavaslat alapelveinek elfogadásától és végrehajtásától, valamint az egycentrumú gazdaságpolitika fennmaradásától. Ezeket a feltételeket azonban nem látta biztosítottnak, ezért közölte, hogy benyújtja a lemondását.

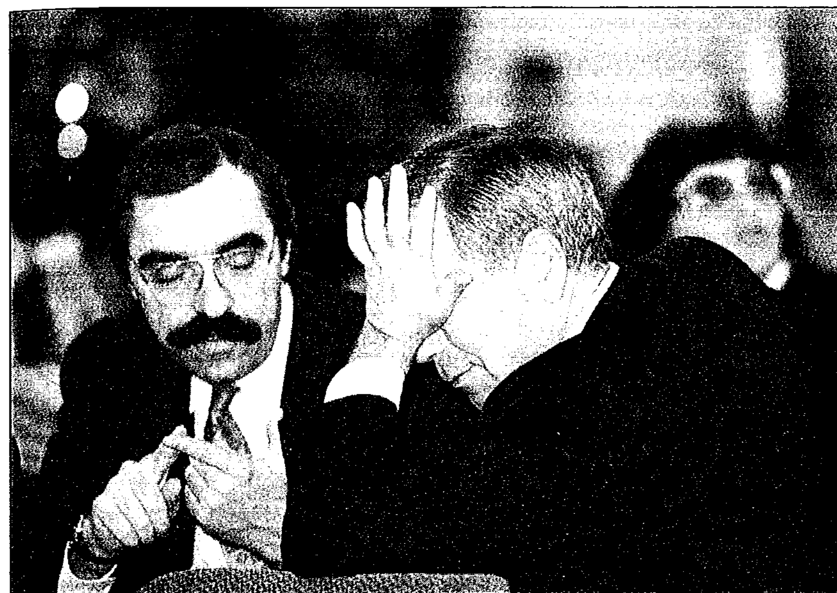
A vitában a képviselőcsoport megosztottsága nyilvánvalóvá vált. Az ülésen többen arra szólítottak fel, hogy ugyanúgy közvetítsek most is, ahogy az eddigi válsághelyzetekben tettem. Kezdjek tárgyalást, és hozzak létre megállapodást a miniszterelnökkel és a pénzügyminiszterrel a további együttműködésről. Csakhogy ez már nem volt lehetséges, mindketten elzárkóztak előle. A záró sajtótájékoztatón nyilvánosságra hoztam, hogy a pénzügyminiszter három feltétele közül a kormányfő kettőt elfogadott, ám ragaszkodott a privatizációs miniszteri tisztség létrehozásához. Elmondtam azt is, hogy javaslatomra a frakció egyhangú szavazással a közös kormányzás fenntartása mellett foglalt állást, és hogy a szocialisták megítélése szerint a pénzügyminiszter távozása nem idézhet elő koalíciós válságot. A politikai stabilitás fenntartása érdekében ugyanakkor szükségesnek tartottam, hogy minél hamarabb nevezzék ki az új pénzügyminisztert, töltsék be a privatizációs miniszteri posztot, s döntsenek az MNB elnökének személyéről.

Az új helyzetre Pető Iván már január 29-én reagált. Hangsúlyozta, hogy a közös kormányzás nem személyeken, hanem egy program végrehajtásán alapul, Békesi távozását önmagában még nem minősítette „koalíciós kérdésnek". Az SZDSZ elnöke ugyanakkor elképzelhetetlennek tartotta, hogy pártja kormányzati részvételével egy másfajta gazdaságpolitika valósuljon meg; nemcsak az 1995 elején felülkerekedő növekedésorientált koncepciót utasította vissza, hanem azt az elképzelést is, hogy az egyensúlyjavító politika társadalmi hatásait különböző támogatásokkal enyhítsük. A szabaddemokraták tehát elfogadták Békesi távozását, és a privatizációs miniszteri tisztség létrehozását sem tekintették a koalíció „próbakövének". Egyértelműen ragaszkodtak azonban a kormányprogram gazdasági koncepciójához, s ezért élesen bírálták a miniszterelnök január 30-ai parlamenti beszédét, amely az eredeti program érvényessége mellett felvetette bizonyos „súlyponti átcsoportosítások" lehetőségét. A Koalíciós Egyeztető Tanács aznap este tartott ülésén a szabaddemokrata vezetők nehezményezték, hogy Horn Gyula nem egyeztette velük napirend előtti felszólalását, amelyet ezért a kormányfő személyes véleményének s nem a koalíció álláspontjának minősítettek. A vita lezárásaként a KET nyilatkozatot fogadott el, amelyben rögzítette, hogy változatlanul érvényesnek tekinti a két párt közötti megállapodást, beleértve az egyeztetési szabályokat, s azt is kimondta, hogy a partnerek bármilyen változtatási szándékot csak konkrét írásbeli javaslat formájában terjeszthetnek elő.

Az elmaradt államháztartási reform, az igazságtalan és kiszámíthatatlan adórendszer fennmaradása, a privatizáció halogatása, a Horn–Békesi-, a szocialista–szabaddemokrata viszályok s a világgazdaságban mutatkozó kedvezőtlen folyamatok Magyarországot a szakadék szélére sodorták. A kialakult gazdasági és bizalmi válság könnyen oda vezethetett volna, hogy Magyarország fél éven belül elveszíti fizetőképességét. A gazdasági bizonytalanságot a mexikói valuta összeomlása nyomán kialakult válság is felerősítette; a szakértők jó része tartott attól, hogy Magyarország lesz a következő állam, amelyből a tőke az egyensúlyzavarok miatt kimenekül. Rontotta Magyarország megítélését a HungarHotels-ügy és Békesi László távozása is, s így fennállt a veszély, hogy a bizalomvesztés miatt hazánk nem jut újabb külföldi hitelekhez. Horn Gyula, a helyzet átfogó értékelése érdekében, február 6-án gazdaságpolitikusokkal és vezető gazdasági szakemberekkel találkozott, akik szinte egyöntetűen a megszorító intézkedések mellett foglaltak állást. Ilyen körülmények között a kormányfő is egyértelműen a stabilizáció megvalósítását tartotta legfontosabb feladatának, ám továbbra is arra törekedett, hogy a restrikciós politika ne fojtsa meg a növekedést.

Bokros a kapuk előtt

A bizonytalanság mérséklése érdekében a kormányfő a vártnál jóval korábban tett javaslatot a megüresedett, illetve az új pozíciók betöltésére. Pénzügyminisz-

4. Bokros Lajos pénzügyminiszter és Horn Gyula pártelnök, miniszterelnök a Magyar Szocialista Párt IV. kongresszusán, 1995. november 26.

ternek Bokros Lajost, privatizációs miniszternek pedig Suchman Tamást jelölte, míg az MNB elnöki funkciójára – a várakozásoknak megfelelően – Surányi Györgyöt javasolta. A javaslatok kialakítása során figyelembe vette a koalíciós partner álláspontját, például azt, hogy a magánosítást abban érdekelt személy nem felügyelheti, ezért elállt Tamás István Dunaholding-elnök jelölésétől. Az SZDSZ ugyan eredetileg nem helyeselte, de később elfogadta, hogy a privatizáció felügyeletére Suchman Tamást nevezzék ki tárca nélküli miniszterré.

Bokros Lajos még a kinevezése előtt, február 13-án bemutatta az általa kidolgozott válságkezelő intézkedéseket az MSZP-frakció elnökségének ülésén. A hajnali órákba nyúló tanácskozáson a társadalombiztosítási rendszer átalakítására vonatkozó elképzelésen kívül a többi intézkedést – módosításokkal bár – támogattuk. A képviselőcsoport által megvitatott intézkedésekről állapodott meg másnap és írt alá emlékeztetőt Horn Gyula és Bokros Lajos. Így lett Békesi László utóda március 1-jétől Bokros Lajos, aki március 12-én beterjesztette a róla elnevezett válságkezelési csomagot.

1995 tavaszán történt meg tehát az a fordulat, amely az egész későbbi időszak gazdaságpolitikáját – s vele a politikai beállítódását – meghatározta. A Bokros Lajossal és Surányi Györggyel színre lépett új pénzügyi vezetés kezdeti, széles körű elfogadottsága abból fakadt, hogy változtattak a frazeológián. Nem a növekedés mérséklésének szükségességéről beszéltek, hanem meghirdették a „fenntartható növekedés" programját, s ezen a biztonságosan finanszírozható fejlődési pályát értették. Ezzel elhárították a kormányról azt a vádat, hogy növekedésellenes lenne, ami sokak számára megnyugtató volt. Az ügy természetéből fakadóan még a frakció nyilvánossága előtt sem volt szó Surányi György javaslatáról az importvám bevezetéséről, sem az árfolyam leértékeléséről, amelyek a stabilizáció alapjául szolgáltak. Horn Gyula csak engem tájékoztatott a várható döntésekről, és a kiszivárogtatástól tartva arra kért, hogy egyelőre ne tájékoztassam a frakciót. Sőt, a kormány döntése előtti napon, szombaton Győrben, ahol sajtótájékoztatót tartok, tagadjam, hogy rend-

kívüli intézkedésekre sor kerülhet, mert a bankok akkor még nyitva tartottak szombaton, és félő volt, hogy elindul a spekuláció.

Bokros Lajos és Surányi György az árfolyam-politika korrekciójával egyszerre javította az egyensúlyt és erősítette a gazdasági növekedést a termelés ösztönzésén keresztül. Váratlan és új megoldás volt egyfelől a 9%-os leértékelés, amit a 8%-os vámpótlék bevezetésével – mint kvázi leértékeléssel – tovább növeltek. Ehhez kapcsolódott az előre meghirdetett, fix mértékekhez kötött, csúszó leértékelési rendszer deklarálása. (Az első félévben havi 1,9, a másodikban 1,3%-os leértékelést jelentettek be előre.) Azzal, hogy megdrágították az importfogyasztást a leértékelésen és vámpótlékon keresztül, a terhek egy részét a magasabb jövedelműekre helyezték, ugyanis a fogyasztáson belül a jövedelmi és vagyoni létrán felfelé haladva az import aránya nőtt.

A program másik, akkor ki nem fejtett, később Suchman Tamás privatizációs miniszter által végrehajtott eleme volt a privatizáció felgyorsítása és ebből 150 milliárd forintos költségvetési bevétel elérése. Matolcsy György akkori értékelése alátámasztotta a Horn-kormány intézkedéseit: „Ez hallgatólagosan az utolsó nagy értékű állami vagyon, a belföldi monopolhelyzetben lévő energetika és távközlés egy részének külföldi befektetők részére történő eladását jelentette, miután reálisan más eladható vagyon és más vevőkör nem jöhetett számításba."[7] A több-

[7] Matolcsy György: A társadalmi sokkterápia kísérlete, *Magyarország politikai évkönyve* 1995-ről, 240–247 oldal

let privatizációs bevétel az előzetes elképzelés szerint stabilizálta is a költségvetést. Az árfolyam-politikai módosításhoz hasonlóan ez az elképzelés is helyesnek bizonyult a költségvetés rövid távú kiegyensúlyozása szempontjából.

A csomag harmadik része több, azonos jellegű lépést tartalmazott, és a társadalom fogyasztásának csökkentését célozta. Míg a privatizáció és az árfolyam-politika módosítása nem váltotta ki automatikusan és közvetlenül a társadalmi fogyasztás csökkentését, addig a reálbérek 10%-os csökkentése és a szociális rendszer kiadásainak és jogosultságának megnyirbálása éppen ezzel a következménnyel járt. A társadalom egészét kellett alapvető váltásokra késztetni a szociális ellátórendszer és a koraszülöttnek elkeresztelt jóléti állam leépítésével ahhoz, hogy az 1994. évi – teljesen indokolatlan – 8 %-os reálbér-emelkedést 1995-ben elinflálja a kormány (és a független jegybank a kamatpolitikájával). A kormány – a rászorultsági elv erőteljesebb érvényesülését hangsúlyozva – hozzányúlt az egészségügyi, a szociális, a kulturális, a lakásfinanszírozási, az oktatási és a közigazgatási rendszer olyan kérdéseihez is, amelyek egy átfogó államháztartási reform egyes elemeit jelentették. Ráadásul ezek az intézkedések a belső kereslet visszafogását, az ehhez kapcsolódó import mérséklését és az erőteljesebb exportkényszer (és érdekeltség) érvényesülését is célozták.

A társadalom korábban nagyobb ellenkezés nélkül belement az állami tulajdonosi szerep csökkenésébe, ha csökken az állami elvonószerep is, de nem akart, nem

5. Surányi György, Horn Gyula és Bokros Lajos sajtótájékoztatója 1995. március 12-én

tudott belemenni az állami szolgáltatói, redisztribúciós szerep visszafogásába. Miközben elfogadta a versenyt a termelés és szolgáltatás piacain, nem viselte el a versenyt a közszolgáltatásokban, a kultúrában, az oktatásban, az egészségügyben. Bokros Lajos saját érdemének később „a mentalitás és a szemlélet forradalmasítását" tartotta, mivel „rádöbbentette a társadalmat, hogy nem lehet a korábbi módon élni". Az MSZP-frakció derékhadának véleményét a *Népszabadságban* megjelent cikkemben fogalmaztam meg: „a Kádár-korszak igazából 1995. március 12-én ért véget, annak összes következményével együtt". S ezek a következmények eltértek a Bokros Lajos által idealizált képtől.[8]

[8] Bokros igazi arca – Bokros Lajos 1995-ben (az MTV Híradójának felvétele) (https://www.youtube.com/watch?v=btBXVuPjEsM)

Míg a stabilizációs csomag legfontosabb gazdaságszabályozó intézkedéseit, vagyis a leértékelést és a vámpótlék bevezetését mindkét frakció fenntartás nélkül támogatta, annál inkább megosztotta a képviselőcsoportokat a felsőoktatási tandíj bevezetése, a családtámogatások szűkítése, a tb-járulék kiterjesztése a honoráriumjellegű jövedelmekre vagy az étkezési hozzájárulásokra. Nem ezek voltak a csomag legfájdalmasabb lépései, de ezek voltak a leglátványosabbak, illetve ezek sértették a két kormánypárt számára különösen fontos választói csoportok érdekeit. A szocialista frakció egy része a stabilizáció logikájával is szembehelyezkedett, és az MSZOSZ (Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége) vezetői, akik képviselők is voltak, alternatív stabilizációs csomagot ígértek, amiből végül csak egy részleges ellenjavaslat lett: a bérkorlátozások helyett a tőkejövedelmek fokozott megadóztatását javasolták. Ugyanakkor az MSZP szakszervezeti szárnya egy sor módosító javaslatot nyújtott be, így az MSZP-frakció megakadályozta, hogy az étkezési hozzájárulásokat bevonják a társadalombiztosítási járulékalapba. Az MSZP-frakció szociális munkacsoportja a családtámogatások tervezett szűkítésének korrigálását is elérte: a jövedelemkorlátot lépcsőzetes formában szavazta meg az Országgyűlés, és fennmaradt az alanyi jogosultság a háromgyerekeseknél.

A szigorítások hatása tovább növelte a rendszerváltás terheinek társadalmilag méltánytalan eloszlását. Kivételt képeztek ez alól a kisnyugdíjasok, akik valamivel nagyobb védelemben részesültek, mint mások. Különösen rossz helyzetben voltak – a korábbi évekhez

hasonlóan – a gyerekek és a legidősebbek, valamint a munkaerőpiacon rossz helyzetben lévők, azaz az alacsony iskolai végzettségűek, a szakképzettség nélküliek és természetesen a munkanélküliek. A cigányok helyzete, akiknek többsége munkanélküli volt, és nagy részük minden ellátásból kiszorult, közelített az ellehetetlenüléshez, illetve az alig visszafordítható leszakadáshoz. A középosztály kivédte a megszigorításokat, s mivel, ahol csak tudtunk, intézményes kiegészítő védelmet biztosítottunk az önmaguk védelmére képtelen csoportoknak (képzetlenebbek, munkanélküliek, gyermekesek), így csak mérsékelten nőtt a szegények aránya: az 1994. évi 11,6%-ról 12,4%-ra.

A Bokros-csomagnak megfelelő törvénymódosításokat május 30-án nagy többséggel fogadta el a parlament, a két kormánypárti frakció hat szocialista képviselő ellenszavazata és öt tartózkodása mellett. Ezt követően szinte nem volt egyetlen plenáris ülés sem, ahol ez a kérdés szóba ne került volna, ám az év végére az is bebizonyosodott, hogy az eléggé ügyetlenül beharangozott és számos részletében hibásan felvázolt válságkezelési program egészében véve mégiscsak szükséges és sikeres volt. Ezek az intézkedések állították meg a költségvetési mérleghiány folyamatos növekedését: míg 1994-ben a GDP 9,5%-át tette ki az államháztartás konszolidált hiánya, addig 1995-ben 6,5% lett, s az 1996. évi költségvetés ezirányú előirányzata mindössze 4% volt. A vámpótlék és az előre bejelentett csúszó leértékelés a fiskális és a monetáris politikai eszközök szellemes kombinációjával egyszerre javította a külső fizetési és a költségvetési mérlegpozíciókat.

Mindez együtt azt mutatta, hogy ezúttal valódi stabilizációról van szó, súlyos társadalmi-gazdasági áldozatok meghozataláról a makrogazdasági egyensúly mihamarabbi helyreállítása érdekében, az ikerdeficitnek a nemzetközi sztenderdek – IMF-feltételek és a maastrichti kritériumok – szerint is elfogadható mértékű csökkentéséről. Mindezt jól tükrözte, hogy a költségvetési mérleg elsődleges egyenlege jelentős többletet mutatott (az 1994. évi nullszaldó után 1995-ben + 2%, 1996-ban pedig + 4% szerepelt). Evvel azonos fontosságú volt a korábban megindult exportdinamika fenntartása, az export ágazati szerkezetének átalakítása, a feldolgozóipari hatékonyság jelentős emelése, a fajlagos energiafelhasználás csökkentése és annak elérése, hogy a „mindennapos" (tehát nem nagyprivatizációs akciókhoz kapcsolódó) működőtőke-beáramlás változatlanul havi 100 millió dolláros nagyságrendű legyen. 1995. második félévében jelentősen javult külföldi megítélésünk – ezt az MNB sikeres hitelfelvételi (kötvénykibocsátási) tevékenysége már jelezte. 1995-ben sikerült felvenni az 1996-ra szükséges hiteleket is, méghozzá különösen kedvező feltételek mellett. Noha az ország hitelképességének minősítése változatlanul BB+ volt, a valutatartalékok 12 milliárd dollár fölé nőttek, és előrehozott visszafizetéssel sikerült az 1997-ig esedékes Valutaalap-tartozásainkat rendezni, ugyanis a japán pénzpiacokon alacsonyabb kamatozású szamurájkötvényt lehetett kibocsátani (azonos futamidő mellett), mint amilyen a Valutaalap-hitel volt.

A NEHEZE MÉG HÁTRA VOLT

Április 20-án került sor az immár „menetrendszerű" vasutassztrájkra, amely az év legnagyobb munkaügyi konfliktusa volt, s 86 órás munkabeszüntetés után kompromisszummal ért véget. Gyakorivá váltak a tüntetések az ország számos pontján, elsősorban a Parlament épülete előtt. Az egyetemi hallgatók szeptemberi, a tandíj bevezetése elleni, országos megmozdulásai

6. Budapest, 1995. március 22. – A Gellért téren gyülekeznek az egyetemi és főiskolai hallgatók, amikor a Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetségének felhívására megkezdődött a budapesti egyetemisták tandíjellenes demonstrációja. A tüntetés résztvevői a József nádor térre, a Pénzügyminisztérium épülete elé vonultak

is október 5–6-án, a Parlament előtti demonstrációval érték el tetőpontjukat.

November 11-én az egészségügyi dolgozók tüntettek, majd – a november 15-i budapesti, központi tüntetést követően – a pedagógusok demonstrációi zárták az évet. Komoly sztrájkhullám mégsem alakult ki, mivel az elégedetlenkedő tömegek nyomására megélénkült szakszervezetek is inkább a tárgyalóasztal mellett ütköztek a kormánnyal, és sok vitás kérdésben sikerült is kompromisszumot elérniük.

Kiderült, hogy a magyar társadalom számára a munkahely biztonságánál is fontosabb az infláció leszorítása és a közszolgáltatások biztonsága, vagyis a társadalom a közbiztonság, az egészségügy, a nyugdíjbiztosítás, az iskolarendszer bizonytalanságára, a közüzemek szolgáltatásainak áremeléseire a legérzékenyebb. Az állam, amely addig a magánfogyasztásban az engedményeivel, a közfogyasztásban szolgáltatásai ingyenessége vagy olcsósága révén teremtett biztonságot, most az emberek szemében adóbehajtóvá, kiskapukat bezáróvá vált, és azt is rossz néven vették, hogy megvonta vagy fizetőssé tette szolgáltatásait a közfogyasztásban.

Élezte a hangulatot, hogy a nemzetközi véleményformálók, illetve a magyar politikai és gazdasági elit szónoklatokban szólította fel a náluk sokkal alacsonyabb fogyasztású magyar társadalmat, hogy fogyasszon kevesebbet. S bármennyire igazuk volt is, ez ellenérzéseket váltott ki egy olyan társadalomban, amelyben a többség napi megélhetési gondokkal küzdött. Ráadásul, miközben a nemzetközi pénzügyi intézmények és az Európai Unió az egyensúlyt

és a fogyasztás kényszerű korlátozását javasolták, vállalataik a magyar gazdaság nyitását, az európai áruk fogyasztását erőltették. Az MSZP képviselőcsoportjában ellenérzést váltott ki, hogy a kormány néhány tagja és az SZDSZ néhány vezetője még leckéztette is az embereket. Tudni vélték, hogy ki és mikor viselkedik hasznosan és helyesen, és a reform során jutalmazni szerették volna a szerintük derék, és büntetni a meggondolatlanul viselkedő polgárokat, miközben a magyar lakosság kevés dolgot utált jobban, mint az őt nevelő hivatalnokokat és politikusokat.

Mindaz, ami 1995-ben lezajlott a Bokros-csomag hatására, bizonyította, hogy a demokrácia jelentős tehertételnek lett kitéve, amit további „csomagokkal" aligha lehet terhelni. Az MSZP-frakció arra hívta fel a figyelmet a frakcióüléseken, hogy miközben a kormánynak még csak most kellene áttérnie az adminisztratív restrikciós, válságkezelő politikáról a stabilizációs politikára, már egyharmadrészben elfogyasztotta választói támogatását.

A kormányzati munka belső feszültségeit mutatta, hogy 1995-ben a Horn-kormány öt minisztere távozott. A legjelentősebb változás kétségtelenül Fodor Gábor kiválása és Magyar Bálint belépése volt. Ez egyértelműen pozitív változásnak számított, mert végre pontot tett egy hosszan elhúzódó személyi válság végére, és egyben az SZDSZ újabb mértékadó személyiségének a kormányba való integrálását jelentette. A négy szocialista miniszter kiválása lényegében a gazdaságpolitikai vitákkal függött össze, akkor is, ha Pál Lászlót a miniszterelnök kérte fel távozásra, míg Kovács Pál és Katona Béla a Bokros-csomag konkrét megformálása és végrehajtása körüli ellen-

tétek miatt mondott le. Kósáné Kovács Magda őket fél év múlva, novemberben követte, mert nem értett egyet a betegszabadság finanszírozására vonatkozó pénzügyminisztériumi javaslattal. A helyzet ellentmondásosságát mutatta, hogy a távozó minisztereknek nemcsak a közvéleményben, hanem az MSZP-ben is jelentősen nőtt a népszerűségük a Hornnal vállalt konfliktus következtében.

Az Alkotmánybíróság 1995. nyári határozatai a stabilizációs törvény egyes rendelkezéseit alkotmányellenesnek minősítették, s ezáltal csaknem 40 milliárd forintos „lyukat" ütöttek a Bokros-csomagon. A két kormánypárt az új kihívásra azonnal és lényegében azonos módon reagált. Mind az MSZP-, mind az SZDSZ-frakció hangsúlyozta, hogy tiszteletben tartja az Alkotmánybíróság döntését, s egyben állást foglalt a stabilizációs program folytatása mellett. A megoldás módjáról is hasonló felfogást vallottunk. Elvetettük a pénzügyminiszternek az adók emelésére és a vámpótlék kiterjesztésére irányuló elképzeléseit, s a „fűnyíróelv" újabb alkalmazását sem támogattuk. Tiltakozásunk miatt a kormány úgy döntött, hogy a várakozásokkal ellentétben nem kéri a parlament rendkívüli ülésszakának összehívását, hanem három héttel később, a július 26–27-i ülésén, saját hatáskörében intézkedett a hiány pótlásáról.

A baj nem járt egyedül. Szeptember 15-én az Alkotmánybíróság (AB) a Bokros-csomag újabb intézkedéseit semmisítette meg,[9] és ezzel felerősödött a kormányzat

[9] Az Alkotmánybíróság határozatai, 1995. Lásd: https://alkotmanybirosag.hu/uploads/2017/06/1995_0029_0424_i_tuh_mk.pdf

és az Alkotmánybíróság ellentéte. A szeptemberi alkotmánybírósági döntéseket további megsemmisítő határozatok követték, ami politikailag sokkolta a kormányt. Mindent összevetve az Alkotmánybíróság (AB) június 30. és december 19. között 15 elmarasztaló döntést hozott, s több mint két tucat intézkedést semmisített meg részben vagy egészben. A kormány és az AB közötti nyilatkozatháború azonban arra is utalt, hogy hiányzott az AB tevékenységéről szóló törvény módosítása, illetve az AB működési szabályzatának kidolgozása és parlamenti elfogadtatása.

A kormány mozgásterét ugyanakkor a nemzetközi kényszerek is behatárolták. A Nemzetközi Valutaalap újabb stabilizációs intézkedéseket igényelt (többek között a költségvetési hiány leszorítását a GDP 3%-ára) s ezek teljesítésétől tette függővé a készenléti hitel folyósítását. A követelést a miniszterelnök úgy értékelte, hogy a fejlett országok és a nemzetközi pénzügyi szervezetek nem méltányolják eléggé a kormány erőfeszítését, s olyan követeléseket fogalmaznak meg, melyek a politikai stabilitást veszélyeztetik. Horn Gyula július 5-i nyilatkozatában bírálta a Valutaalapot, hangsúlyozva, hogy a költségvetési deficit túlzottan gyors ütemű csökkentését irreális feladatnak tekinti. Egyértelműen leszögezte, hogy a kormány nem tudja egy év alatt a felére mérsékelni a hiányt, s noha továbbra is megállapodásra törekszik a Valutaalappal, nem minden áron. Massimo Russo IMF-igazgató ötpontos követelésére magyar közgazdászok egy csoportja nyílt levélben fordult James Wolfensohnhoz, a Világbank elnökéhez: „meg kell fontolnunk, hogy az elvárások (feltételek) teljesíthetők-e, célraveze-

tők-e, azaz alkalmasak-e Magyarország hosszú távú stabilitásának és ezen keresztül a világ pénzügyi rendszere egyensúlyának elősegítésére. Véleményünk szerint nem."[10]

Látványos sikert hozott viszont az 1995 közepéig még bénult privatizáció. Az új privatizációs szervezet a nyár végén munkához látott, és elindította az országos közszolgáltató hálózatok magánosítását. A minden várakozást felülmúló privatizációs bevétel érzékelhetően csökkentette az államadósságot. Elindult az egyszerűsített privatizáció, amelynek keretében több tucat kis- és közepes vállalatot értékesítettek. Az 1995-ös különleges év abból a szempontból, hogy a mintegy 450 milliárd forintos bevétellel szemben lényegesen kisebb kiadás állt (ebben a bevételben szerepel a MATÁV 25%-os részvénycsomagjának értékesítése 1 milliárd dollárért). Természetesen ha az energetikai szektor 1995. évi eladását hosszú távú és rejtetten jelentkező költségekkel is jellemezzük, akkor a kép árnyaltabb. 1995-ben jelentkezett ugyanis az energetikai privatizáció bevétele és a valódi, de a rejtett költségek a következő 5–10 évben merültek fel.

A november 7-én elfogadott devizatörvény és decemberben elfogadott végrehajtási utasítása január 1-jétől a magyar állampolgárok számára a folyó műveletekben konvertibilissé tette a forintot. Ezek az eredmények megalapozták az ország külföldi megítélésének érzékelhető javulását. A költségvetés december 21-i elfogadásával együtt megteremtették az IMF-megállapodás megkötése és az OECD-be való felvétel alapjait. Magyarország ezzel többé-kevésbé

[10] *Magyar Hírlap,* 1995. október 30.

visszaszerezte a térségben azt a vezető pozíciót, amely a '80-as–'90-es évek fordulóján jellemezte, de amelyet a '90-es évek első felében fokozatosan elveszített.

1995. december 21-én fogadtuk el a következő évi költségvetést, és a korábbi nagy viták és feszültségek ellenére csak négy – három szocialista és egy szabaddemokrata – ellenszavazat érkezett a kormánypárti frakciókból. Ez egyben azt is jelezte, hogy egész évben erős volt a frakciófegyelem mindkét pártban, és folyamatosan biztosítani tudtuk a kormányzati többséget. De a vártnál nagyobb privatizációs bevételek felhasználása kapcsán a „stabilizáció vagy növekedés" vita is feltámadt, amely mélyen megosztotta az MSZP-frakciót. Az 1995. december 19-i szavazáson Keller László szocialista és Gaál Gyula szabaddemokrata képviselő által közösen beterjesztett indítvány – amelyet a miniszterelnök ellenzett – kapott többséget, vagyis az, hogy a terven felüli bevételt az államadósság csökkentésére kell fordítani, hogy kikerüljünk az adósságcsapdából. A többséget azonban csak úgy kapta meg a javaslat, hogy az SZDSZ és az ellenzéki pártok egységesen támogatták, míg az MSZP-frakciónak csak a harmada.

Demokrácia a javából

Nemcsak saját pártja, az SZDSZ jelölte köztársasági elnöknek Göncz Árpádot, hanem az MSZP is, bár egyes csoportjaiban felmerült a saját jelölt állításának igénye. Április 21-én – kezdeményezésemre – az MSZP parlamenti frakciója szimpátiaszavazást tartott, majd

ezt követően az MSZP országos választmánya is támogatta Göncz jelölését. A kérdés ezek után csak az volt: vajon lesz-e annyi „kiszavazó" a szocialista frakcióban, hogy Göncz Árpád ne kapja meg már az első fordulóban az összes képviselő kétharmadának szavazatát. A június 19-i szavazáson 259 – minden bizonnyal kormánypárti és független – képviselő szavazatával Göncz Árpádot már az első fordulóban újraválasztottuk, ami a koalíció jelentős politikai sikere volt.

A stabilizáció társadalmi feszültségeket generáló folyamata ellenére 1995-ben a demokratikus intézményrendszer szilárd maradt. A politikai rendszer stabilizációját segítette, hogy június 30-án – hat évvel az 1989-es alkotmánymódosítás és két évvel a munkájukat szabályozó törvény megszületése után – végre megválasztottuk, méghozzá elsöprő többséggel, az ombudsmanokat, más néven parlamenti biztosokat. A parlament ezzel régi adósságát törlesztette, és a „nép ügyvédjeivel" jelentősen bővült a magyar politikai rendszer demokratikus eszköztára. Gönczöl Katalin lett az általános ombudsman s egyben az országgyűlési biztosok hivatalának vezetője, Polt Péter a helyettese, míg Majtényi László adatvédelmi, Kaltenbach Jenő kisebbségi ombudsman lett.

1995 ugyanakkor a bizalmatlanság elmélyülésének válságos időszaka volt az érdekegyeztetésben. Az Érdekegyeztető Tanács (ÉT) 1995. évi munkájával egyetlen résztvevő sem volt elégedett, bár az okokat mindanynyian eltérő módon ítélték meg. Az ÉT végül is „túlélte" az 1995. évet, s ha nem is volt képes tető alá hozni sem a Társadalmi és Gazdasági Megállapodást, sem az Ár-

7. Göncz Árpád Kisújszállás várossá nyilvánításán, 1995

és Bérmegállapodást, csupán azzal, hogy intézményi keretet adott a makroszintű tárgyalásoknak és konzultációknak, nagy szolgálatot tett a társadalmi béke megőrzésében. Egyetlen témakörben sikerült megegyezni, s ez az ÉT megújítása, az érdekegyeztetés újragondolása, bizonyos mértékű átalakítása volt. Ez jelezte, hogy minden csalódottság és kudarc ellenére az érintettek még mindig hittek a háromoldalú tárgyalásokban, s tudták azt is, hogy a megegyezés mindenkinek érdeke.

A népszavazás politikai állóvizébe a Munkáspárt dobott követ 1995 őszén a NATO-tagságról szóló népszavazás kezdeményezésével, ám ez a kő nagyot csobbant. Először az Országos Választási Bizottság szembesült a problémával, amikor a népszavazási kérdés aláírási íveit hitelesítette. Ezt követően a népszavazási törvény értelmében a parlamentnek ki kellett volna írnia a népszavazást, ám ezt a kötelezettségét nem teljesítette. A KET-ben és az MSZP elnökségében is egyedül maradtam a véleményemmel, hogy a szabályok értelmében – még ha a kezdeményezés észszerűségét egyesek meg is kérdőjelezhették – nincs alkotmányos jogcím a népszavazási kezdeményezés elutasítására. A kormánypártok és az ellenzék közösen lépett fel az elutasítás érdekében, és a következő határozatot hozta: »Az Országgyűlés megállapítja, hogy a Munkáspárt elnöke által 1995. október 25-én az Országgyűlés alelnökének átadott „Akarja-e Ön, hogy Magyarország a NATO tagja legyen?« kérdésben a népszavazásról és a népi kezdeményezésről szóló 1989. évi XVII. törvény 4. §-ának (2) bekezdésében foglalt döntéshozatal céljából népszavazás nem rendelhető el. Megállapítja azt is, hogy a fenti törvény 4. §-ának (3) bekezdésében szabályozott véleménynyilvánító népszavazás kiírása nem időszerű, mert ebben a kérdésben a Magyar Köztársaság jelenleg nincsen döntési helyzetben. Ezért a népszavazás kiírására irányuló kezdeményezést elutasítja. Az Országgyűlés ugyanakkor kötelezettségének tekinti, hogy a döntéshez szükséges pontos feltételek megismerését követően a Magyar Köztársaság NATO-hoz való

csatlakozásának kérdésében népszavazást rendeljen el."[11] Ez utóbbi kiegészítés az MSZP-frakció javaslata volt, hogy ha most nem is, de amikor időszerűvé válik, legyen népszavazás, mert tisztában voltunk a dolog jelentőségével, azzal, hogy ilyen horderejű lépésnél a népnek kell döntenie. Választási programunkban 1994-ben erre nemcsak ígéretet tettünk, hanem teljesíteni is akartuk.

A Munkáspárt a kezdeményezés parlamenti elutasítása miatt az AB-hoz fordult. Az előterjesztésük azonban nem számolt azzal a ténnyel, hogy az egyedi ügyben hozott országgyűlési határozat nem minősül jogszabálynak. Ebben az esetben pedig az AB vaskövetkezetességgel ragaszkodott a hatásköre lehető legszűkebb értelmezéséhez, elkerülendő, hogy a parlamenttel szemben a Munkáspárt igazságát védelmezze. Az AB a nyilvánvaló alkotmánysértés megállapításától tartózkodva a beadványt elutasította, miután minden egyes megtámadási ok esetében megállapította hatáskörének, döntési kompetenciájának hiányát. Az AB tehát kijelentette, hogy a Munkáspárt indítványának elbírálására nincs hatásköre. Ez gyökeresen ellentétes volt azzal, amit 1997 októberében aztán határozottan képviselt, egészen odáig menve, hogy megsemmisítette az 1989-es népszavazási törvényt.[12]

Már a választások előtt kiderült az is, hogy az MSZP és az SZDSZ egyaránt változtatni kíván a szomszéd országokkal kapcsolatos külpolitikai gyakorlaton, ame-

[11] Az Országgyűlés jegyzőkönyve, 1995. november 16-i ülésnap

[12] https://alkotmanybirosag.hu/uploads/2017/06/1997_0025_0428_i_tuh_mk.pdf

lyet az MDF-kormány folytatott, ezzel is erősíteni kívánva a demokratikus intézményrendszert. Megalakulását követően a kormány nagy lendülettel látott hozzá a Romániához és Szlovákiához fűződő viszony javításához. 1995 elején kivételes alkalom nyílott arra, hogy az alapszerződéseket vagy azok egyikét kedvező feltételekkel lehessen megkötni. A márciusi párizsi európai stabilitási konferencia előtt a nyugati hatalmak, mindenekelőtt Franciaország nagy nyomást gyakoroltak mind Magyarországra, mind Romániára és Szlovákiára, hogy a konferencia időpontjáig kössék meg az alapszerződést. A magyar diplomácia ügyesen használta ki ezt a helyzetet, párhuzamosan tárgyalt a két szomszéddal s a Mečiar-kormánnyal – amelynek különösen fontos volt a nemzetközi elfogadás – sikerült is megegyezni. A június 13-i ratifikációs szavazásnál – Szűrös Mátyás kivételével – valamennyi kormánypárti képviselő igennel szavazott, míg az ellenzéki pártok közül a Fidesz, valamint az MDF és a KDNP egy része tartózkodott, az MDF és a KDNP többi képviselője és valamennyi kisgazda képviselő nemmel szavazott. Az alapszerződést a magyar közvélemény és a külvilág egyöntetűen támogatta, megszületése és ratifikációja a kormánypártok közös sikere volt.

Esély az új alkotmányra

Sokan véltük úgy, hogy az alkotmányozás olyan lépés, amely Magyarországot, a „kompországot" egyszer és mindenkorra átviszi a túlsó, nyugati partra. Az alkotmányozás azonban, mint arról később még írok, 1996-ban az MSZP politikai elitje és a jobboldali ellenzék egy részének ellenállásán elbukott – ezért később, a „de facto egypártrendszer" 2010 utáni létrejöttekor nagy árat fizetettünk. A kezdet azonban biztató volt! Az alkotmányozás előkészítése széles körű tudományos, szakmai megalapozással indult. Az alkotmányozást segítő tudományos konferenciák nyitányát január 18–19-én Alkotmány és piacgazdaság címmel az Igazságügyi Minisztérium szervezte, amelyen a levezető elnök Martonyi János volt. A konferencián az OECD-szakértők a tulajdon védelmének félreérthetetlen alkotmányos megfogalmazását tartották fontosnak, de az állami erőforrások kezelése körében szó esett a szociális jogok alapjogi vagy államcélkénti különválasztásáról is.

A Pallasz Páholy Jogelméleti Műhelye rendezésében január 27-én cserélt eszmét 12 alkotmányjogász az alkotmányozás szükségességéről, lehetőségeiről, az alapelvekről. Az 1989-es átfogó alkotmánymódosítás két vezéregyénisége, Kulcsár Kálmán és Kilényi Géza mellett többen hangsúlyozták, hogy az új alaptörvény megszövegezésekor nem szabad olyan alapjogokat nevesíteni, amelyek érvényesülését belátható időn belül a kormányok objektív okok miatt képtelenek garantálni. Így a lakáshoz, az egészséges környezethez való jog az alkotmányban legfel-

jebb az államcélok között kaphat helyet. Továbbá az állam piacgazdasági viszonyok közepette a munkához való alkotmányos jogot valószínűleg már nem képes garantálni. Mindezt figyelmen kívül hagyva teremtettek ürügyet az alkotmányozás megbuktatásához 1996-ban a kormány és az MSZP elnökségének tagjai.

Több mint 40 tanulmány készült el februárra, ezeket az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgatója, Lamm Vanda koordinálta a kormány felkérésére. Megkapta a minisztérium Szabó Győzőnek, a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettesének vezetésével készített összegző tanulmányokat is, amelyek a legfelsőbb bírósági, megyei és helyi bírósági, tudományos elemzésre is vállalkozó bírák álláspontját tartalmazták a bírói hatalomról, a bírói függetlenségről, a négyszintű bírósági szervezeti modellről, benne a Legfelsőbb Bíróság megváltozott feladat- és hatásköréről, a közigazgatási bíráskodásról, a polgári és büntető eljárásjog megreformálásáról. Számos más jelentős tanulmány is készült ebben az időszakban és az ezt követő hónapokban, jelezve, hogy az alkotmányozás iránti igény és elkötelezettség széles körű volt.

Vastagh Pál igazságügyi miniszter tanácsadó testülete február végére kidolgozta az alkotmánykoncepciót. A javaslat indítványozta, hogy pontosan határolják el az Országgyűlés és a kormány hatáskörét, és erős parlamenti kontroll mellett működő, önálló, de a parlamentnek felelős kormányt tartott indokoltnak. Javaslata szerint az országgyűlési választásokra meg kell tartani a vegyes választási rendszert, a kormány parlamenti függőségének biztosítása érdekében pedig a konstruktív

bizalmatlansági indítványt. Közvetlenül az állampolgárok által választott, semleges, kiegyenlítő szerepkörű, önálló hatalmi jogosítványokkal is rendelkező köztársasági elnöki modellt kínált. Hitet tett az önálló bírói hatalom mellett, a bíróságok „külső igazgatását" az Országos Igazságszolgáltatási Tanácsra bízta, amelynek elnöke a köztársasági elnök, tagjai más igazságszolgáltatási ágak és a tudomány képviselői mellett a bírói kar és a kormányzat képviselői lettek volna.

A kormány március 30-i ülésén tekintette át az Igazságügyi Minisztérium alkotmánykoncepcióját, felkérte a szakmai-tudományos élet szervezeteit – a Magyar Tudományos Akadémiát, a Magyar Jogász Egyletet, a Magyar Bírói Egyesületet, az Országos Ügyvédi Kamarát, az Ügyészek Országos Egyesületét, a tudományegyetemek állam- és jogtudományi karait, a Magyar Közigazgatási Kamarát –, hogy mondjanak véleményt a tervezetről. Előírta a széles értelemben vett civil szféra véleményének megismerését, a koncepciónak a társadalmi nyilvánosság elé bocsátását, illetve szakmai vitafórumok megrendezésének szükségességét.

Az egyeztető tárgyalások a képviselőcsoportok frakcióvezetői és szakértői között szakadatlanul folytak január eleje óta – öt párt érdemi és az FKGP formális részvételével, ugyanis az FKGP minden alkotmányos kérdés eldöntéséhez előfeltételként megkívánta volna a hatpárti teljes egyetértést, illetve olyan népszavazási kezdeményezésekkel élt, amelyek keresztezték az alkotmányozás folyamatát. A másik öt parlamenti párt ugyanakkor arra a közös álláspontra jutott, hogy kényszerűségből

ugyan, és az FKGP számára meghagyva a lehetőséget, hogy bármikor bekapcsolódjon a folyamatba, ötpárti együttműködéssel is elkezdjük az alkotmányozást. A politikai megállapodás keretében a koalíciós pártok lemondtak arról, hogy az Országgyűlés Alkotmány-előkészítő Bizottsága a parlamenti állandó bizottságok mintájára a frakciók létszámának arányában jöjjön létre. Az ellenzék által kívánt közjogi garanciák a hatályos alkotmányba és a Házszabályba is beépültek. Elfogadtuk azt az ellenzéki igényt is, hogy a kormánykoalíció az új alkotmány kidolgozásáig a hatályos alkotmányt is csak 4/5-ös többséggel módosíthassa, amely elvet irányadónak tekintettük az új alkotmány elfogadására. Bizottsági döntést ötpárti egyetértéssel lehetett volna hozni, ennek hiányában az adott tárgykörre fennmaradt volna a hatályos alkotmány rendelkezése. Az Országgyűlés házbizottságának május 4-i ülésén öt parlamenti párt – az FKGP kivétel – frakcióvezetőiként aláírtuk az új alkotmány megalkotásáról szóló politikai megállapodást.

Május 30-án az Országgyűlés elfogadta az alkotmányozás folyamatáról rendelkező alkotmánymódosítást, június 13-án pedig a folyamat lényegének menetét modellező házszabály-módosítást. Eszerint az érdemi munkát, az új alkotmány kidolgozását és az alkotmánytörvény-javaslat parlamenti előterjesztését, ezen belül a kijelölt bizottsági feladatok ellátását az Alkotmány-előkészítő Bizottság végzi. Először a tervezett alkotmány elveire, majd parlamenti elfogadását követően az új alkotmány kidolgozott szövegére vonatkozó javaslatot kell az Országgyűlés elé terjeszteni. A bizottság munkájában minden

képviselőcsoportból 4-4 képviselő vesz részt, delegációnként 1-1 szavazati jog illeti meg a pártokat. A bizottság elnöke Gál Zoltán, az Országgyűlés elnöke lett. Bizottsági határozat hozatalához öt igenlő szavazat volt szükséges, valamint az, hogy a javaslatot támogató képviselőcsoportok tagjainak száma érje el a képviselők kétharmadát. Javaslatomra ez biztosította, hogy az MSZP akarata ellenére az akkori érvényes megoldástól elmozduló alkotmányos rendezés ne alakulhasson ki.

Az MSZP-frakció június 26-án az Igazságügyi Minisztérium alkotmánykoncepcióját hivatalosan benyújtotta a bizottság elnökéhez, de Bihari Mihály (az MSZP alkotmányjogi munkacsoportjának vezetője) az ülésre a koncepcióban foglaltaktól kissé eltérő szerkezeti rendet is előterjesztett. A frakciók készítette alapanyagokból a bizottság példás együttműködéssel olyan javaslatot dolgozott ki, amely az új alkotmány szerkezeti és főbb tartalmi kérdéseire, továbbá ezekkel összefüggésben az alkotmánykoncepció tárgyalási módjára és ütemezésére is tartalmazott elképzelést.

A bizottság az általános rendelkezések – ezen belül az állam megnevezése, állam- és kormányforma, alkotmányos alapértékek, szuverenitás, terület, állampolgárság, nemzeti jelképek, majd az államcélok és alapjogok (alapvető emberi és állampolgári jogok) – megvitatása után, az alapjogok korlátozása és felfüggeszthetősége megtárgyalásán kívül a következő blokkokat dolgozta fel: választójog, választási rendszer, az Országgyűlés feladat- és hatásköre, az Országgyűlés működése, a képviselőkre vonatkozó szabályok, a köztársasági elnöki intézmény tel-

jes problémaköre, a kormány és a közigazgatás. Egyetlen lényeges elem, a választójog, a választási rendszer kérdésében nem hoztunk szavazással érdemi döntést, hanem a kérdés alapos megvitatására külön hatpárti egyeztetések kezdődtek, az 1996-os folytatás ígéretével.

Az Alkotmány-előkészítő Bizottság munkáját kiterjedt szakértői háttér segítette. Tizenegy jeles jogtudós kapott megbízást a bizottsági javaslat egészének majdani véleményezésére. Másik 80 – a pártok által javasolt, valamint más okból felkért – szakértő pedig egy-egy résztéma gondozására kapott megbízást. Mindazok a társadalmi és szakmai szervek is kézhez kapták a koncepciót, amelyek érdeklődést mutattak az alkotmányozás iránt. Bár az eredeti év végi időpontra nem készült el a koncepció, de amint azt Salamon László (MDF) nyilatkozta: „Kemény menetelés lesz a következő egy év, szoros, de teljesíthető határidőket tűztünk magunk elé. Ha mégsem sikerülne addig befejezni a munkát, abból még nem lenne baj, mivel a határidők túllépése nem akadálya a folytatásnak. A késedelem azért sem probléma, mert megítélésem szerint jelenleg is működőképes demokrácia van Magyarországon."[13] Álláspontját mind az öt, az alkotmányozásban részt vevő frakció osztotta.

[13] *Vasárnapi Hírek,* 1995. június 11.

Koalíció, te csodás

Saját házunk táján azonban egyáltalán nem volt ilyen összhang. Az egész évet koalíciós viták, a kormányfő improvizációi jellemezték. Ennek következtében Horn Gyula népszerűsége erősen visszaesett, s a népszerűségi lista utolsó harmadába került, az év végére már csak a 20. helyet foglalta el. Mindez nem magyarázható pusztán a válságkezelésből szükségképpen adódó népszerűségvesztéssel, komoly szerepet játszottak benne a kevésbé szerencsés kormányzati lépések is, továbbá ezek kommunikációja. A Horn-kormány zavarai közé tartozott az állandó koalíciós összeütközés az MSZP és az SZDSZ között, annak ellenére, hogy az 1995-ös kényszer egymásra utalta a koalíció pártjait. Az MSZP megértette, hogy az SZDSZ nélkül nem elégséges a társadalmi támogatottsága, az SZDSZ-nek pedig tudomásul kellett vennie, hogy a „se kint, se bent" politikájával nem ér el eredményeket.

A konfliktus időnként személyi kérdésekben éleződött ki. A Miniszterelnöki Hivatalban több hónapos munkával készült el a szeptember végi parlamenti Horn-beszédben megígért modernizációs program első munkaváltozata, amelyet a miniszterelnök május 30-án, amerikai útja előtt, az MTA elnökével együtt tartott nemzetközi sajtótájékoztatón mutatott be. A program eldugott helyén szerepelt a gazdasági miniszterelnök-helyettesi poszt létrehozásáról szóló elképzelés (akkor terjedő hírek szerint véletlenül maradt benne). Ez a kormány szerkezetének a koalíciós megállapodásban foglaltaktól markánsan elté-

rő átalakítását jelentette volna, hiszen a két párt abban állapodott meg, hogy a gazdaságpolitika koordinálása a kormányon belül a pénzügyminiszter feladata. Ezt az elvet Békesi László lemondását követően, január 30-i nyilatkozatában is megerősítette a KET, és ezt tartalmazta Bokros Lajos 25 pontja is, amelyet Horn Gyula miniszterelnök az aláírásával hitelesített.

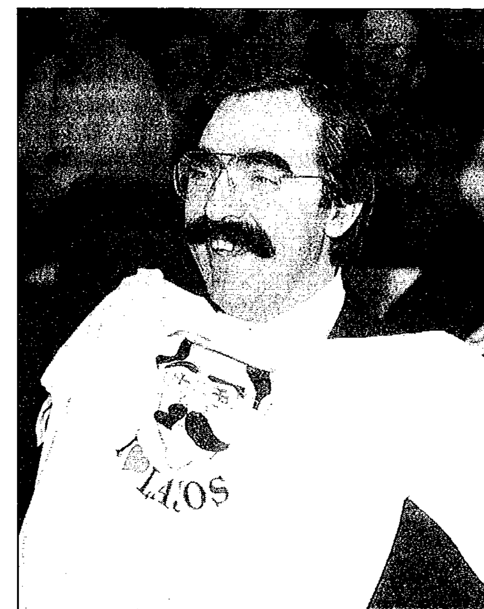
Az ügy folytatásaként július 9-én Horn Gyula *A Hét* című műsorban jelentette be, hogy gazdasági miniszterelnök-helyettesi posztot akar létrehozni, és utalt arra, hogy Nagy Sándort (az MSZOSZ elnökét, országgyűlési képviselőt) készül kinevezni a posztra. Az SZDSZ ezt a koalíciós megállapodás megsértésének tekintette, és megvalósítása esetére kilátásba helyezte a koalíció felmondását. Az augusztus 28-án bejelentett újabb kormányátalakítási tervekkel a tetőpontjára hágott a koalíciós vita, és az egész szeptemberi hónap a feszültségek miatti bénultságban telt el. Noha Nagy Sándor időközben visszalépett a miniszterjelöltségtől, a miniszterelnök jogosítványairól, a gazdasági minisztérium létrehozásáról, a Miniszterelnöki Hivatal vezetőjének miniszteri jogairól tovább folyt a vita. A minisztériumok tevékenységének összehangolatlansága és a törvény-előkészítés változatlanul alacsony színvonala következtében vetődött fel a Miniszterelnöki Hivatal átalakításának terve valódi, erős „kancelláriává", miniszteri rangú vezetővel az élén. Ez bizonyára jelentősen javította volna a kormányzati munka hatékonyságát, de a kölcsönös gyanakvás miatt ebben sem sikerült megállapodni az SZDSZ-szel. Szeptember 28-án az MSZP elnökségi ülésén Horn lemondott a kormányzat radikális átalakításáról. Ezután „jegeltük" a koalíciós ellentéteket, amelyek nyomasztották a közvéleményt, és akadályozták a normális kormányzati munkát. A kérdés azonban ott lógott a levegőben: hogyan tovább?

Az MSZP 1995. szeptember 20-án, a Nánási úton kibővített elnökségi ülést tartott, melyet a sajtó „kiskongresszusnak" nevezett el. Előterjesztőként három lehetőséget vázoltam fel, és hangsúlyoztam, hogy választási kényszer elé kerültünk: a szocialisták dönthetnek úgy, hogy a továbbiakban egyedül kormányoznak, kereshetnek új partnert, illetve kiegyezhetnek a szabaddemokratákkal. Az első változat esetén a kormányzás feltételei jelentős mértékben megnehezülnének: attól ugyan nem kell tartani, hogy a koalíció felbomlása miatt valamelyik szocialista képviselő kilépne a frakcióból, a kormány társadalmi támogatottsága azonban erőteljesen csökkenne, s a parlamentben az MSZP politikáját az összes többi párt élesen támadná. Elmondtam azt is, hogy új partner keresése sikertelen lenne, hiszen az SZDSZ áll legközelebb a szocialistákhoz, s valószínűleg bármely más párt náluk keményebb koalíciós feltételeket támasztana az MSZP-vel szemben. A realitások tehát azt igénylik, hogy a szocialisták és a szabaddemokraták továbbra is közösen kormányozzanak, ezért az 1996. évi költségvetés vitája előtt félre kell tennünk a nézeteltéréseinket, s csak a következő év elején térjünk majd vissza rájuk. Egyben azt is hangsúlyoztam, hogy a koalíció fenntartása az SZDSZ-nek is elemi érdeke, hiszen a jobboldali pártok mellett az ellenzéki oldalon egyértelműen elszigetelődne, s emellett – akárcsak a szocialisták – viselné a felelősséget a társadalom

előtt a koalíció felbomlásáért. A Nánási úti eszmecsere résztvevői, bár különböző érvek alapján, szinte egyöntetűen a közös kormányzás fennmaradását támogatták, s úgy vélekedtek, hogy a szabaddemokraták sem vállalják a szakítás kockázatát.

Két nappal a Nánási úti tanácskozás után a nyilvánosság előtt is ismertettem a koalíciós válság feloldására irányuló elképzeléseinket. Javasoltam, hogy a két párt kérje fel a közigazgatási kormánybiztost a kormányzati struktúra átvilágítására, s az MSZP a november végi kongresszusán, illetve az SZDSZ a küldöttgyűlésén a vizsgálat eredményeinek figyelembevételével értékelje a közös kormányzás tapasztalatait. Mindezek alapján, az 1996. évi költségvetés elfogadását és az adótörvények módosítását követően, a partnerek térjenek vissza a kormányzati struktúra átalakításának kérdéseire, s közösen foglaljanak állást a szükséges változtatásokról. Hangsúlyoztam, hogy az SZDSZ-nek el kell döntenie, támogatja-e a gazdasági stabilizációt, és megfelelő szolidaritást mutat-e a kormányfő és a szocialista miniszterek iránt, az MSZP vezetőinek pedig be kell látniuk, hogy a közös kormányzás kölcsönös engedményekkel jár. Felvetettem azt a problémát is, hogy a vezető szabaddemokrata politikusok nem vállalnak kormányzati felelősséget, s a szocialisták jelentős része nem tudja elfogadni ezt a magatartást.

Az SZDSZ a politikai helyzetet továbbra is a „koalíciót, de nem minden áron" felfogás alapján értékelte, ám ezekben a napokban már érzékelhetően szembesült álláspontjának következményeivel. Pető Iván szeptember 22-én még közölte, hogy pártja a közös kormányzás fennmaradása érdekében nem tesz értelmetlen engedményeket, Kis Zoltán, a földművelésügyi tárca politikai államtitkára pedig néhány nappal korábban kijelentette, hogy a koalíció felbomlása esetén a szabaddemokraták „őfelsége ellenzékének" szerepét töltenék be. Mécs Imre ügyvivő is azt az álláspontot képviselte, hogy az SZDSZ elvi kérdésekben nem hátrálhat meg, s történelmi tapasztalataira hivatkozva nem féltette pártja politikai jövőjét az ellenzékbe vonulástól. Magatartásukat valójában attól tették függővé, hogy mennyire szilárd Horn Gyula helyzete az MSZP-ben, és az MSZP kitart vagy sem a stabilizációs program mellett.

8. Miskolc, 1995. november 25. Az MSZP IV. kongresszusának második napján felszólalt Bokros Lajos pénzügyminiszter. A képen: Bokros Lajos arcképével díszített trikót kapott a BIT-es fiataloktól

A Szocialista Pártban több alkalmi csoportosulás is szerveződött, amelyek a különböző tanácskozásokon rendre szót emeltek a „baloldali értékek" védelme mellett, és megfelelő politikai lépéseket helyeztek kilátásba. A miskolci pártkongresszus előtt kifejezetten éles nyilatkozatháború folyt a szocialista vezetők között. A képvi-

selőcsoport vezetése azonban kitartott Horn Gyula mellett, s ahogy Aczél Endre publicisztikájában jelezte is, stratégiai kérdésekben mi voltunk Horn Gyula és a kormány megingathatatlan bázisa. A november 26-ára összehívott MSZP-kongresszus Miskolcon, a frakcióvezetés elhatározottságát látva, nagy többséggel a stabilizációs politika folytatásáról döntött. A miskolci kongresszus a stabilizációs program támogatásával az egész parlamenti ciklusra kiható, stratégiai jelentőségű döntést hozott.

Kormányozni muszáj

A gazdasági vezetők és az értelmiség túlnyomó része nem a soha meg nem ígért 3,60 forintos kenyeret várta a Horn-kormánytól; jól tudta, hogy megszorító intézkedésekre kerül majd sor, s hogy a jóléti rendszerhez rövidesen hozzá kell nyúlni. Ugyanakkor elvárta az MSZP–SZDSZ-kormányzattól a decentralizáló, liberalizáló, dereguláló politikához való visszatérést, az államtalanítást, a politikai vezetők „urizálásának" megszüntetését, a bürokrácia leépítését, a „politikai" privatizáció felszámolását és az autonóm civil társadalom, illetve a magántulajdon fölényén alapuló piacgazdaság felszabadítását az állami gyámkodás alól. Ez nem egyszerűen liberális program volt, mint ahogy manapság minősítik, hanem 1968-tól kezdve ez volt a magyar reformtörekvések lényege.

A kormány nem tudott ezeknek a törekvéseknek teljesen megfelelni, és Sárközy Tamás professzor egyik tanulmányában[14] úgy értékelte, hogy ennek okai objektívek, illetve strukturális jellegűek voltak. Az objektív okok közé sorolta, hogy Magyarország gazdasági helyzete huzamosabb ideje rendkívül nehéz volt, a kormányzati cselekvést súlyos ellentmondások terelték lényegében kényszerpályákra. Ugyanakkor a parlamenti demokrácia keretében folyó törvényhozás, a jogállami garanciák alkotmánybírósági ellenőrzése, a minél szélesebb társadalmi-gazdasági érdekegyeztetésre irányuló, érthető politikai igények objektíven ellentétesek voltak a gyors és hatékony kormányzati válságmenedzseléssel. Ráadásul még fejletlenek voltak a piaci viszonyok is, gyengék az érdekképviseletek, a civil társadalom. Ebben a helyzetben a társadalom szükségképpen eleve bizalmatlan volt szinte minden kormányzati akcióval szemben. Ugyanakkor a szocialista társadalom örökölt hagyományai alapján a társadalom többsége változatlanul igényt tartott az állami gyámkodásra, és minden negatív társadalmi jelenségnél azonnal kormányzati beavatkozást sürgetett. Ráadásul szocialista és baloldali-liberális politikusoknak kellett kényszerpályajelleggel alapvetően neoliberális gazdaságpolitikát folytatniuk, amely állandósult zavart okozott a két párt híveiben.

A kormányzati tevékenység alapvető strukturális ellentmondása Sárközy szerint az volt, hogy 1994 nyarára az ország gazdasági teherbíró képességét messze meghaladó államapparátus alakult ki: túl nagy volt, szervezetileg túl összetett, és így nehezen koordinálható; túl

[14] Sárközy Tamás: Kormányzás a „politika" és a „szakma" ütközéspontjában, *Magyarország politikai évkönyve* 1995-ről 193 – 208 oldal

költséges; alulszabályozott (a miniszteri, államtitkári jogállásról és felelősségről, a jogalkotásról stb. szóló törvények hiányoztak), és ezáltal az informális elemek túlzott szerepe mellett működött; túlpolitizált, a politikai elemet a szakmai elemekkel szembeállító (elkülönítő) kormányzati struktúra szilárdult meg. Ezzel együtt az államapparátusra még mindig sokkal több társadalmi-gazdasági feladat hárult, mint amennyit képes volt ellátni.

Az 1995-ös év tapasztalatai azt mutatták, hogy a parlament tevékenységének modernizálása, hatékonyságának javítása jóval előbbre tartott, mint a kormányzati tevékenység eredményessége. Ebben komoly szerepe volt az MSZP és az SZDSZ frakcióvezetőségeinek. 1995 folyamán is több törvényt utólag, a parlamentben kellett formába önteni vagy korrigálni a kormánypárti képviselők segítségével, amire az általunk benyújtott számos módosító indítvány is utalt. 1995-ben a parlament „törvénygyárként" újabb rekordot állított fel: 126 törvényt (67 új törvényt és 59 törvénymódosítást) alkotott és ugyanennyi határozatot hozott 1995 folyamán. A „törvénytermelés" mellett fontos minőségi előrelépést jelentett számos lényeges törvény, így a média- és a privatizációs törvény elfogadása.

Megszilárduló koalíció – megosztott ellenzék

Az 1995-ös évet az MSZP és az FKGP versengése jellemezte az első helyért, amelynek eredménye a kisgazdák elhanyagolható előnye volt az év végén.

A Szonda Ipsos felmérései szerint a tartózkodók aránya mindvégig negyven százalék körül mozgott, viszont közvetlenül a márciusi válságkezelési csomagot követően meredeken csökkent a kormánypártok és megugrott az ellenzék támogatottsága. A kormánypártok tábora az év elejei 32–34%-ról előbb 28-ra, majd az év végére 25-re csökkent, az ellenzéké pedig az év kezdetén mért 23%-ról március–áprilisban 30%-ra ugrott, majd a 33-34%-on mért tetőzés után az év végén 31%-on állt. Ez kizárólag az FKGP támogatottságának növekedéséből származott: a párt támogatottsága az év elejei 8-9 %-ról 1995 végére 15%-ra ugrott.

Az elemzők nagy része egyetértett abban, hogy az FKGP megnövekedett támogatását protestszavazatként, a kormányzat válságkezelő programja elleni tiltakozásként kell értelmezni, s emlékeztettek a Fidesz hasonló szárnyalására az előző parlamenti ciklus közepén, ami aztán nem mutatkozott meg a választási eredményben. Mindazonáltal a közvélemény-kutatási adatok és a lakosság más formákban is érzékelhető elfordulása a kormánypártoktól nagy hatást gyakorolt az összes párt viselkedésére.

A Szocialista Pártban felerősítette azokat a követeléseket, hogy a „baloldali értékek" védelmében bővítsük a szociálpolitikai intézkedéseket, és közben állami intézkedésekkel gyorsítsuk a gazdasági növekedést. Egyáltalán, a népszerűség radikális csökkenése és a szavazótábor több mint egyharmadának elvesztése következtében az MSZP-ben sokan türelmetlenek lettek, és sürgetni kezdték a válságkezelés befejezését. Különösen nagy nyomás nehezedett a párt frakciójának nagy többségét adó

egyéni képviselőkre, akik választókerületükben szembekerültek az ingerült lakossággal. Azonban az MSZP-képviselők nagy része ellenállt a könnyebb út kísértésének és a válságkezeléssel együtt járó átmeneti népszerűségvesztésből adódó pánik nyomásának. A gond a pártvezetők elbizonytalanodása volt, és az ő politikai játszmáik romboló hatása. Ahogy a korabeli sajtó is regisztrálta, Horn Gyula politikája mögött nem a miniszterek vagy a pártvezetők álltak, hanem a képviselőcsoport derékhada. Sokkal egyszerűbb volt a helyzet az SZDSZ esetében, mert a párt jóval homogénebb társadalmi bázissal rendelkezett, bár ezek az értelmiségi rétegek is sérelmezték a kultúra szféráját sújtó intézkedéseket.

Szól a rádió (és a televízió)

A nyomtatott sajtóval szemben a rádiózás és televíziózás területén 1995 hozta meg a fordulatot. A rádiózásról és televíziózásról szóló törvény az 1994-ben megválasztott kormányzó és ellenzéki pártok között a kölcsönös (totális) bizalmatlanság jegyében kötött kompromisszum terméke volt. Vita szinte kizárólag arról folyt, hogy a tulajdonosi jogokat ki és mi gyakorolja, hogyan nevezzék ki a médiumok vezetőit, hogyan lehessen intézményesen ellenőrizni, felügyelni a közszolgálati rádiót-televíziókat, mi legyen a kuratórium és az elnök jogköre, és legyen-e bármilyen beleszólása a mindenkori kormánynak a közszolgálati médiumok működésébe, de legalább a vezetők kinevezésébe.

Az ellenzéki pártok és az MSZP médiapolitikusai három, a társadalom egészét megjelenítő, egyenként huszonöt tagú kuratóriumra kívánták bízni a tulajdonosi jogokat és a közmédiumok felügyeletét, a szabaddemokrata irányítású művelődési minisztérium ezzel szemben 1995 májusában olyan javaslatot terjesztett elő, amelyben a Magyar Rádiót, a Magyar Televíziót és a Duna Tv-t egyetlen közalapítványba vonta volna össze, amelynek tulajdonosi jogait egy négytagú kuratórium gyakorolná. A tervezet szerint tagjai felét kormánypárti, felét ellenzéki képviselőcsoportok delegálnák – két-két főt tehát –, megválasztásukhoz az Országgyűlés kétharmadának szavazata szükséges, és a kuratórium megalakultnak tekinthető, ha tagjainak felét megválasztották. Fodor Gábor miniszter előterjesztésében nem szerepelt egyetlen olyan intézmény sem, amely megjelenítette volna a közmédiumok társadalmi ellenőrzését, jóllehet ebből a követelményből sem az ellenzéki, sem a szocialista képviselők nem voltak hajlandóak engedni.

A nyári ülésszak vége előtt bemutatott tervezet nem élte túl a parlamenti szünetet. Újabb féléves tárgyalássorozat után 1995 decemberében a törvényt előterjesztő művelődési miniszter már egészen más megoldáshoz nyerte meg az ellenzéki pártok támogatását és szavazatát – leszámítva a mindvégig egyetértést mutató, majd a végszavazásnál a törvény ellen voksoló kisgazdapárti és kereszténydemokrata politikusokat. A törvény három közalapítvány létrehozására hatalmazta fel az Országgyűlést, a Magyar Rádió, a Magyar Televízió és a Hungária Televízió Közalapítványéra. (Ez utóbbit a korábbi

alapítvány átalakításával kellett létrehozni.) A közalapítványok kezelő szervei a kuratóriumok lettek. Mindhárom kuratórium az Országgyűlés által megválasztott, illetőleg a törvényben meghatározott szervezetek által delegált tagokból állt. A kuratórium nyolc (az MDNP megalakulása után tíz), munkája után díjazásban részesülő tagját – azaz a kuratórium elnökségét – a parlament választotta meg négy évre, mégpedig úgy, hogy a tagok felét a kormánypárti, felét az ellenzéki képviselőcsoportok jelölték. Az elnökség akkor alakulhatott meg, ha minden tagját megválasztották.

A kuratóriumokba az elnökségi tagokon kívül huszonegy-huszonegy (a Hungária Televízió Közalapítványba huszonhárom) tagot delegáltak a kisebbségi önkormányzatok, a történelmi egyházak, a művészeti, oktatási, újságírói, környezetvédő szakmai szervezetek, a munkaadói, munkavállalói, nyugdíjas és más érdekképviseleti szervezetek, szövetségek, a települési önkormányzatok, a határon túli magyar szervezetek. Az általuk delegált kuratóriumi tagok egy évre kaptak megbízást, munkájuk fejében díjazás nem járt, csak költségtérítés. Ám szavazati jog tekintetében minden kuratóriumi tag egyenlő volt. A kuratórium jogköre megfelelt egy gazdasági társaság közgyűlése hatáskörének. Elfogadhatta, módosíthatta az alapító okiratot, megválaszthatta az elnököt, értékelhette, hogy az elnök hogyan valósítja meg pályázatában foglalt céljait, ha szükségesnek ítélte, kezdeményezhette az elnök visszahívását, jóváhagyta a közműsor-szolgáltatási szabályzatot és a pénzügyi tervet, a mérleget, megválasztotta a felügyelőbizottságot.

A törvény a közalapítványok kezelőiként létrehozott kuratóriumok működésébe erős ellentétet épített be: a pártok által delegált, az őket megbízó pártok akaratát képviselő, magas díjazásért dolgozó elnökségi tagok és a társadalmi felügyeletet megjelenítő kurátorok közti konfliktust. Utóbbiak úgy érezhették, kimaradtak a döntések előkészítéséből, csak a szavazatuk számított, így várható volt, hogy igenjeiket nem akarják majd ingyen adni. De az intézményi kereteket tovább-bonyolította a három közszolgálati műsorszolgáltató közalapítványok által létrehozott részvénytársasági formája, amelyek ügyvezetését az elnök (nincs igazgatósága) látja el, egy személyben. A Magyar Rádió Rt., a Magyar Televízió Rt. és a Duna Tv Rt. elnökét ugyanakkor a kuratórium választotta, kétharmados többséggel négy évre, és hasonlóképpen hívhatta is vissza. Az elnök nem volt a részvénytársaság alkalmazottja, munkáját megbízási jogviszony keretében végezte, díjazásáról a kuratórium döntött, de az általa vezetett társaság terhére fizették.

A médiumok tulajdonosi, irányítási rendszere tehát hallatlanul kusza lett. A gyakran ülésező kuratóriumi elnökség a részvénytársaságok életében szokásos közgyűlések szerepkörét betöltve élt tulajdonosi jogosítványaival, csak épp döntéseiről még meg kellett győznie a többi kuratóriumi tagot. A részvénytársaságok elnökei viszont igazgatósági hatáskörrel irányítják az átkeresztelt intézményeket. Ez a tulajdonlási forma valóban leválasztotta a közszolgálati médiumokat a kormányról, de nem mentesítette őket a politikai befolyás alól. Mi több, a pártok által delegált kuratóriumi elnökség – a Financial

Times budapesti tudósítójának találó megállapítását kölcsönözve – amolyan miniparlament lett, sokkal inkább politikai testület, mint a vagyon kezelője.

A médiaháború azonban folytatódott, csak más fronton. A jobboldali ellenzéki körök felvetették, hogy a konzervatív sajtó anyagi bázisának biztosítása érdekében egyenlőbben kell elosztani a reklámbevételeket, vagy adóztatás révén kell elvonni egy részüket a liberális és baloldali sajtótól, és átutalni a jobboldali sajtónak, mert, úgymond, csak ez jelenthetné a demokrácia biztosítékát. S hogy nincs béke, azt Pokol Béla tanulmánya élesen megvilágította: „A médiaháború tehát folytatódott. A nyilvánosság háta mögötti »csendes fojtogatás« a kulturális szférát kormányzati szinten elfoglaló szociálliberális politikusok prezentálásában mint »médiabéke« jelent meg, derűsen-mosolygósan. Soha nem volt a helyzet rosszabb és antidemokratikusabb ezen a téren, és a nemzeti-konzervatív értelmiségi körök radikalizálódása sok szempontból erre a fojtogató médiahatalomra vezethető vissza."[15]

[15] Pokol Béla: Médiahatalom és politikai hatalom, *Magyarország politikai évkönyve 1995-ről*, 58–72. oldal

Felhasznált irodalom

A *Magyarország politikai évkönyve 1995-ről* című kiadványból (Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Bp., 1996):

ÁGH ATTILA: Az útkeresés éve

BÁNSÁGI ZOLTÁN: A kormány munkája, döntéshozatali rendszere 1995-ben

BAUER TAMÁS: Válságoktól a konszolidációig: az MSZP–SZDSZ kormánytöbbség 1995-ben

BIHARI MIHÁLY: Stabil demokrácia, alacsony fokú legitimáció, éleződő konfliktusok: Magyarország, 1995

CSÁKI GYÖRGY: 1995: a fordulat éve?

FERGE ZSUZSA: Magyar szociálpolitika, 1995

GAZSÓ FERENC – STUMPF ISTVÁN: Nemzedéki orientációk a rendszerváltozásban

GERENTSÉR IMRE – TÓTH ANTAL: Az egyes tiltakozási fajták megítélése és a lakosság részvételi hajlandósága

GONDA PÁL: Tények és adatok az Országgyűlés tevékenységéről, 1995. január 1. – december 31.

JÜTTNER ÁDÁM: A magyar gazdaság 1995-ben a közvélemény tükrében

KARAJÁNNISZ MANOLISZ: Mérlegen a kormány 1995-ben

KÉRI LÁSZLÓ: Iskolaérettség előtt: a hatpártrendszer hatodik éve: 1995

KRAJCZÁR GYULA: Külföldi tanulmányok a magyar gazdaságról 1995-ben

LADÓ MÁRIA – TÓTH FERENC: Az Érdekegyeztető Tanács 1995-ben: a hadviselés éve
LAKATOS LÁSZLÓ: 1995: hivatalos nyilatkozatok és részeredmények az új alkotmány előkészítése folyamatában
LENGYEL EMŐKE – MOLNÁR ZOLTÁN – TÓTH ANTAL: Közép- és kelet-európai vélemények gazdaságról, politikáról és az európai együttműködésről 1995-ben
LENGYEL LÁSZLÓ: Ezerkilencszázkilencvenöt
MARIÁN BÉLA – LÁZÁR GUY: A politikai közvélemény a Marketing Centrum kutatásainak tükrében
MATOLCSY GYÖRGY: A társadalmi sokkterápia kísérlete 1995-ben
MIHÁLYI PÉTER: Privatizáció, 1995
PETSCHNIG MÁRIA ZITA: Stabilizáció de/konjunktúrában?: 1995 gazdasági folyamatainak értékelése
POKOL BÉLA: Médiahatalom és politikai hatalom
RABÁR FERENC: Volt-e gazdasági korszakváltás 1995-ben?: gazdasági fordulat vagy tömeghipnózis
RÉVÉSZ TAMÁS MIHÁLY: Médiatörvény, 1995
SÁRKÖZY TAMÁS: Kormányzás a „politika" és a „szakma" ütközéspontjában
SOMORAI LÁSZLÓ: Jelentősebb sztrájkok, sztrájkfenyegetések, demonstrációk
SZEKERES IMRE: A koalíció 1995. évi tapasztalatai
VARGA DOMOKOS GYÖRGY: A Bokros éve
VÉRTES ANDRÁS: A fordulat és tényezői
A leendő pénzügyminiszter huszonöt pontja: Bokros Lajos szakmai cselekvési programjának alapvonalai
Az IMF öt pontja – Válasz a „Nyílt levél" szerzőihez: a Világbank partneri viszonyt akar

Illetve parlamenti kiadványok:
Az Országgyűlés jegyzőkönyve 1995. január 1 – december 31.
A Magyar Köztársaság Alkotmányának Szabályozási Koncepciója (előzetes szakmai munkaanyag)

Valamint:
Fehér könyv – *Közép- és Kelet-Európa társult országainak felkészülése az Európai Unió egységes belső piacába történő integrációra (a bizottság előterjesztése)*, Brüsszel, 1995. május 3.
Az Alkotmány-bíróság határozatai, 1995
Interjú Salamon Lászlóval, *Vasárnapi Hírek*, 1995. június 11.

1996

Félidőben

1996 elején úgy tűnt, hogy az átalakulás folytatódik, a demokratikus intézményrendszer megszilárdul. Tudtuk, hogy a demokratikus átmenet egy évtizedig tartott Spanyolországban, és tisztában voltunk azzal, hogy ennél hosszabb lesz Kelet-Közép-Európában, de abban is biztosak voltunk, hogy a spanyolokhoz hasonlóan a folyamat majd az Európai Unióba teljes jogú tagként való belépéssel zárulhat le. Magyarország fejlődését a világgazdaság és a világpolitika euroatlanti centrumaihoz való igazodás révén tartottuk biztosíthatónak, ami alkalmazkodást követelt a nemzetek feletti gazdaságpolitikai determinációkhoz, a gazdaság, a pénzügyek „szanálása", a piacosítás és a privatizáció felgyorsítása, az állami redisztribúció csökkentése jegyében. Úgy véltük, ezzel a „kompország" véglegesen kiköthet a folyó nyugati partján.

A kulturális-ideológiai törésvonalak által meghatározott pártrendszer viszonyai azonban kettős értelemben is fékezték a sikeres átalakulást: egyrészt a barát – ellenség viszonyrendszer rögzülése negatívan hatott a kompromisszumokon, az alkuk játékszabályain alapuló demokrácia megszilárdulására, illetve a demokratikus politikai kultúrára, másrészt a politika problémamegoldó képességének csökkenése a gazdasági-társadalmi modernizáció lassulásával járt.

TÖBB, MINT BŰN, HIBA VOLT

1996 legnagyobb ígéretévé és csalódásává a Magyarország jövőjét hosszú távon meghatározó alkotmányozás vált. Ígéretes volt, hogy ekkor még mindkét oldal képesnek tűnt kölcsönös kompromisszumokra. Az ürügyet, hogy ez a pillanat elmúljon, az MSZP vezetői szolgáltatták a jobboldali ellenzék számára. Ez volt az a fordulópont, amikor először felrémlett, hogy a demokratizálási folyamat megtorpanhat és visszafordulhat. Matematikai hasonlattal élve: az alkotmányozás volt az inflexiós pont. Az inflexiós pont, ahol minden az ellenkezőjére fordulhat (a matematikában a függvény konkáv, s onnan konvex lesz), ilyen volt az alkotmányozás elbuktatása.

Az év elején azonban még optimisták voltunk. A frakciók észrevételei alapján kialakult a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről szóló országgyűlési határozati javaslat, amelyet az Alkotmány-előkészítő Bizottság 1996. március 28-án nyújtott be az Országgyűléshez. Abban állapodtak meg a frakciók, hogy a parlamenti beterjesztéssel egy időben társadalmi és szakmai vita lesz, és arra tettünk ígéretet, hogy a beérkező észrevételeket a képviselők módosító indítványaik elkészítése során hasznosítani fogják, ezért csak 45 nap eltelte után kezdtük meg a koncepció vitáját, amelyhez az állampolgároktól közel 800 észrevétel, javaslat érkezett.

A bizottság véleményt kért a kormánytól és a különböző állami szervektől, az Országgyűlés állandó bizottságaitól, a helyi és a kisebbségi önkormányzatok országos

szerveitől, a társadalombiztosítási önkormányzatoktól, az egyházaktól, a Magyar Tudományos Akadémiától, a Magyarok Világszövetségétől, az Érdekegyeztető Tanács munkaadói és munkavállalói szervezeteitől, a jogászszakmai szervezetektől és azoktól a társadalmi szervezetektől, amelyek érdeklődésüket korábban jelezték. Ezektől a szervezetektől összesen mintegy száz észrevétel érkezett. Megküldte szakvéleményét az a kilencven szakértő (jogász, szociológus, politológus, történész, közgazdász) is, akiket erre fölkértünk.

Ilyen háttér mellett került napirendre az alkotmány elveinek tervezete. Előadói beszédében Gál Zoltán, az Országgyűlés elnöke megerősítette: „az alkotmányozás egyik fontos követelménye az alaptörvény stabilitásának megteremtése. Az alkotmány jelenlegihez hasonló könnyű módosíthatósága csábíthat a gyakori változtatásra."[16] Az általános vita vezérszónokai és a kormány képviseletében az igazságügy-miniszter – legfontosabb változtatási javaslataikat jelezve – támogatásukról biztosították a koncepciót. Kivétel az FKGP képviselője volt, aki pártja saját alkotmánykoncepcióját ismertette. Az Országgyűlés 59 órás vitát folytatott a koncepcióról, 92 képviselő összesen 414 hozzászólás keretében fejtette ki véleményét. Az Alkotmány-előkészítő Bizottság 22 órás, érdemi vitákkal teli, több napon át tartó ülésein foglalt állást a módosító indítványokról. A döntéshozatalt ismét nehezítette, hogy az FKGP képviselői nem vettek részt az üléseken. A bizottság ezért az összes támogató dön-

[16] Az Országgyűlés jegyzőkönyve, 1995. május, 17-i ülésnap

tését egyhangú szavazással volt kénytelen meghozni, hiszen legalább öt párt jóváhagyása kellett ahhoz, hogy egy módosítást elfogadjunk.

Az Országgyűlés június 27-én szavazott – egy csomagban – az Alkotmány-előkészítő Bizottság által támogatott 93 módosító indítványról. A zárószavazás július 3-ára volt kitűzve. A júniusi szavazás megdöbbentő eredményt hozott. A szükséges 257 szavazat helyett csak 252 képviselő szavazott igennel. Egyetlen pártban sem volt ellenszavazat, csak az MSZP-ben. Rajtuk kívül csak Tölgyessy Péter tartózkodott. Valamennyi elutasító szavazatot – hiszen a tartózkodás és a nem szavazás is annak számított – az MSZP vezető politikusai, kormánytagok, az elnökség tagjai adták le. Az MSZP-ből öten nemmel szavaztak, 22-en tartózkodtak, és 21-en nem szavaztak, bár ott voltak.

A szavazás eredménye felháborodást váltott ki a többi képviselőcsoportban. A frakcióvezetők kérdőre vonták az MSZP-t, miért tették semmissé képviselőik egyéves kemény, konszenzusos munkáját, és a Házbizottság azonnali összehívását kezdeményezték a váratlan helyzet politikai megoldására. Az MSZP frakcióvezetőjeként csatlakoztam a Házbizottság összehívására irányuló kezdeményezéshez azon frakciótársaim nevében, akik velem együtt megszavazták a módosítójavaslat-csomagot. A parlament ülésén senki nem indokolta meg érdemben az elutasítást, egyedül Szili Katalin államtitkár jelezte, hogy ő a környezetvédelmi jogok nem kellő súlyú figyelembevétele miatt tartózkodott. Mint utóbb kiderült, a kormány és az elnökség tagjai, Horn Gyula és Kósáné

Kovács Magda javaslatára, azért szavaztak nemmel vagy tartózkodtak, mert fontosnak tartották az állam szociális jellegének kimondását, a társadalmi-gazdasági érdekegyeztetés intézményének rögzítését, valamint a pihenéshez való jog alanyi jogként való szabályozását, s nem fogadták el, hogy ezek államcélnak minősüljenek.

Gál Zoltánt, aki az MSZP elnökségének is tagja volt, Bihari Mihályt, az MSZP-frakció közjogi munkacsoportjának vezetőjét és engem is váratlanul ért a szavazás eredménye. Gál Zoltán nyilatkozatában elmondta: tudott arról, hogy a szavazást megelőzően az MSZP elnöksége és a kormány is foglalkozott az alkotmánykoncepcióval, és mindkét testület hangot adott kifogásainak, de arról nem volt tudomása, hogy az álláspontjuk elutasító lesz. Bihari Mihály hozzátette: a frakciót azért is lepte meg a párt vezetőinek ellenszavazata, mert a frakció előzetesen megtárgyalta a koncepciót, és nagy többséggel az elfogadása mellett döntött. Közvetlenül a szavazás előtt a frakcióülésen, mint minden esetben, felkértem a kormányt, hogy nyilatkozzon, támogatja-e vagy sem az alkotmánykoncepciót. Az ülésen Kiss Péter miniszterként arról biztosította a frakciót, hogy a kormány nem ellenzi a módosító javaslatok elfogadását. A szavazást követő sajtónyilatkozatok azt mutatták, hogy a parlamenti ciklus egyik legmélyebb politikai és egyben koalíciós válsága bontakozott ki. Többen alkotmányozási puccsról beszéltek, én a szavazást követő frakcióülésen magunk között „cserbenhagyásos gázolásnak" minősítettem a miniszterelnök, a kormánytagok és az MSZP elnökségének eljárását. A képviselők többsége ezután érthető módon fenntartás-

sal fogadta a kormány és az MSZP egyes vezetőinek nyilatkozatait, bármiről volt is szó.

A nemmel szavazók és a tartózkodók közül csak Horn Gyula miniszterelnök szólalt meg később a nyilvánosság előtt. Ő azzal magyarázta álláspontját, hogy egyetért az SZDSZ-szel, nem volt támogatható a koncepció, mert nem felelt meg az Európai Unió követelményeinek, a kormányprogramban foglaltaknak és a szociáldemokrata értékeknek. Pető Iván, az SZDSZ frakcióvezetője visszautasította a miniszterelnök indoklását, mondván, ők egyetértettek a koncepcióval, amelyet mindnyájan megszavaztak. Kifejtette azt is, hogy a két kormánypárti frakció megállapodott abban, hogy támogatja a koncepciót, ezért a megállapodás felrúgásának minősítette az MSZP magatartását. Bihari Mihály sem értett egyet az elutasítás indokaival: „Valakik azt hitették el, fogadtatták el részben a kormánytagokkal, részben az MSZP elnökségének tagjaival, hogy ez a koncepció nem felel meg az MSZP különböző dokumentumaiban rögzített előírásoknak, illetve a kormányprogramnak. Ez tényszerűen nem igaz."[17]

Mivel az MSZP vezetésének elhatárolódása miatt akadt meg az alkotmányozás, az MSZP-nek kellett tisztáznia: akarunk-e egyáltalán új alkotmányt. Azok közé tartoztam, akik támogatták az alkotmány-előkészítést, mert ezt garanciának tartottam arra, hogy a jövőben senki, még kétharmaddal sem rúghassa fel a demokrácia írott szabályait. Az országos elnökség ülésén kifejtettem, milyen

[17] Idézi Somogyvári István: Alkotmányozás Magyarországon, 1996, *Magyarország politikai évkönyve 1996-ról,* 80 – 89. oldal

nehezen tudtuk az öt párt együttműködését megteremteni, és jeleztem, hogy a kormány és az elnökség tagjai ürügyet teremtettek arra, hogy később az ellenzéki pártok ne szavazzák meg az alkotmány koncepcióját. A vitában és később a parlamentben is elmondtam, nem értek egyet az egypárti alkotmányra való törekvéssel: „Történelmi lehetőség a magyar politikai élet számára, hogy megalkossuk az új alkotmányt. Ez nem egy politikai csoport, párt alkotmánya, hanem a Magyar Köztársaságé. Az alkotmányban lehetőség szerint mindenki nézeteit, álláspontját érvényesíteni kell."[18] Felhívtam a figyelmet arra, hogy ha most nem születik meg az új Alkotmány, akkor majd jönnek mások, és megcsinálják, de ahhoz már lehet, hogy nem lesz semmi közünk.

Az MSZP-frakció nem adta fel: tettünk még egy kísérletet az alkotmányozásra. Az Alkotmány-előkészítő Bizottság 1996. szeptember közepén megkezdte az új alkotmány szabályozási elveiről szóló országgyűlési határozati javaslat átdolgozását. A frakciók ezek után 67 javaslatot terjesztettek elő, ezekből a bizottság 17-et támogatott. Az október 31-én benyújtott, átdolgozott határozati javaslatnak november 20-a és december 4-e között zajlott le a parlamenti tárgyalása. 1996. december 17-én az Országgyűlés elfogadta a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről szóló országgyűlési határozatot, és felkérte az Országgyűlés Alkotmány-előkészítő Bizottságát, hogy az új alkotmányról szóló törvényjavaslatot az

[18] Idézi Somogyvári István: Alkotmányozás Magyarországon 1996, *Magyarország politikai évkönyve 1996-ról,* 80–89. oldal

elfogadott szabályozási elveknek megfelelő tartalommal készítse elő, majd 1997. március 1-jéig nyújtsa be. A koncepciót azonban csak az MSZP, az SZDSZ, a Fidesz és az MDNP képviselői szavazták meg, az FKGP, az MDF és a KDNP képviselői nem. A szavazási eredmény láttán a koalíciós pártok veszélyben érezték a további alkotmányozási folyamatot, ezért kilátásba helyeztük az önként vállalt alkotmánymódosítási moratórium megszüntetését, és a szükségesnek tartott változtatások akár egyoldalú elfogadását is. Bennem semmi kétség nem maradt, hogy elbukott az alkotmányozás ügye, és ennek történelmi súlyú következményei lesznek.

Kormányzati vakrepülés

A társadalom gondjai eközben csak tompultak, de nem oldódtak meg. A választópolgárok túlélték ugyan a rendszerváltás első éveinek megpróbáltatásait és csalódásait, azonban mindaz, ami 1994 után sérelmet és csalódást okozott, az elemzők és a politikusok szerint mélyen érintette a választói attitűdöket. Nagy kérdés volt, hogy a választásig még hátralévő idő kormányzati fejleményei mennyiben képesek feledtetni a felhalmozott keserűséget. Azonban 1996-ban meglehetősen gyenge volt a kormány teljesítménye és alacsony színvonalú a cselekvőképessége, miközben biztos és igen jelentős parlamenti többség birtokában változatlanul nagy volt a politikai ereje és mozgástere, ami reményt adott a fordulatra.

A Horn-kormány tevékenységét úgyszólván minden irányból érte bírálat. Ez vonatkozik az MSZP-re (önsorsrontó módon) éppúgy, mint koalíciós partnerére, avagy az ellenzéki erőkre, de a kormányzással régóta foglalkozó közigazgatási és jogi szakemberek is számos olyan fenntartást fogalmaztak meg, amelyek mind-mind arra utaltak, hogy nem pusztán személyi problémákról van szó, hanem sokkal inkább szerkezeti kérdésekről. A kormányzati munkában megfigyelhető személyi dominancia káros mivoltáról, a rögtönzésekből adódó döntési hiányosságokról viszonylag átfogó képet rajzolt Békesi László a frakciónak írt tanulmánya. Más szocialista vezetők interjúiból hasonló természetű napi gondok rajzolódtak ki. Sárközy Tamás azt mutatta ki egyik tanulmányában,[19] hogy a kormány éppen azokat a leghaszontalanabb szervezeti megoldásokat vette át elődjétől, amelyekről leginkább el kellett volna feledkeznie, és mind kevesebb reményt látott arra, hogy a szolgáltató állam logikájából következő szervezeti megoldások szülessenek. Vagyis a bürokrácia napi igényei kerekedtek fölül, szemben azokkal a hatékonysági követelményekkel, amelyek a társadalom szélesebb körű igényeire lettek volna tekintettel.

A legnagyobb hiányosság a kormányzati ciklus egészére vonatkozó konkrét tervezés hiánya volt. A frakcióban állandó vitatéma volt, hogy tisztázza a kormány, mi az, ami reálisan megvalósítható még ebben a ciklus-

[19] Sárközy Tamás: 1996: a privatizációs műbalhék éve, *Magyarország politikai évkönyve 1996-ról*, 188–196. oldal

ban, s milyen ütemezésben. Horn Gyula erős miniszterelnök volt politikailag, és jó taktikus mind a koalíciós partnerhez, mind pedig az MSZP különböző csoportjaihoz képest, de erőtlennek bizonyult a szakpolitikai célok kitűzésében, valamint a tárcák konkrét munkájának kijelölésében és koordinálásában. Ennek egyik oka az volt, hogy az SZDSZ megakadályozta a miniszterelnökség megerősítését, másrészt erős érdekcsoportok befolyásolták a kormányzati döntéshozatalt. Így aztán a részérdekek rángatták ide-oda a kormányzati döntéseket, és csak erős válság esetén kerekedhetett felül a kormányzati autonómia az érdekkijárás rendszerével szemben. Az erős érdekcsoportok túlhatalmának árát a kormányzat az alacsony politikai hatékonysággal és a gyakori döntéshozatali bénultsággal, azaz az állam tényleges működtetésében fizette meg.

A különböző érdekcsoportok úgy próbálták megkerülni a kormányt, hogy vitáikba a frakciót is bevonták, ezért kezdeményeztük több alkalommal a kormány autonómiájának megerősítését. Mivel fel akartam hívni a figyelmet a kedvezőtlen folyamatokra, úgy láttam jónak, ha a frakcióvezetés lemond, és előrehozott választást írunk ki a frakcióban, hogy megerősített többséggel rendelkezzen a hivatalban lévő frakcióvezetés, vagy vegyék át mások a frakció irányítását. Horn Gyula és Gál Zoltán kérésére álltam csak el ettől a lépéstől, ők ugyanis a kormány parlamenti hátterének összeomlásától tartottak. Fél év múlva a soros választáson Lamperth Mónikát, Toller Lászlót, Vancsik Zoltánt és engem nagy többséggel választottak újra. Egyedül Tompa Sándor nem kapott többséget, ami mögött valójában a budapesti képviselők

törekvése nyilvánult meg, hogy legalább egy fővárosi képviselő kerüljön be a frakcióvezetésbe (Burány Sándor). A frakció politikai, szakmai eredményessége és emberi összetartása sokban múlt Szeredi Péter frakcióigazgatón. Nemcsak a szakértők, hanem a képviselők körében is elismert és meghatározó vezető volt, nagy munkabírással, önzetlenséggel és figyelmességgel, ami a frakció központi szereplőjévé tette.

9. Lamperth Mónika, Toller László, Vancsik Zoltán, Tompa Sándor[20]

Horn Gyula aggodalma a frakció elbizonytalanodását illetően indokolt volt, hiszen a válságkezelés hiányosságait a gyakori miniszterváltások is jelezték, amelyek egyben tovább rontották a közvélekedést a kormányzat teljesítőképességéről. 1996-ban újabb öt miniszter (Bokros Lajos, Dunai Imre, Lakos László, Suchman Tamás és Szabó György) cseréjére került sor. Ez a vál-

[20] Sajnos sem Toller László, sem Vancsik Zoltán nincs már közöttünk, mindketten autóbalesetben haltak meg.

tozás a korábbi öt minisztercserével, azaz addig összességében tíz távozó miniszterrel (és két további tárca nélküli miniszterrel) már megközelítette az Antall–Boross-kormány cseréinek számát. Az persze nem meglepő, hogy a kormányban igen gyakran cserélődtek a pénzügyminiszterek és a népjóléti miniszterek, de az igen, hogy még ennél is ingatagabbnak bizonyult az ipari és kereskedelmi miniszter széke immár a negyedik miniszterrel – egyben a második privatizációs miniszterrel –, ami összességében azt mutatta, hogy a gazdaságpolitika volt a társadalmi és politikai konfliktusok fő frontvonalában.

Először Bokros Lajos pénzügyminiszter mondott le február 18-án (Horn Gyula a Legfelsőbb Bíróság véleményét kérte ki arról, hogy ki kell-e fizetnie a távozó pénzügyminiszter végkielégítését, mintegy kétmillió forintot), utódának kinevezése azonban vitát váltott ki mind az MSZP-, mind az SZDSZ-frakcióban. A miniszterelnök nyilvánosságra hozta, hogy Suchman Tamás privatizációs miniszter is azok között van, akiket felkért a pénzügyminiszteri tisztség betöltésére, aki igent mondott. Néhány nap múlva Suchman Tamás bejelentette, hogy nem vállalja a pénzügyminiszterséget, mert úgy véli, hogy személye szükségtelen koalíciós vitákat okozna. Március 31-én Suchman Tamás bejelentette, hogy kilép az MSZP-ből, miután nem választották be az elnökségbe, ám döntését két nap múlva visszavonta. Suchman Tamás végül ipari miniszter lett, de a kanyargós történet azzal zárult, hogy a miniszterelnök október 15-i hatállyal kezdeményezte Suchman Tamás felmentését.

10. Suchman Tamás

Konfliktus konfliktus hátán

Mindeközben az úgynevezett Tocsik-ügy kirobbanása rázkódtatta meg az egész politikai elitet. Paradox helyzet alakult ki, mert a botrány nem a privatizációval függött össze, hiszen az állam és az önkormányzatok közötti tranzakciót érintette, mégis a privatizációt állította le. Az vált ugyanis nyilvánvalóvá, hogy a közvetí-

tők és a szakértők komoly összegeket vettek fel „sikerdíjként", ami közfelháborodást váltott ki. Ráadásul a botrány nem kímélte a kormánypártok holdudvarát, vállalkozói körét sem, bár az a feltételezés nem igazolódott be, hogy a felvett több száz milliós összegek elérték volna a pártkasszákat is. A kormány a botrányra azonnal reagált, leváltotta az ÁPV Rt. teljes vezérkarát (még azt a Réti Tamást is, aki nemmel szavazott az igazgatóság ülésén a javaslatra), alapos kivizsgálást rendelt el, és támogatta a parlamenti vizsgálóbizottság létrehozását is. Az ügyet politikailag a Fidesz használta ki, s a privatizációs botrány után kúszott fel a népszerűségi lista élvonalába, megközelítve az MSZP-t és az FKGP-t.

Matolcsy György és Diczházi Bertalan tanulmányukban filmszakadáshoz hasonlították a Tocsik-ügyet. „Az 1996-os év privatizációját alapvetően (...) egy olyan filmszakadáshoz hasonlíthatjuk, amely megszakít minden korábbi folyamatot, újragondolásra készteti a privatizációban és annak politikai-társadalmi környezetében működő személyeket és csoportokat."[21] Szerintük akkor, amikor a miniszterelnök a botrány kipattanását követően igen gyorsan menesztette az ÁPV Rt. igazgatótanácsát, vizsgálatot rendelt el, és a privatizációt felügyelő miniszter is távozott, a közvélemény megértette: itt valóban baj van, a privatizáció a feketeügyek melegágya, és abban „fent" sokan benne vannak. A gyanakvás meggyőződéssé vált, a szóbeszéd bizonyossággá.

[21] Matolcsy György – Diczházi Bertalan: Filmszakadás a házi moziban: magyar privatizáció '96, *Magyarország politikai évkönyve 1996-ról,* 158–169. oldal

Suchman Tamásnak nagy érdemei voltak a privatizációs folyamat újraindításában, bukását egyebek mellett az okozta, hogy maga akarta a privatizációt irányítani. A részvényesi jogok gyakorlására a kormány által kijelölt miniszter azonban politikailag is csak a privatizáció általános irányításáért felelhet a parlament előtt, nem pedig a konkrét privatizációs döntésekért. Suchman azonban ténylegesen konkrét ügyeket döntött el, és ezért viselnie kellett a politikai felelősséget egy közvetítői díj irreális nagyságáért is, amelyért egy miniszternek politikai felelőssége voltaképp egyáltalán nem lehetett volna.

A botránynak csak másodlagos következménye volt az érintettnek vélt pártok népszerűségvesztése, ennél lényegesebb volt a plurális parlamenti demokrácia intézményrendszerébe vetett bizalom megrendülése. Szalai Erzsébet fogalmazta meg a legélesebben, hogy az ügy kapcsán számos okból a gazdasági, a média- és a politikai elitcsoportok egymással keveredtek áttekinthetetlen harcokba. A gazdasági elitcsoportokon belül folyó küzdelmeket szerinte az magyarázta, hogy a privatizációs újraelosztási folyamatok utolsó fázisába érkezve már elkezdődött a maradékért folytatott élet-halál harc. Az őszi botrány tömegkommunikációs tálalása pedig fölfogható volt a médiaelit lázadási kísérleteként is a gazdasági elit mind fojtogatóbb dominanciája ellen. Másfelől pedig a különböző politikai csoportok közötti harc a kampányküzdelmek jegyében folyt, s hogy még bonyolultabb legyen a kép, a gazdasági csoportok szintén elkezdték a maguk taktikázó játékait, és nehezen követhető támogatói tánclépéseikkel jócskán összezavarták az amúgy is kusza erővonalakat.

A Tocsik-ügyhöz hasonló reakciókat váltott ki a Budapest Bank eladásának kormányzati menedzselése is. Az állam nevében Bokros Lajos pénzügyminiszterként lényegében egy rejtett bankkonszolidációra vállalt kötelezettséget a külföldi befektetőnél. Lehet, hogy a Budapest Bank eladását megelőzően szükség lett volna egy néhány milliárdtól 12 milliárd Ft-ig terjedő újabb bank–adós-hitelkonszolidációra, de ilyen programot sem a bank elnöke, sem a pénzügyminiszter nem terjesztett elő, a kormány nem döntött a megadásáról, és a parlament felhatalmazását sem kérték.

A konfliktusok sorát szaporította az energiaszektor privatizációs szerződéseibe beépített 8 százalékos eszközarányos profitráta is. Már 1996-ban vita robbant ki az új tulajdonosok és a magyar állam között az energiaárakról. Valójában ez volt az első látható jele annak, hogy az energiaszektor privatizációjáért a magyar társadalom közép- és hosszú távon inkább rejtve, mint láthatóan a privatizációs bevételeket megközelítő árat fog fizetni. A frakcióban erős volt a félelem attól, hogy a következő évek energetikai áremelése rendszeresen magasabb lesz a költségszint emelkedéséből, valamint a beruházási igényből következő áremelésnél: a különbséget az a garancia okozza majd, amelyet az állam a külföldi befektetők profittömegének biztosítására vállalt. Okulva a tanulságokból, az MSZP-frakció szakértőire támaszkodva mindent megtettünk, hogy a MOL és az OTP ne jusson hasonló sorsra. Az üzletileg ellenérdekelt körök a sajtón keresztül sorozatosan támadtak is érte, képtelen történetekkel.

Azonban nem csak a gazdaságban voltak konfliktusok. A közbiztonság hiánya 1996-ban nagyon erősen befolyásolta a közvélemény hangulatát, és a kormánypolitika megítélését is negatív irányba lökte. A miniszterelnök és a belügyminiszter közös véleménye szerint a rendőrség országos és budapesti vezetése képtelen volt megbirkózni a problémákkal, ezért döntöttek a radikális személycserék mellett, ráadásul korrupciós ügyek is felmerültek az új rendőrségi központ építése során. A négy vezető rendőrtábornok leváltása kifejezte azt a sajnálatos tényt, hogy az utcai gyilkosságok és robbantásos merényletek sorozatával mélypontra jutott a közbiztonság. A kiterjedt személycserék révén elvárt felderítési hatékonyság növelésének igényére utalt az APEH elnökének leváltása is. A frakcióban azonban sokan kételkedtek abban, hogy helyes lépés volt a rendőrség lefejezése, mert a bűnüldözés sikertelensége szerintünk nem csupán rendőrségi kérdés volt.

Az MSZP-frakcióban értetlenség fogadta a feketegazdaság elleni fellépés körüli huzavonát is. A kormány május 16-i ülésén Kuncze Gábor belügyminiszter megvétózta a feketegazdaság elleni nyomozóhivatal tervét, egyúttal kérte a KET összehívását. Két nap múlva az SZDSZ Országos Tanácsa a központi nyomozóhivatal felállítása ellen foglalt állást. Ennek ellenére a miniszterelnök még aznap kijelentette, hogy a nyomozóhivatalt akkor is felállítják, ha a koalíciós pártoknak nem sikerül megegyezniük. Május 20-án, a Koalíciós Egyeztető Tanács ülése után azonban Horn Gyula bejelentette, hogy lemond a központi nyomozóhivatal felállításának tervéről.

Döntés született viszont a Központi Bűnüldözési Igazgatóság (KBI) létrehozásáról, amely a tervezett központi nyomozóhivatal helyett alakult meg. A KBI az Országos Rendőr-főkapitányság önálló igazgatási szerve lett, amelyet az országos rendőrfőkapitány helyettese vezetett.

Szabó György népjóléti miniszter lemondása viszont mintegy összegzése volt a szociálpolitika-átalakítás válságos folyamatának. A nagy ellátó rendszerek átalakításának konfliktusai végig jellemezték 1996-ot parlamenti összecsapások és utcai tüntetések formájában egyaránt. A főbb összecsapások a kórházi ágycsökkentés és a szülő anyasági segély körül játszódtak le, de felhevültek a viták az egész szociálpolitika körül, így a nyugdíjrendszer reformja kapcsán is. Botrányok voltak továbbá a társadalombiztosítási rendszer és intézményei körül is, mert a káosz, a pazarlás, a korrupció és a túlköltekezés súlyos és növekvő hiánnyal járt együtt. A társadalombiztosítás volt 1996-ban is a költségvetés legzűrösebb fejezete, amelyet megint csak alulterveztek, és ezért itt halmozottan jelentkezett a deficit, amelyben az állami vállalatok elmaradt befizetése és a feketegazdaság miatt kiesett bevételek összegződtek.

Stagfláció a javából

A gazdaságban viszont lassan beindultak az egymást erősítő társadalmi folyamatok, vagy ahogy Ágh Attila akkor fogalmazott, az átalakulás „ördögi köreit" az „angyali körök" váltották fel. Az állam már nem diktált a gazdaságnak, hiszen 1996 során ebben is fordulat történt, a GDP több mint 60%-át már a magángazdaság adta. Ennek ellenére az világos volt a frakció számára, hogy törekedni kell a gazdasági fejlődés belső és külső keretfeltételeinek biztosítására és a gazdasági fejlődés ciklikus jellegének befolyásolására, s ehhez kormányzati intézkedésekre van szükség. Ennek alapját képezhette az 1995-ös hatalmas privatizációs többletbevétel, amelyet az Országgyűlés döntése értelmében a külső adósság csökkentésére fordított Magyarország: az adósság mintegy 4 milliárd dollárral csökkent, így jelentős mozgásteret teremtett a kormánynak.

Bokros Lajos távozásával véget ért a válságot elhárító reformradikalizmus időszaka; a stabilizációs politika lassú és átlátható reformokkal folytatódott. Ennek következtében Medgyessy Péter, az új, óvatos reformer pénzügyminiszter – meglehetősen szokatlan módon, talán az elődjéhez képest tapasztalható kontraszt miatt – kifejezetten népszerű volt, és viszonylag nagyobb konfrontálódás nélkül elfogadtatta a maga visszafogott stabilizációs politikáját mind az üzleti, mind a szakszervezeti körökkel. Szorosan együttműködött Horn Gyulával és velem is, minden héten sor került a pénzügyminiszter és a frakcióvezető találkozójára, majd ezt követte a pénzügyminiszter és a miniszterelnök megbeszélése.

A kormány és a frakció törekvése azonos volt: az 1995-ben megkezdett stabilizáció folytatása és a stabilizáció feszültségeinek feloldása. Az 1995-ben meghirdetett stabilizációs program a belső kereslet korlátozásával egyrészt mérsékelni kívánta a gazdaság importigényét, más-

részt erősíteni a termelés exportkényszerét és -képességét. A külső hitelezők számára ugyanis bizonyítani kellett a magyar gazdaságnak azt a képességét, hogy meg tudja állítani a veszélyes sodrásúvá vált eladósodási folyamatot, ki tud kerülni az adósságcsapdából, s ismét hitelképes arculatot tud ölteni. A stabilizációs politika azonban 1996-ban még nem volt feladható, a fordulat még nem volt stabil, a befektetői minősítés elnyeréséhez szükséges adatokat a gazdaság még nem tudta produkálni. S nem utolsósorban: a legfontosabb bizonyítványosztó, a Nemzetközi Valutaalap (és vele egyetemben a Világbank) a felmutatott erőfeszítések ellenére sem nyújtott az elismerő szavaknál többet. 1996 elején még mindig csak előkészítés alatt állt az a készenléti hitelszerződésünk, amelynek aláírását a Valutaalap a megkezdett út folytatását jelentő paraméterek parlamenti elfogadásához kötötte.

A kormány 1996-os gazdaságstabilizációs programja azon alapult, hogy egyidejűleg lehetséges az egyensúlyt javítani és a tartós növekedés feltételeit megteremteni, így automatikusan kiküszöbölődnek a megszorítások hátrányos következményei. Az volt az általános feltételezés, hogy a beruházások és az export teremtette többletkereslet elégséges húzóerőt ad ahhoz, hogy a fogyasztás visszaesése ellenére se kerüljön újra recesszióba a gazdaság. Bíztunk abban, hogy a kormány képes az infláció határozott mérséklésére, a fogyasztói árak körében mintegy 8, a termelői áraknál pedig 12 százalékpontos ütemcsökkentésre, minthogy a leértékelés mértéke csak a fele lesz az előző évinek. Ennek következményeként vártuk a lakosság életszínvonal-romlásának megállítását, így például azt,

hogy a reálbérek az előző évi 12%-kal szemben már csak 2%-kal romlanak. A program „leggyengébb láncszemét" a társadalombiztosítási önkormányzatok költségvetése jelentette. Az IMF számára vállalt 3,9%-os államháztartási deficit csak úgy volt a már elfogadott költségvetési hiány mellett tartható, ha a tb-önkormányzatok hiánya nem lesz nagyobb 17,8 milliárdnál. Ezek a célok azonban csak részben voltak teljesíthetők, ami komoly vitát váltott ki a kormány és az MSZP-frakció között.

Ráadásul a gazdasági növekedés – a várakozásokkal ellentétben – nem erősödött, hanem gyengült. Nem sikerült megvalósítani az export és beruházás által húzott növekedés koncepcióját. Az export ugyan nőtt, de nem eléggé ahhoz, hogy ütemében az importot meghaladva elégséges többletkereslet-generáló legyen, s ellensúlyozza – a beruházásokkal együtt – a fogyasztáscsökkenés okozta keresletkiesést. 1996-ban összességében stagfláció alakult ki, magas infláció mellett lényegében stagnáló gazdaság jellemezte ezt az évet.

Vita alakult ki a frakció és a kormány között, mindjárt az év elején, a terven felüli privatizációs bevételek felhasználásáról. 1995 decemberében a parlament elfogadta azt a döntést, hogy az az évi terven felüli privatizációs bevételeket adósságtörlesztésre használjuk fel – a kormányfő ellenkezése ellenére. Suchman Tamás privatizációt felügyelő miniszter sem értett egyet a parlamenti határozattal, s többször is kiállt amellett, hogy gazdaságélénkítésre, illetve az államháztartási reform kompenzálására kellene költeni a bevételt. Kompromisszumos megoldásként született meg a kormány döntése:

az ÁPV Rt.-nek az 1996. évi privatizációs bevételeiből – kötelezettségeinek teljesítése után – 100 milliárd forintot kell adósságtörlesztésre fordítania. A kormány az adósságtörlesztésből származó 10,2 milliárd forintos kamatmegtakarítást még 12 milliárddal megtoldotta, és végül 23 milliárd forint felhasználásáról rendelkezett. A kormány ennek megfelelően februárban elfogadott egy úgynevezett egészségügyi csomagot, amely 12 milliárd forintos többletkiadással járt. Kiterjesztette a közgyógyellátásra jogosultak körét, ami a számuk megháromszorozódását jelentette. Januárról májusra halasztotta a gyógyszertámogatások leépítését, ami kb. 3–4 milliárd forintos, terven felüli kiadást okozott az egészségbiztosítónál. További bankkonszolidációkról rendelkezett, amelyben érintett volt a Mezőbank, a Magyar Hitelbank és a Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt. Elengedte a sportklubok tartozását, és átütemezte a kórházak adósságát, és újabb 13–14 milliárd forintot kapott a diósgyőri – ózdi régió is.

Fordított volt a helyzet a márciusra halasztott energiaár-emelés szükségességéről folyó vitában. A frakció megkérdőjelezte az áremelés szükségességét, és csak a szegényeknek és az alacsony jövedelműeknek nyújtott kompenzációval együtt tartottuk kivitelezhetőnek. Kompenzációról azonban az elfogadott költségvetésben nem volt szó, így ez nyilvánvalóan csak terven felüli kifizetés lehetett volna. A már többször elhalasztott energiaár-emelést ezért két részre bontotta a kormány: a visszafogott márciusi emelést októberben követte volna egy újabb, erre azonban nem került sor. Egy augusztus végi kormányülésen a kabinet – vállalva a nemzetközi presztízsveszteséget is – 1997. január elsejére tolta ki az újabb áremelés időpontját, és kormánybiztost nevezett ki az áremelés általa elfogadhatónak vélt (ez 25% lett) mértékének kidolgozására.

A mozgástér mindezek ellenére bővült, amit az jelzett, hogy kedvezően alakultak az egyensúlyi feltételek. A külső egyensúly alakulását kifejező folyó fizetési mérleg hiánya tovább csökkent, mintegy 1 milliárd dollárral kisebb volt az előző évinél, és nem érte el a tervezettet sem. Kétségtelenül kedvező külgazdasági eredmény volt az is, hogy az export immár harmadik éve mutatott kitartóan magas, 10% feletti ütemet, és az adósságszolgálati ráta jelentősen mérséklődött. Ám az év második felében megerősödött az import is, megszűnt az importnövekedési ütemnél magasabb exportütem. Az államháztartás hiányának GDP-hez viszonyított hányada viszont jelentősen mérséklődött. Ugyanakkor a társadalombiztosítási önkormányzatok költségvetése – mint az előre látható volt – a tervezett 17,8 milliárd forintos hiány többszörösét mutatta.

Az államháztartás és a folyó fizetési mérleg hiánya 1994-ben a GDP 9%-a közelében járt, s ezek Európában példátlanul magas deficiteknek számítottak. 1996 végére ugyanezek a mérleghiányok már csak a GDP 3,3–3,5%-át tették ki. A javulás mértéke, sőt a kialakult egyensúlyi szint viszont már Európában is igen kedvezőnek számított. Az EU tagországaiban az államháztartás hiánya átlagosan a GDP mintegy 4,5%-át tette ki 1996-ban, lényegesen magasabb volt, mint Magyarországon. Igaz, a folyó fizetési mérlegek hiánya náluk a magyar deficitnél

is kisebb volt, de a beáramló (adósságot nem megtestesítő) tőke sokkal magasabb szintje miatt a nettó és a bruttó adósságunk egyaránt jelentősen mérséklődött. A külföldi államadósság két év alatt nagyságrendileg a felére csökkent.

A már említetteken kívül jelentős eredménynek bizonyult, hogy a Nemzetközi Valutaalap hivatalos közleményben jelentette be a forint részleges konvertibilitását. Március 15-én pedig végre aláírt velünk egy 23 hónapra szóló (tehát a szokásosnál hosszabb) készenléti hitelszerződést 387 millió dollárról. A kölcsön lehívására azonban nem volt szükségünk. A devizatartalékok szintje meghaladta a kívánatos mértéket, és a jegybanknak kifejezetten csökkentenie kellett a beáramló külföldi tőke által teremtett többletlikviditást. Felvettek bennünket a legfejlettebb országokat tömörítő OECD-be is, és elnyertük jelentős hitelminősítő intézményeknek most már nemcsak a szóbeli elismerését, de a magasabb kategóriába való besorolásunkat is. Mindezek következtében kedvezőbb feltételekkel jutottunk a külső piacokon kölcsönökhöz, ami csökkentette kamatterhelésünket, részint a kamatfelár számottevő mérséklése következtében, részint annak köszönhetően, hogy az előrehozott, mintegy 4 milliárd dolláros törlesztéssel drágább kölcsönöket tudtunk olcsóbbakkal kiváltani, és a nettó adósságállomány is mintegy 2 milliárd dollárral lett kisebb az előző év véginél. Ennek tudható be, hogy 1996. december 17-én a korábbi évekhez képest kevesebb konfliktussal járó és korai költségvetés született a szokásos éles vitában a kormány és az ellenzék között, de érdemi

ellenzéki ellenállás nélkül, 257 igen és 80 nem szavazattal, 2 tartózkodással.

Államháztartási reform

A szakértők a legnagyobb hiányosságnak a már évek óta halogatott államháztartási reform elhúzódását tartották. Ami e téren történt, az a jéghegy csúcsa volt, csak arra jó, hogy fölidegesítse a társadalom bizonyos csoportjait (kórházi ágyak felszámolása, szociális rendszer átalakítására tett kísérletek). A halasztás mögött az húzódott meg, hogy az MSZP-ben a képviselők többsége egyértelművé tette, hogy romló körülmények között nem lehet további jövedelemátrendezést végrehajtani.

Tisztában volt a frakció azzal is, hogy a kormány (állam) saját újraelosztó hatalmának korlátozásával igen nehéz feladatra vállalkozik. Érzékeltük, hogy a közszféra strukturális átalakítását – a felszínen is látható érdekkonfliktusok mellett – nehezítik majd a mélyben rejtőző, feltáratlan konfliktusok, az állampolgárok jelentős információhiánya, és hogy nélkülözhetetlen lenne a finanszírozás-célok-teljesítmény összefüggéseinek tudatosítása is, amihez másfajta politikai légkörre és kommunikációra volna szükség. A gondoskodó, ellátó, nagy állam víziója élő remény és vágy volt a magyar társadalomban. A kisebb állam szlogenje hangzatos volt ugyan, ám amikor a tartalomról, a konkrét feladatokról, szolgáltatásokról, közfunkciókról, illetve alternatív tevékenységekről volt szó, már nagy volt a bizonytalanság.

A kormány 1996-ban, ilyen nehéz feltételek mellett is, az államháztartás strukturális átalakítása terén három, különböző területet érintő, a rendszert különböző oldalról megváltoztató, ám alapvető fontosságú intézkedést hozott. A költségvetésben radikálisan csökkentette az elkülönített állami pénzalapokat, felállt és működni kezdett az Államkincstár, illetve az Országgyűlés elfogadta az ún. „egy százalékról" szóló törvényt.

Az elkülönített állami pénzalapok létrehozásának eredményeképpen a '90-es években jelentősen növekedett a közpénzek mozgásának követhetetlensége, ellenőrizhetetlensége. Ezek az alapok kiváló lehetőséget nyújtottak az állami bürokráciának a mások által kontrollálhatatlan állami újraelosztási pozíciók birtoklásához. Így 1992-ben 32, a kormányváltás utáni évben 29 elkülönült alap működött. Az alapokat érintő első konkrét lépés 1995-ben az volt, amikor az államháztartási törvényben sikerült elfogadtatni azt, hogy csak olyan alap működhet, amely bevételeinek meghatározó részét az államháztartáson kívüli forrásból nyeri. 1996-ban az alapok nagy többségét sikerült a költségvetési fejezetekbe beépíteni, így ettől az évtől kezdve már csak öt elkülönített állami alap működött, kiemelt közfeladatokra: az Útalap, a Vízügyi Alap, a Munkaerőpiaci Alap, a Nemzeti Kulturális Alap és a Környezetvédelmi Alap, összesen 168 milliárdos előirányzattal, ami az államháztartás kiadásának 4%-át jelentette. Ezzel a lépéssel lehetővé vált a megszüntetett pénzkoncentrációk és az általuk finanszírozott célok költségvetésen belüli rangsorolása.

A másik alapvető változás az Államkincstár bevezetése és – az előzetes várakozásoknál is jobb – működése volt. Ennek előzménye az volt, hogy 1995-ig a központi költségvetési szervek fokozatosan függetlenedtek a központi költségvetéstől, annak érdekében, hogy – biztonságos finanszírozás hiányában – számukra az önálló gazdálkodás lehetővé váljon, s adott esetben vállalkozási tevékenység révén, saját bevétellel egészíthessék ki a költségvetési forrásokat. Ez oda vezetett, hogy 1991-től, a központi költségvetés forgóalapjának megteremtésével és a költségvetési intézmények számláinak leválasztásával a költségvetés kétszintűvé vált. Az intézmények önálló életet éltek, pénzmaradványaik nem csökkentették a központi költségvetés hiányát és hitelszükségletét. Ez a közpénzek ellenőrizetlen és ellenőrizhetetlen felhasználását jelentette: a saját bevétel szabad felhasználása miatt az intézmények jelentősen alultervezték a bevételeiket, így – a költségvetési hiány indokoltnál drágább finanszírozásán túl – 1991–1995 között 425 milliárd forint került ki az ellenőrizhetőségi körből. Az Államkincstár 1996-os megteremtése lehetővé tette a költségvetés két szintjének egyesítését, és eredményes megoldást jelentett mind a nyilvánossági, mind a központi költségvetést érintő finanszírozási problémára.

A népszerű megfogalmazásban „egy százalékról" szóló törvény – a személyi jövedelemadó egy százalékának közcélú felhasználása feletti szabad rendelkezésről szóló jogszabály – nagy vitát váltott ki. A szabad rendelkezés joga az adóforintokról az állami újraelosztástól független demokratikus intézményrendszer kiépülésének egyik legfőbb garanciája volt az SZDSZ- és az MSZP-frakció

szemében. Az állami újraelosztásból ily módon kivonható – elvben 4–5 milliárd forint – jelentősen magasabb összeg volt, mint amennyit a közfeladatokat is ellátó társadalmi szervezetek működési költségként felhasználtak. Természetes, hogy a változtatás érdekeket sértett, megváltoztathatatlannak tűnő privilégiumokat kérdőjelezett meg, és nem kis ellenállást váltott ki például az egyházaknál, amelyeknek így versenyezniük kellett (volna) más karitatív, közösségi vagy civil szervezetekkel.

A katolikus egyház s vele együtt a többi nagy egyház az ingatlanok mellé a közcélúnak tekintett tevékenységek (oktatás, egészségügy, szociális ellátás) teljes állami finanszírozását is igényelte, arra hivatkozva, hogy az egyház állami feladatot vállal át. Az egyházi alaptevékenység finanszírozásában elfogadták, hogy a rendszerszerű finanszírozás váltsa fel az évenkénti költségvetési alkut, de az egyszázalékos rendszerrel szemben az úgynevezett osztrák modellt szorgalmazták: kapják meg az egyházak, az állampolgárok akaratnyilvánításától függetlenül, az állam és az egyház közötti megállapodás alapján vagy a GDP, vagy a költségvetés százalékosan rögzített hányadát. Az MSZP-frakció és a kormány egyházügyi illetékesei is készek lettek volna ennek a megoldásnak az elfogadására. Abban bíztunk, hogy ennek fejében rendezhetők az állam és a katolikus egyház között fennálló, rendezetlen vagyonjogi kérdések. Nemcsak az Antall-kormány által hátrahagyott ingatlan-visszaadási kötelezettség csökkentését és időbeli széthúzását kívántuk elérni, hanem azt is, hogy a katolikus egyház mondjon le az 1945-ös földosztásban elvett egyházi földbirtokokra vonatkozó igényéről, így megszűnhetne minden vitás kérdés.

A miniszterelnök ezért előbb az egész egyszázalékos rendszer bevezetésének elhalasztásával próbálkozott, majd pedig ki akarta hagyni a kedvezményezettek közül az egyházakat. Ezzel a katolikus egyház ultimátumának engedett volna, önhatalmúlag megváltoztatva a kormány ülésén elfogadott törvényjavaslatot. A szabaddemokraták és a szocialista frakció nagyobb része ehhez nem kívánt asszisztálni, ezért kétszer is leszavazta a miniszterelnököt, mind a halasztás, mind az egyházaknak a kedvezményezettek közötti szerepeltetése kérdésében. A katolikusoknak nem maradt más eszközük, mint hogy közöljék híveikkel: nem tartanak igényt az egyszázalékos adórészesedésre. Némi bizonytalankodással ugyan, de követték őket a reformátusok és a zsidók is. A kis egyházak többsége viszont lelkesen üdvözölte a lehetőséget, így viszont a törvény alapján átirányított adóösszegnek csak morzsányi töredéke került egyházakhoz.

Javuló parlamenti teljesítmény

1996 politikai konfliktusainak komor képét viszonylag enyhítette a koalíciós viták mérséklődése: már kevésbé erős és látványos összeütközések zajlottak, ami a tartósabb kompromisszumok és a politikai tanulási folyamat együttes eredménye volt. Ez a korábbinál jobb koalíciós együttműködés a kormányzó pártok parlamenti frakcióinak stabilitásán alapult, mivel az MSZP 209

fős frakciója állta a sarat, senki sem lépett ki, és az SZDSZ-ből is csak két képviselő vált ki, ami szinte meglepő volt ilyen erős politikai nyomás mellett. Jó volt a kormányzó pártok szavazási fegyelme is, így 1996-ban sem került veszélybe a többség. A kormánypártok belső vitái nem annyira a szavazásoknál, mint inkább a frakcióvitákban, illetve a módosító indítványoknál törtek felszínre.

A parlament teljesítménye a megszokott „törvénygyári" színvonalat mutatta 1996-ban, hiszen 75 új törvény, 57 törvénymódosítás és 120 parlamenti határozat született, s a parlament 98 napon át 783 órát ülésezett, lényegében ugyanannyit, mint az előző esztendőkben. A megalkotott új törvények közül is kevesebb szorult módosításra, inkább néhány, az előző parlament által hozott törvény módosítása vált szükségessé. A „politikai színpad" mellett a parlamenti munka gyakorlatias, szakpolitikai természetét mutatta, hogy az MSZP képviselői látogatták a legszorgalmasabban a bizottsági üléseket (84%-os jelenléttel), amelyeken a legritkábban az FKGP képviselői jelentek meg. A plenáris üléseken is az MSZP képviselői kértek szót a leggyakrabban.

A parlament munkája rendezettebbé és rutinosabbá vált, bár még mindig sok volt a retorikai üresjárat és a látványos, a szélesebb közönségnek szóló összecsapás. Eredményesebb lett a parlament tevékenysége, ami abban is megmutatkozott, hogy nagyobb hangsúly volt a bizottsági munkán és az európai uniós tagsággal kapcsolatos kérdéseken, ahogy ezt a jogharmonizációval közvetlenül összefüggő fél tucat törvény is jelezte. Jelentős törvényhozói munkáról tanúskodott a Büntető Törvénykönyv két fontos módosítása és a nemzeti hírügynökségről szóló törvény is, de a komoly munka ellenére a parlament az alkotmányozás megtorpanása miatt továbbra is adós maradt olyan lényeges törvényekkel, mint például a jogalkotási törvény, az Alkotmánybírósággal, illetve a miniszterek és államtitkárok politikai és jogi felelősségének szabályozásával kapcsolatos törvények.

Holló András megválasztása az Alkotmánybíróság tagjai közé egyúttal az AB körül kibontakozó, az egész éven át tartó válság egyik fontos mozzanata volt. A parlamenti pártok sokáig nem tudtak megegyezni az új tagok választásáról, de mivel az AB közeli működésképtelensége fenyegetett, végül megegyeztünk két új tag jelölésében. Az előzetes megállapodás ellenére azonban csak Holló András, a koalíció jelöltje kapta meg a megválasztáshoz szükséges szavazatokat, Bruhács János, az ellenzék jelöltje nem, s emiatt az ellenzék tüntetően kivonult az ülésteremből. Ez a parlamenti botrány, amely azt mutatta, hogy sem a kormány, sem az ellenzéki pártok nem tartották be teljesen a megállapodást, éles megvilágításba helyezte azt a tényt, hogy a parlament egyébként is adós az AB-törvény módosításával, főleg működésének törvényi szabályozásával. Az AB kérdésében egész évben éles ütközés volt az ellenzékkel, hiszen az AB korábban több kormányzati szociálpolitikai intézkedést egészében vagy részlegesen megsemmisített, ami az ellenzék helyeslését és a kormánypártok neheztelését váltotta ki. Újólag kitűnt tehát, hogy az AB nagyon fontos politikai tényező, ezért a pártok számára igen lényeges kérdés tagjainak kiválasztása is.

A „MÉDIAHÁBORÚ" FOLYTATÓDIK

A „médiaháború" tanulságai okán mind a két kormánypárt rendezni kívánta az elektronikus médiumok lényegében „ex lex" állapotát. Ugyanakkor tartani akartuk magunkat ahhoz az elképzeléséhez, hogy nem élünk kétharmados parlamenti többségünkkel, mert, éppen a médiatörvény rendszerváltó jellege miatt, kívánatosnak tartottuk az ellenzéki pártok lehető legszélesebb egyetértésének biztosítását. Ez vezetett végül oda, hogy az elfogadott törvény, a korábbi elképzeléssel szemben, az egyetlen közszolgálati csatorna mellett két kereskedelmi csatorna egyidejű privatizációját, a közszolgálati médiumok néhány fős közös kuratóriuma helyett három, részben pártdelegációs elvű, nagyszámú felügyelőtestület alakítását, „egyéb ügyekben" való döntési jogkörrel panaszbizottság létrehozását írta elő, valamint műsorszolgáltatási koncessziós díjat vezetett be. Csak ilyen feltételekkel volt létrehozható ugyanis a politikai megegyezés.

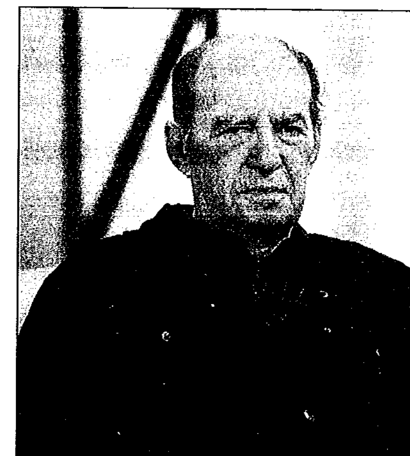
1996 februárjára a magyar televíziózás és a rádiózás akut válságba került. A Magyar Televízió és a Magyar Rádió eladósodott, költségvetési segítség nélkül tartozásait nem tudta volna kiegyenlíteni. A Duna Tv csaknem leállt. Az 1994 óta stúdióengedélyt kapott helyi rádiók és televíziók többsége meg sem kezdte a működését, amelyek pedig már készítettek műsort, veszteséget veszteségre halmoztak. 1996-ra a gazdasági, a strukturális és a legitimációs válsághoz újabb tényező társult: a média erkölcsi-morális válsághelyzet közelébe sodródott. A közönség szemében éppoly gyanús, összefonódásokkal és korrupciós ügyekkel telített szektorává vált a magyar közéletnek, mint a bankvilág vagy a privatizáció egész folyamata. A korábban pártos indulatoktól átszőtt médiaháborúból egzisztenciális magánhadakozások lettek: a közönség néhány éve még buzdította, tüntetésekkel támogatta kedvelt közszereplőit és műsorkészítő csapatait, pro és kontra, 1996-ban viszont már úgyszólván egyetlen televíziós-rádiós műsor megszüntetése sem váltott ki megrökönyödést, általános felháborodást. A műsorkészítők a nézők szemében kevésbé látszottak az igazság bajnokainak, sokkal inkább saját ügyük lobbistáinak.

Az elfogadott médiatörvényt a szabályozott, pártatlan, a politikai befolyást a minimumra korlátozó, közszolgálati, nonprofit és kereskedelmi médiarendszert biztosító minimális garanciának, a megteremthető kompromisszumnak tekintettük. Ezzel szemben, ha nem is egy politikai centrum, egy párt vagy a kormány véleménye, de politikai blokkok, tömörülések alapján a napi politika közvetlen beleszóláshoz jutott. Elvileg elképzelhető volt, hogy a kuratóriumok és a kuratóriumi elnökségek összezárnak, védik a politikai befolyástól a közszolgálati médiumokat. Ha a kurátorokat delegáló pártoknak és szervezeteknek ez lett volna a céljuk, akkor nem került volna vissza a testületekbe a korábbi médiaháború több, harcedzett figurája. Nem folyt volna végeláthatatlan vita arról, milyen arányban kell a pártoknak a politikai műsorokban megjelenniük, mit tartalmazzanak erről a kuratóriumok által elfogadandó közszolgálati műsorszolgáltatási szabályza-

1996 / FÉLIDŐBEN

tok, milyen szankciók jelenjenek meg benne, nem kellett volna az elnököknek személyzeti politikájukban érvényesíteniük a kurátorok kívánalmait. A parlamenti ellenzéki pártok nagyobb része politikai álláspontja képviselőiként tekintett a kuratóriumokba delegált tagjaira, így lényegében eldőlt, hogy a politikai törekvések az elképzeltnél jóval nagyobb szerepet játszanak majd a közszolgálati médiarendszerben. Ennek a legnagyobb vesztese az MSZP lett, amelynek médiapolitikusai vagy a liberális (kozmopolita), vagy a konzervatív (nemzeti) attitűddel azonosultak, vagy ami még hátrányosabb volt, az MSZP-n belüli küzdelemhez (versenyhez) kerestek támogatókat a közmédiában.

A kormány befolyási övezetéből a pártok (kivéve az MSZP) közvetlen vagy áttételes irányítása alá került a közszolgálati rádiózás-televíziózás, ezért erős volt a félelem attól, hogy a közszolgálati rádiózásban-televíziózásban nem a hírérték szerint készülnek majd híradók és krónikák, hanem pártérték szerint... És hogy mi számít értéknek, netán egy párt pillanatnyi, helyi vagy tartós érdekének, azt a választások közti időszakban a kurátorok, az elnökök, valamint a kiegyensúlyozott tájékoztatás követelményének betartását felügyelő Panaszbizottság döntötte el. A törvény első évében egy nagy áldozata már volt a médiumok fölé emelt „miniparlamenteknek": megszűnt az Objektív című politikai háttérműsor, amelynek jó egymillió nézője volt naponta. Este tízkor a Magyar Televízió kettes csatornáján közéleti műsor még aligha produkált folyamatosan ekkora nézettséget. Ám a kritikus műsor mind az ellenzéknek, mind a kormánynak kényelmetlen volt.

11. Horváth Ádám rendező, tanár, az MTV elnöke

Nem volt jobb a pénzügyi helyzet sem. 1994 után Horváth Ádám adóssággal vette át a Magyar Televízió irányítását, amelyet a kormány nem volt hajlandó elengedni. Szirányi János, a Magyar Rádió elnöke kiegyensúlyozott költségvetést örökölt ugyan Csúcs Lászlótól, de 1996-ban az általa vezetett intézmény milliárdos tartozást halmozott fel. (Ennek oka a túltervezett reklámbevétel és az a tény volt, hogy a be nem fizetett előfizetési díjakat nem pótolta a költségvetés.) A médiatörvény elfogadása után mind a rádió, mind a televízió vezetői abban bíztak, hogy még a részvénytársasággá alakulás előtt a kormány elengedi az adósságokat, a köztartozást, de csalódniuk kellett. A törvény ugyanis szigorúan szabályozta a közszolgálati médiumok finanszírozását. A Magyar Rádió Rt., a Magyar Televízió Rt. és a Duna Tv Rt. költségvetése a készülék-üzembentartási díj meghatározott hányadából (vagyis a korábbi előfizetési díjból), a műsorterjesztési költségeiknek megfelelő összegű állami támogatásból, vállalkozói tevékenységből és reklámbevételből állhatott. A Magyar Rádió Rt. a művészeti együttesek támogatására és a külföldre szóló adásokra kaphatott még költségvetési támogatást. Más forrás nem állt rendelkezésre.

A törvény kötelezte a médiapiacot felügyelő és ellenőrző Országos Rádió és Televízió Testületet, hogy száznúsz napon belül hirdessen pályázatot az MTV2 műsorként megjelölt, továbbá a harmadik országos földi sugárzású televíziós műsorszolgáltatás jogosultságára, és kilencven napon belül a Danubiusra. Az ORTT 1997. január 10-én tette közzé pályázati felhívását a Kereskedelmi 1-es és a Kereskedelmi 2-es csatornára.

Szembenézés a történelemmel

Miközben itthon konfliktus konfliktus hátán alakult ki, a szomszédban a román kormány a NATO-tagsággal kapcsolatban zsákutcába manőverezte magát. Bel- és külföldön egyaránt azt hirdette, hogy Magyarország és Románia csak egyidejűleg léphet be a NATO-ba, máskülönben feszültség, esetleg konfliktusok keletkeznek. Bukaresti látogatásom során Iliescu és Meleşcanu az MSZP egyetértését akarta ehhez megszerezni. A tárgyaláson visszautasítottam a javaslatukat, amit nemzetközi sajtótájékoztatón is világossá tettem, ugyanakkor hangsúlyoztam a kisebbségi jogok biztosításának fontosságát. Elhagyva a találkozó színhelyét, a magyar nagykövetségen döbbenten olvastuk, hogy a *Rompress* (tudósítója ott volt a sajtótájékoztatón) szerint megállapodtunk abban, hogy együtt lépünk be a NATO-ba. Kénytelen voltam ismét megerősíteni, hogy ilyen megállapodás nem született, és felhívni a figyelmet arra, hogy a *Rompress* hazudik. A történet nagy visszhangot váltott ki a nemzetközi sajtóban, és a NATO központjában tett látogatásom során is többször szóba került a tárgyalásokon; egyértelmű volt, hogy a román álláspontot a NATO-ban nem fogadják el, s hogy a NATO-felvétel előfeltétele nem csupán a kétoldalú viszonyok „rendezése", hanem a kisebbségi jogok jóhiszemű biztosítása is.

A kormány eközben kísérletet tett az alapszerződés előkészítésére. Romló választási kilátásait érzékelve Iliescu elnök és kormánya, a biztosan megjósolható kedvező nemzetközi fogadtatás ismeretében, és abban bízva, hogy ennek jelentős belpolitikai hozadéka is lesz, feladta korábbi éles ellenvetéseit. 1996 augusztusában elfogadta az Európa Tanács 1201. számú ajánlásának beemelését a szerződésbe, de csak egy olyan, szűkítő értelmezést tartalmazó lábjegyzet formájában, amelyet Szlovákia esetében Magyarország a legkategorikusabban elutasított.

A leginkább érintettek, az erdélyi magyarság érdekképviselete és politikai pártja augusztus 16-án kelt állásfoglalásában hitet tett a két nép megbékélése és mielőbbi euroatlanti integrációja mellett, üdvözölte a szerződésben az anyanyelvi oktatásra és a kétnyelvűségre vonatkozó kitételeket, de hiányolta az elkobzott egyházi és közösségi javak sorsára vonatkozó megállapodást, valamint a szerződésben foglaltak végrehajtásának garanciáit. Megállapította, hogy „a kollektív jogok számos formája elengedhetetlen a romániai magyarság helyzetének rendezéséhez", tehát olyan alapszerződésre van szükség, „amely a kisebbségi kérdést minden

12. Markó Béla író, költő, az RMDSZ elnöke

érintett fél számára megnyugtató módon szabályozza".[22] Markó Béla, az RMDSZ elnöke kijelentette, hogy bár nem értenek egyet a szerződés több pontjával, nem azonosulnak azokkal, akik szerint a magyar kormány elárulta az erdélyi magyarságot.

A magyar parlament ellenzéki pártjai viszont – Isépy Tamás kereszténydemokrata frakcióvezető kezdeményezésére – kellő számú aláírást gyűjtöttek össze az Országgyűlés rendkívüli ülésének összehívásához. A benyújtott határozati javaslat felhívta a kormányt, hogy a további tárgyalások során, a romániai magyar szervezetek véleményét figyelembe véve, módosítsa a szerződés szövegét, és „csak az Országgyűlés előzetes hozzájárulása birtokában írja alá".

Kovács László külügyminiszter abból indult ki felszólalásában, hogy a nemzetközi közösség Kelet-Közép-Európa stabilitása szempontjából kulcsfontosságúnak tekinti

[22] Az RMDSZ határozatát idézi Jeszenszky Géza: Viták a román–magyar alapszerződés körül, *Magyarország politikai évkönyve 1996-ról,* 220-227. oldal

a magyar–román viszonyt. Minthogy Szlovákia és Románia folyamatosan igényelte a határok sérthetetlenségét is kimondó szerződés megkötését, s ezt az új Boszniától rettegő világ is elvárta, mintegy az euroatlanti integrációhoz való csatlakozás előfeltételének tekintette, a magyar revizionizmus alaptalan vádjának a leküzdésére is ez a legjobb eszköz. A miniszter nem fogadta el, hogy az Európa Tanács 1201-es ajánlásához fűzött lábjegyzet korlátozná a – szerződéssel kötelező jogi normává váló – dokumentum érvényét, s egyben azt állította, hogy kollektív jogokat egyetlen nemzetközi szerződés sem ismer el. Mégis kibonthatónak vélte a szerződésből is mind a kollektív jogok elismerését, mind az autonómiaformák megvalósulását. Noha külügyminisztere és koalíciós partnerének képviselője (Eörsi Mátyás) is hiányosnak nevezte a szerződést, a miniszterelnök visszautasította a vádakat: „minden olyan elemet megfogalmaz (...), amelyek a kisebbségek jogaival kapcsolatban és a jogok érvényesítésével összefüggésben irányadóak". Megköszönte a külföldről kapott sok elismerést, és új történelmi fejezetnek minősítette, hogy most „megteremtjük itt a demokrácia, a béke és az együttműködés feltételeit valamennyi szomszédunkkal".[23]

A kisgazdapárt vezérszónokaként Torgyán József abból a feltételezésből indult ki, hogy „a román–magyar alapszerződéssel a Horn–Kuncze-kormány az egész magyarságot gettóba akarja zárni". Bizonyítékul azt a képtelenséget állította, hogy az 1920-as trianoni szerződés több kisebbségi és környezetvédelmi (!) jogot biztosított a magyar-

[23] Az Országgyűlés jegyzőkönyve, 1996. szeptemberi 3-i ülésnap

ságnak, mint a jelenlegi. A kereszténydemokrata pártelnök, Giczy György felszólalásában érzelmektől fűtött, irracionális hangot ütött meg. Orbán Viktor azt fejtette ki, hogy „nincs olyan szerződés, amit az RMDSZ és Bukarest egyidejűleg aláír", tehát a magyar kormány „Bukarestet választotta, és nem az RMDSZ-t". Jogosnak mondta a szerződés iránti igényt, mert javítani kell a román–magyar viszonyt, de „alapszerződést kötni (...) csak akkor szabad, ha a Romániában élő magyarságnak a békeszerződésekből előállott hátrányos helyzetét a szerződés képes ugyanolyan valóságosan javítani, mint amilyen mértékben a békediktátumok rontották". Lezsák Sándor, az MDF elnöke úgy vélte, hogy az ellenzéki határozati javaslat elvetésével „Budapest cserben hagyja a Romániában élő magyar nemzetrészt", és folytatja a kommunista korszak gyakorlatát. Szerinte a kormánykoalíció „vezetői, tisztelet a kivételnek, sosem tudtak azonosulni a magyarság együvé tartozásával", de „a Horn-kormány által követett külpolitika szellemi megalapozója" szerinte az SZDSZ. A Magyar Demokrata Néppárt nevében felszólaló Jeszenszky Géza nem vonta kétségbe, „hogy a kormánykoalíció képviselői őszintén kívánják a magyar–román viszony javulását és az erdélyi magyarság jogos kívánságainak a teljesülését", de attól tartott, „önmaguk sem hiszik el, hogy ennek a szerződésnek meglesz a remélt eredménye". Azt fejtette ki, hogy nem látszik az a politikai jóakarat a másik oldalon, amely megvolt az előző kormány által megkötött ukrán, szlovén és horvát szerződésnél.

Általános és éles bírálatot váltott ki az a hír, hogy az alapszerződés aláírására szeptember 16-án, Temesváron kerül sor. Nemigen nyugtatta meg a kedélyeket a Kovács László és Teodor Meleşcanu közötti levélváltás és az a román ígéret sem, hogy a kommunista korszakban törvénytelen módon elkobzott javak, beleértve az egyházi javakat is, visszaszolgáltatására, illetve a kártalanításra törvénytervezetet fognak kidolgozni. Az aláírásra hiába Temesvárott került sor, hiába számított Iliescu arra, hogy a külpolitikai siker feléje fogja fordítani a város és a Bánát vele hagyományosan szemben álló szavazóinak legalább egy részét, az aláírás színhelyére kínosan behallatszott az Iliescu és rendszere ellen tüntető tömeg hangja – nem a magyar–román megbékélés, hanem a román kormánypolitika ellen tiltakoztak.

A magyar–román alapszerződés megkötésére való törekvés helyességét az is aláhúzta, hogy a romániai választások – a román ellenzék győzelme és az RMDSZ kormányra kerülése – a kormány politikáját igazolták. Annyi bizonyos, hogy az RMDSZ végleg kitört a pusztán etnikai párt kategóriájából, és országos kérdésekben állást foglaló, modernizációs pártként lépett fel, ennek a politikának az eredményeként lett a kormányra került román modernizációs erők szövetségese és koalíciós partnere. Ennek is köszönhető, hogy a magyar parlament december 10-én nagy többséggel, 249 igen és 53 nem szavazattal, 12 tartózkodással ratifikálta a magyar–román alapszerződést. December 26–27-én Magyarországon hivatalos látogatást tett az új román külügyminiszter a ratifikációs okmányok kicserélésére, és számos új megállapodás aláírására is sor került.

A történelemmel való szembenézést jelentette Nagy Imre mártír miniszterelnök emlékének törvénybe iktatása is. 1990-ben még konszenzus volt a pártok között abban, hogy az 1956-ról szóló törvény tartalmazza Nagy Imre emlékének megörökítését is. Máig sem ismert, hogy akkor kik és milyen szándékkal akadályozták meg ezt a szavazás előtti napon. Ezt pótlandó, 1996-ban, születésének 100. évfordulóján hat országgyűlési képviselő – Donáth László (MSZP), Mécs Imre (SZDSZ), Rajk László (SZDSZ), Vitányi Iván (MSZP), Zwack Péter (független) és én – kezdeményezte Nagy Imre emlékének törvénybe iktatását. Előterjesztőként azt emeltem ki, hogy bár ellentmondásos személyiség volt, megérdemli a magyar nép tiszteletét: „Nagy Imre élete éppen attól emberi és történelmi, hogy nem egységes. Ha Saulus megmaradt volna keresztényfaló római ügynöknek, ma senki sem tud róla, de a damaszkuszi úton Paulus lett belőle. Attól, hogy ezen az úton nálunk hat-hét éve igen nagy a tülekedés, még létezett valóságos megvilágosodás... Előbb megakadályozta, hogy a felkelés gócait katonai erővel verjék szét, majd elismerte a népi megmozdulás demokratikus és nemzeti céljainak jogosságát, végül kinyilvánította a többpártrendszert és az ország semlegességét. (...) Nem adta nevét a forradalom kegyetlen, véres letöréséhez. A nemzet szabadságtörekvéseivel, a forradalommal való összeforrottsága immár elszakíthatatlanná vált. Nem bocsátkozott alkudozásokba. A letartóztatás, elhurcoltatás, a börtön, majd a mártírhalál vállalásával ország-világ előtt ő hitelesítette, hogy a szabadságjogokért vívott önvédelmi harc demokratikus célkitűzései az egyetemes emberiség legne-

13. Nagy Imre miniszterelnök beszél a Kossuth Rádióban

mesebb törekvéseiben gyökereznek."[24] A parlament elfogadta Nagy Imre mártír miniszterelnök emlékének törvénybe iktatását, de csak 167 képviselő szavazta meg, 77 nemmel szavazott, 64 tartózkodott. Az MSZP képviselőin kívül (közülük hárman nemmel szavaztak, öten tartózkodtak) két SZDSZ-es és két kisgazda képviselő támogatta a javaslatot.

[24] Az Országgyűlés jegyzőkönyve, 1996. május 6-i ülésnap

A történelmi folytonosságot szimbolizálta, hogy a pannonhalmi bencés főapátság fennállásának millenniuma alkalmából 1996. szeptember 6–7-én második alkalommal tett főpásztori látogatást Magyarországon II. János Pál pápa. A pápát a Ferihegyi repülőtéren Göncz Árpád államfő üdvözölte. Válaszában az egyházfő jövetelének okaként nevezte meg a magyar honfoglalás 1100. és a pannonhalmi apátság alapításának 1000. évfordulóját. „Örömmel fogadtam el a meghívást, hogy részt vegyek a főapátság ünnepségén, és meglátogassam Győr városát, hazátok első egyházi központját. Így magam is jobban megismerhetem történelmeteket, és feltárul előttem az a kulturális és vallási forrás, amelyből a magyarok évszázadokon át fényt és erőt tudtak meríteni" – mondta.

Este Várszegi Asztrik főapáttal együtt vett részt a bencés szerzetes közösség imáján, a bazilikában tartott vesperáson. A pápa itt magyarul mondott szentbeszédet. Szeptember 7-én a szentatya Győrbe utazott, ahol az ipari parkban mintegy 170 ezer zarándok előtt szabadtéri szentmisét mutatott be, és szólt azokról a példás életű magyar egyházi személyiségekről, akikre bízvást tisztelettel tekinthet a ma embere. A pápa testvéri köszöntéssel fordult a nem katolikus egyházak jelenlévő pásztoraihoz és híveihez: „Adja meg a szeretet Istene és a kölcsönös mély tisztelet, hogy gyorsabban haladjunk a teljes egység felé, amelyet Krisztus akart egyháza számára." A pápa a délután folyamán fogadta Horn Gyula miniszterelnököt, akivel azoknak a tárgyalásoknak a feltételeiről és körülményeiről tárgyalt, amelyeket akkor kezdett a magyar kormány a pápai állammal a történel-

14. II. János Pál és Várszegi Asztrik Pannonhalmán

mi egyházak költségvetési támogatásáról, az egyházi ingatlanok sorsáról és az egyházi oktatás finanszírozásáról.

Úton az EU-ba és a NATO-ba

Magyarország európai uniós csatlakozása 1995 végén elérhető közelségbe került. Az Európa Tanács madridi ülésén ígéretet tett arra, hogy a keleti bővítés érdekében folytatandó csatlakozási tárgyalások hat hónappal a kormányközi konferencia lezárása után megkezdőd-

nek. Ugyanitt, a *Fehér könyvre*[25] reagálva, a magyar kormány átadta átfogó jogharmonizációs programját. 1995 végére elkészült a kormány modernizációs programja, amelyben a közép- és hosszú távú társadalmi-gazdasági-politikai fejlődés sarokköveként szerepelt az integrációs felkészülés.

A csatlakozási tárgyalások közeledtével egyre inkább úgy tűnt, hogy szükség van egy olyan tudományos stratégiai műhelyre, amely képes kiválasztani a magyar tárgyalási pozíciót meghatározó legfontosabb tényezőket, és kezelésükre alternatívákat felmutatni. Ezért 1996. február elején – régiónkban egyedülálló kezdeményezésként – a kormány felállította az Integrációs Stratégiai Munkacsoportot (ISM). A csatlakozási tárgyalások valószínű kezdetének figyelembevételével az ISM mandátuma két évre szólt; az időszak végére javaslatot kellett kidolgoznia a magyar tárgyalási pozíció lényeges pontjairól. Az ISM-et Inotai András, a Világgazdasági Kutatói Intézet igazgatója vezette, és az egyes munkacsoportokat 19 szakértő koordinálta.

Az Integrációs Stratégiai Munkacsoporttal egy időben jött létre az Európai Integrációs Kabinet (tagjai a miniszterelnök, a külügyminiszter, az ipari és kereskedelmi miniszter, az igazságügy-miniszter, a pénzügyminiszter, a belügyminiszter és a földművelésügyi miniszter, állandó meghívottjai az Integrációs Államtitkárság, valamint

[25] Az Európai Bizottság által kidolgozott, a közép-kelet-európai országok számára 1995-ben Cannes-ban kiadott dokumentum, amely az akkor érintett társult országok egységes piaci felkészüléséhez ajánlott közel 1100 – főként jogalkotási – intézkedést.

az ISM vezetője). A kabinet feladata volt, hogy az integrációs felkészülés politikai kérdéseiben állást foglaljon. A kabinet munkáját segítendő, az ISM rendszeresen készített stratégiai anyagokat, amelyeket a kabinet megvitatott. A tanulmányok kitértek az Európai Unió és Magyarország fejlődésére, a kétoldalú kapcsolatok alakulására (kritikai értékeléssel), valamint a Magyarország és az unió előtt álló lehetséges fejlődési alternatívákra, szcenáriókra 1998 végéig. Az összefoglaló helyzetértékelést az Integrációs Kabinet 1996 júliusában tárgyalta meg.

Ezzel a munkával egy időben megkezdődött a magyar csatlakozás előny-hátrány mérlegének kidolgozása területekre lebontva, az elemzés az egyes EU-tagállamok érdekeiről és ellenérdekeltségeiről a keleti bővüléssel (és konkrétan Magyarország csatlakozásával) kapcsolatban. Számos tanulmány készült már az EK/EU-hoz csatlakozott EFTA-országok, valamint Spanyolország, Portugália és Görögország csatlakozási felkészüléséről és tapasztalatairól. A munkacsoportok figyelemmel kísérték a velünk együtt EU-tagságra pályázó közép- és kelet-európai országok felkészülését is.

A jobboldal pártjai körében a kulturális törésvonal egyre inkább differenciálta a sokáig konszenzusos témának vélt Európa-politikát is. Az egyik oldalon Giczy György nyilatkozott arról, hogy „a haza megelőzi az Európai Uniót", a másik oldalon Orbán Viktor fogalmazott így: „Attól (...), hogy valaki a nemzeti érdekek érvényesítését látja az integrációban, még nem válik euroszkeptikussá." Az EU-csatlakozás pártszimpátiák szerinti támogatottsága megfelelt a pártok elhelyezkedésének a tradiciona-

lizmus-nyugatosítás skálán. Legmagasabb arányú volt az MSZP- és az SZDSZ-szavazók igenje, a legalacsonyabb a kisgazdáké és kereszténydemokratáké. Riasztóbb felmérési adatokat tartalmazott viszont a Bécsi Egyetem Szociológiai Intézetének közép-kelet-európai összehasonlító felmérése. A vizsgálatok szerint Magyarországon 38% a „romantikus-hagyományos patrióták" és 13% a „fanatikus" nacionalisták aránya. A régióból a legnagyobb arányban 18% vélte úgy, hogy a „zsidók túl nagy befolyással" rendelkeznek.

1995-ben még úgy tűnt, nem igazán jók az esélyeink arra, hogy a NATO tagjai közé meghívandó országok első csoportjába kerüljünk (akkoriban maga a bővítés sem tűnt még sem eldöntöttnek, sem túl közelinek). A NATO-tagság hazai támogatottsága ráadásul csökkenő tendenciát mutatott; a csatlakozást egyértelműen támogatók számaránya a felmérések szerint nem érte el az összes választó 50%-át. (Ez még akkor is igen negatív adat, ha figyelembe vesszük, hogy a tagságot egyértelműen ellenzők részaránya ennél jóval alacsonyabb, 25-30% körüli volt.) 1996 februárjára 44%-ra csökkent a NATO-tagságot egyértelműen támogató szavazók aránya, miközben az ellenzők aránya 24%-ról 35%-ra növekedett. A támogatás csökkenésének valószínűleg rendkívül összetett okai voltak, amelyek közül az egyik az lehetett, hogy az év elején nagy politikai vihart kavart az a kérdés, hogy garantálja-e, és ha igen, milyen mértékben, milyen eszközökkel a NATO a Horvátországba küldendő magyar kontingens biztonságát. A feszültség oka néhány elsietett nyilatkozat volt, amelyben brit katonai vezetők úgy vélték,

hogy a magyar kontingensnek magának kell gondoskodnia a biztonságáról. Többen igen élesen reagáltak, s bár elhangzott néhány megnyugtató nyilatkozat, és kompromisszum gyanánt a kormány úgy döntött, hogy néhány lövészrajjal és géppuskájától megfosztott BTR–80-as páncélozott szállító járművel egészíti ki a magyar kontingenst, igazi megnyugvást csak a minden gond nélkül lezajló első néhány hét hozott.

A közvélemény elbizonytalanodásában valószínűleg nem elhanyagolható szerepet játszott az a tény is, hogy miközben a csatlakozást egyértelműen támogató parlamenti pártok, illetve a kormány elkényelmesedtek, mert evidenciának tekintették, hogy a magyar közvélemény is tisztában van azzal, hogy az ország számára stabilitást, biztonságot és ennek következtében jólétet jelent az euroatlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozás, aközben a belépés ellenzői támadásba lendültek. Egyik cikk a másik után jelent meg a biztonsági integrációt (szélső)balról, (szélső)jobbról vagy pacifista platformról támadó szerzők tollából. Az ellenzők megtalálták azt a jól eladható jelszót is, amely mellé megszerezhetőnek vélték a magyar közvélemény támogatását: ez a jelszó a semlegesség volt. A jelszó hitelességét növelték az 1956-hoz kötődő történelmi emlékek, és persze némileg csökkentette az a tény, hogy leghangosabb szószólója pontosan az a Munkáspárt volt, amely 1956 eszméit nem vallotta magáénak.

1995 végén megérkeztek Magyarországra az első amerikai (NATO) csapatok. A magyar választók először találkozhattak NATO-katonákkal, először szembesülhettek

azzal a kontraszttal, amely az ő viselkedésük és a szovjet csapatok valamikori magyarországi viselkedése között fennállt. Ennek következtében az erőviszonyok gyorsan átrendeződtek. Az ellenzők számaránya 35%-ról néhány hónap alatt 28%-ra zuhant, a támogatóké pedig 44%-ról indulva az év végére ismét elérte az 50%-ot, azaz 1994 nyara óta először helyeselte a választók többsége Magyarország NATO-tagságát. Az is hozzájárulhatott a közvélemény változásához, hogy a boszniai szerepvállalás sikerével a NATO csattanós választ adott azoknak, akik már kezdték leírni a szövetséget. Számos nemzetközi szervezet tett kísérletet a válság rendezésére az EU-tól az EBEÉ-n[26] át az ENSZ-ig, de hiteles erő demonstrálása híján nem sikerült megállítaniuk az öldöklést. Csakis a NATO szárazföldi csapatainak megjelenése, a határozott és kemény fellépés kényszerítette végre tárgyalóasztalhoz a háborús feleket Daytonban. Ennek következtében a NATO felértékelődött a magyar közvélemény szemében is. A boszniai békefenntartásban vállalt feladat nem csupán a nemzetközi politikában ritkán szerepet játszó hála miatt segíthette Magyarország integrálódását. Sokkal fontosabb volt az, hogy a gyakorlati együttműködés során nap nap után bizonyíthattuk, hogy Magyarország képes az együttműködésre.

A csatlakozással kapcsolatos másik lényeges probléma Oroszország magatartása volt, illetve még inkább a NATO-tagállamok óvatossága. Oroszország évek

[26] Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, amely az 1994-es budapesti csúcsértekezlet óta viseli az EBESZ (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet) nevet.

óta rendkívül élesen ellenezte a NATO bővítéséről szóló elképzeléseket. Orosz politikusok attól tartottak, hogy Oroszország kiszorul az európai események befolyásolásának lehetőségéből, és új vasfüggöny választhatja el a lassan, de akkor éppen demokratizálódó Oroszországot a Nyugattól. Ugyanakkor ezek a hangok csak felerősítették Közép-Európa országainak azt a vágyát, hogy a NATO-tagság révén minél előbb egyértelművé és világossá tegyék, hová is tartoznak. A „Nyugat" ugyanakkor úgy szerette volna lebonyolítani a bővítést, hogy ez ne vesse vissza az orosz demokratizálódás folyamatát.

Ebből a szempontból kulcsfontosságú volt az 1996. nyári oroszországi elnökválasztás. Számos politikai elemző és döntéshozó attól tartott, hogy a NATO ezt megelőző döntése a bővítésről Jelcin elnök ellenfelei számára szolgáltatna politikai muníciót, s ezzel segítené a kampányukat Jelcinnel szemben. Ez az akadály, illetve ez az érv 1996. június 30-án, az elnökválasztás második fordulójával természetesen megszűnt. Volt egy másik szempont is, amely megerősítette azt a vélekedést, hogy Oroszország nem lanyhuló retorikai ellenzése sem lassítja le okvetlenül a NATO keleti bővítését. Az 1996-os év ugyanis lényeges változást hozott Oroszország politikájában. Bár továbbra is minden komolyan vehető orosz nyilatkozat azt hangsúlyozta, hogy soha nem fognak egyetérteni a NATO bővítésével, megjelent egy új elem is: azt mérlegelték, mit kaphat Oroszország a bővítés vagy békés tudomásulvétele fejében. Az új kompromisszumos formulát Primakov, az Orosz Föderáció külügyminisztere kezdte el lebegtetni: Oroszország talán tudomásul venné a bőví-

tést, ha a NATO nem telepítene nukleáris fegyvereket az új tagállamok területére, ha nem állomásoznának a jelenlegi NATO-tagállamok csapatai az új tagállamok területén, illetve, ha valamilyen formában konkretizálni lehetne a stratégiai partnerség mibenlétét, amelyet a NATO kínált fel Oroszország számára. Többen felvetették a hidegháború vége felé született fegyverzetkorlátozási egyezmények (CFE1, START2) újratárgyalását is, arra hivatkozva, hogy az új status quo Oroszország számára egyértelműen kedvezőtlen arányeltolódást eredményezett.

Az volt az általános vélemény, hogy a legfontosabb orosz igények valószínűleg minden gond nélkül teljesíthetők – ha nem is abban a formában és nem azon keretek között, ahogy azt Oroszország javasolta. Sem a NATO, sem a felvételre jelentkező államok nem látták szükségesnek, hogy nukleáris fegyvereket telepítsenek a NATO új tagjainak területére, és idegen csapatok tartós állomásoztatásáról sem volt szó. Minden jel arra vallott, hogy a NATO elhatározottságát nemhogy nem gyengítették, hanem inkább erősítették azok a kemény, olykor szélsőséges megnyilatkozások, amelyek az orosz belpolitika perifériájáról hangzottak el időről időre. Az olyan fenyegetések, mint az orosz atomrakéták Közép-Európára irányítása, Kalinyingrád remilitarizálása vagy az előzetes csapásmérés (Zsirinovszkij nyilatkozata) csak erősítették a stabilitás kiterjesztése, vagyis a NATO-bővítés melletti érvek súlyát.

Eközben Magyarország relatív súlya is felértékelődött. A taszári amerikai bázis működése hirtelen a NATO térképének közepére helyezte hazánkat. Olyan vendégjárás kezdődött, amelyet korábban elképzelni is nehéz lett volna. Egy év alatt megfordult hazánkban Clinton amerikai elnök, majd felesége, Hillary Clinton mint first lady, Shalikashvili tábornok, az Egyesült Államok Egyesített Vezérkarának főnöke, Javier Solana, a NATO főtitkára és Joulwan tábornok, az Európai Szövetséges Erők Legfelsőbb parancsnoka (SACEUR3) vagy William Perry amerikai védelmi miniszter és mások.

Rendszeres belpolitikai vitákat gerjesztett az a kérdés, vajon egyáltalán kap-e meghívást Magyarország a NATO-ba. A vita persze mindaddig többé-kevésbé akadémikus volt, ameddig 1997 júliusában fel nem szállt a fehér füst, és végre nyilvánosságra került a régen várt lista arról, hogy mely országokkal kezdi meg a csatlakozási tárgyalásokat a NATO. Ez a bizonytalanság azonban csak növelte a vita hevességét. Politikai céljaitól, pártállásától függően mindenki található olyan komolyan vehető nyilatkozatot, amelyet a belső vitákban azután érvként használhatott. Ráadásul, bár rengeteg különféle listaváltozatot lehet hallani, a NATO mindaddig gondosan kerülte minden intézményes megkülönböztetést nemcsak a Varsói Szerződés volt tagállamai, de még a közép-európai országok és – például – a közép-ázsiai volt szovjet tagköztársaságok között is. Teljesen egyforma volt az elbírálás az NACC (Észak-atlanti Együttműködési Tanács) létrehozásakor, éppen úgy, mint a PfP (Békepartnerség) meghirdetésekor. A NATO inkább vállalta azt, hogy elmossa az országok közötti óriási különbségeket, mint hogy túl korán elkötelezze magát. Magyarország esélyei viszont nagymértékben növekedtek a boszniai békefenntartás

15. Clinton elnök Taszáron[27]

ban vállalt szerepe következtében. Már csak elvétve találkozhattunk olyan – korábban egyre-másra felbukkanó – véleménnyel, hogy első körben csak két állam, Csehország és Lengyelország felvételére kerülhet sor. Leggyakrabban három, ritkábban négy vagy öt ország felvételéről folytak találgatások; a fenti három országon kívül Szlovéniát és Romániát emlegették. Szlovákia esélyei, akkor úgy tűnt, csökkentek.

A Romániával és Szlovákiával megkötött alapszerződések az integráció szempontjából feltétlenül hasznosak

[27] Hungary: President Clinton Addresses American Troops, AP Archive

voltak. A leghangosabb ellenzők sem tagadhatták: a szerződések megkötése a nyugati döntéshozók többségének szemében hiteltelenné tette azokat, akik Magyarországnak a szomszédaival fennálló vélt konfliktusait használ-

Kivonulás a politikából

A lakosság zöme ugyanakkor elégedetlen volt a kialakult gazdasági helyzettel, amelyet saját életfeltételeinek romlásán keresztül minősített. Ezen alapvetően nem is lehet csodálkozni, hiszen az előző évi, mértékében az ötvenes évekre emlékeztető reálbércsökkenés után 1996-ban is folytatódott ez a tendencia. Az átlagpolgárt nem hatotta meg, hogy Magyarországnak 67 év után konvertibilis valutája lett, hogy az ország kikerült az adósságcsapdából, hogy politikai közérzetét javítandó a kormány elhalasztott egy sor megszorítást jelentő döntést. Elégedetlenségének ennek ellenére hangosan nem adott hangot, nem voltak országos megmozdulások, az ellenzék alkalmanként néhány tízezer főnél nagyobb tömeget nem tudott mozgósítani. Ebből persze nem következett, hogy a kormánypolitikának széles körű társadalmi támogatottsága lett volna, hiszen az infláció 4–6 százalékponttal meghaladta az előirányzatot, a foglalkoztatás nem bővült, a regisztrált munkanélküliek száma az év végén néhány ezer fővel maradt csak el az egy évvel korábbitól.

Súlyosbította a helyzetet, hogy évek óta tartott már a jövedelmek és vagyonok polarizációja, amely

a '80-as években kezdődött a valódi és a látens magántulajdon megjelenésével. A '90-es évek elején erős polarizáló tényezővé lépett elő a munkanélküliség, a munkából való kikerülés tartóssága és tartalma (munkanélküli, rokkant elő- vagy rendes nyugdíjas). A „Bokros-években" lezuhanó (mintegy 10%-os) lakossági fogyasztás körülményei közt új polarizáló tényezők léptek működésbe: részben a tőkével való rendelkezés, illetve nem rendelkezés, részben az, hogy a munkavállalók az állami vagy a magánszférában dolgoztak-e. Minthogy az államháztartásból finanszírozott területeken volt a legjelentősebb a jövedelemkorlátozás – hiszen itt a nominális jövedelemkiáramlást is nagyobb mértékben fogták vissza, és ezt csak tetézte a magasra szökött infláció –, nőttek a jövedelmi különbségek az állami és a magánszféra alkalmazottai között. A jövedelemfelmérések szerint 1996 volt az első év, amikor nemcsak a középosztály lecsúszása volt regisztrálható, de a szegények további szegényedése is. A szélső pólusokon elhelyezkedők közt erősödtek a jövedelem- és ennél határozottabban a vagyoni differenciák.

Természetes volt tehát, hogy az 1994-es választásokat követő társadalmi és politikai fejlemények 1996-ra alaposan átrendezték a parlamenti pártok erőpozícióit. Amikor a választási eufória hullámai elcsendesedtek, és az állampolgári várakozások a mindennapi tapasztalatokkal szembesültek, a két kormányzó párt támogatottsága lejtőre került, és a folyamatos lefelé menetelés következtében 1996-ra elveszítettük korábbi szavazóink mintegy harmadát. Hasonló úton haladt a legnagyobb ellenzéki párt, az MDF is, amelynek régóta tartó népszerűségvesztésén

az ellenzéki pozícióba kerülés felhajtóereje sem változtatott. A két felfelé törekvő párt, a kisgazdák és a Fidesz előbb a kisebbik koalíciós pártot körözték le, 1996 végére pedig utolértek minket is, a korábban a szavazók egyharmada támogatottságának örvendő szocialistákat, sőt fejhosszal elénk is kerültek. Vészesen megfogyatkozott mindkét kormánypárt szavazatszerző és szavazatstabilizáló képessége, miközben a megvert ellenzéki pártok egy része nemcsak megőrizte korábbi szavazói támogatottságát, de képes volt a szavazóbázist számottevően gyarapítani új beáramlókkal.

Volt azonban egy olyan tényező, amelyet sokan figyelmen kívül hagytak. Az ugyanis, hogy 1996-ban az egész politikai elit megítélése tovább romlott a közvéleményben: nemcsak a kormányzaté, hanem az ellenzéké is. Ennek következtében a közvélemény-kutatások tanulsága szerint a lakosság mintegy fele „kivonult a politikából". A kormánypártokban azért csalódtak, mert nem voltak képesek segítséget adni a megszorítások hatásaival szemben, sem meggyőzően kommunikálni a lakossággal. Az ellenzékben pedig azért, mert nem voltak képesek világos és elfogadható alternatívát kínálni, hanem jórészt belevesztek a kormányzat hangos populista kritikájába. Ráadásul a demokratikus átmenet elhúzódó, mély társadalmi konfliktusokkal megterhelt időszakában valamenynyi parlamenti párt – a makacs tagadásból pártprogramot építő FKGP kivételével – identitásválsággal küzdött. A populista médiazsonglőrök kivételével a kormány és az ellenzék egyformán ügyetlen volt a maga politikai üzenetei megfogalmazásában és a széles tömegekhez való

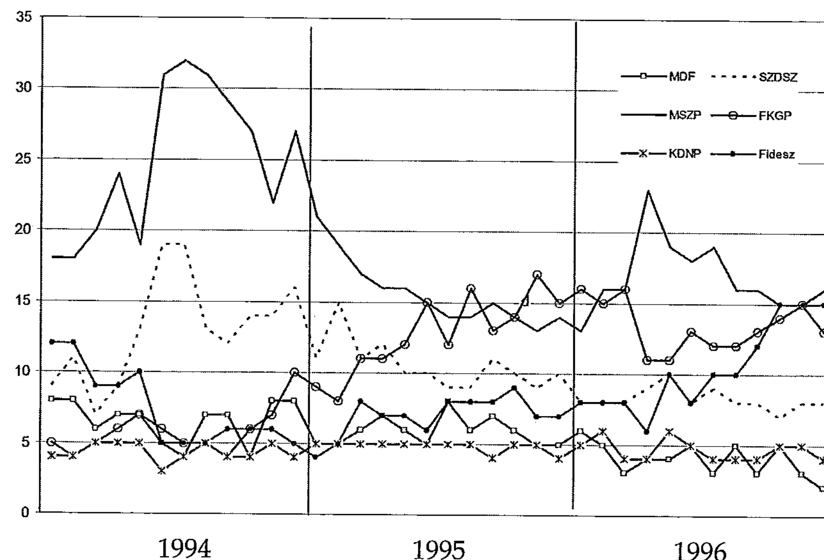
eljuttatásában, pedig a kis létszámú pártok világában a média közvetítő és politikaformáló szerepe változatlanul igen fontos volt.

Ez volt a háttere annak, hogy a kormánypártoktól elfordult igen nagy választói csoportok nem a pártok között vándoroltak, mint az első választási ciklusban, hanem a partvonalon kívül várakoztak, nem támogattak egyetlen pártot sem. Az egyik ellenzéki favoritot, a kisgazdapártot azért nem, mert jobbára ellenszenvesnek tartották a kormánypártoktól eltávolodott szavazók. A várakozó választók túlnyomóan a politikai paletta baloldalára helyezték magukat, ezért a Fidesz – MPP sem volt könnyű helyzetben, hiszen korábban elhatárolódott a baloldaltól, történetesen éppen akkor, amikor 1993 táján éppoly erős támogatást élvezett ebben a választói csoportban, mint az MSZP. Nem véletlen hát, hogy a szocialistákról levált szavazóbázis még oly mértékben sem lépett át a Fideszhez, mint a kisgazdákhoz (4, illetve 9%). Azonban ez a nem nagymérvű belépő mobilitás is oda vezetett, hogy a Fidesz szavazóbázisának több mint egyharmada, a kisgazdákat preferálóknak pedig több mint kétötöde a kormánypártoktól lépett át. A kormánypártokból kiábrándult választók zöme azonban még 1996 végén sem indult el a két domináns ellenzéki párt felé. A kereszténydemokraták és az MDF pedig semmiféle alternatívát nem jelentettek a kormánypárti választóbázis számára.

Ilyenformán már 1996-ban úgy látszott, hogy a következő választások kimenetelét az döntheti el, hogy a túlnyomóan baloldali, illetve az SZDSZ szavazótáborát domináló, elsősorban a centrumhoz tartozó fehérgallé-

Az MDF, az SZDSZ, az MSZP, az FKGP, a KDNP és a FIDESZ támogatottsága 1994 és 1996 között

(Százalékos arányok a teljes népességen belül)

(A Szonda-Ipsos havi adataiból összeállította a szerző)

ros választók a kényszerválasztás keretei között a büntetőszavazás elvét érvényesítik, vagy inkább az egyszer már hatalomra segített pártok mellett voksolnak. Bizonyos volt azonban, hogy a szóban forgó választói csoportok a domináns ellenzéki pártokkal szemben sem tápláltak illúziókat, viszont érzékenyen reagáltak minden harsány kormánypárti megszólalásra.

MEGFOGYVA BÁR, DE TÖRVE NEM

Az MSZP olyan néppártként került kormányra 1994-ben, amely valamennyi jelentős réteg számára politikai képviseletet ígért. A gazdasági szükséghelyzettel szembesülve viszont olyan konfliktusba keveredett, amely nehezebb volt, mint amit a nyugat-európai politikában klasszikus „szociáldemokrata törésvonalnak" neveznek. A „klasszikus" konfliktus nem más, mint küzdelem egyik oldalról a piac- és árulogika minél teljesebb kiterjesztéséért (a termelésen is túl), másik oldalról harc a kapitalizmus viszonyainak szabályozásáért, harc azért, hogy az elsődleges piaci elosztás egyenlőtlenségeit másodlagos állami újraelosztással mérsékeljék, s hogy a társadalmi alapszükségletek minél szélesebb körét vonják ki a piaci elosztás köréből. A nyugati baloldal problémái azonban eltörpültek az MSZP megosztottságához és identitásválságához képest, amelyben egyik oldalon a párt részben felülről kialakított szociáldemokrata identitása, valamint a pártbázis és a szavazók nagy részének spontán baloldalisága, a másikon a rendszerváltozás érdekében részben kényszerből, részben önként vállalt privatizáció, a piacosítás és a szükséges megszorító intézkedések követelményei álltak. Az MSZP, mivel kötődött a késő kádári technokráciához, annak problémamegoldási mechanizmusaival próbálta kiiktatni a kádári alku paternalista-redisztribúciós oldalát, és megküzdeni a lakosság, illetve saját bázisa elvárásaival és reflexeivel.

Az 1994-es választásokra jelentősen felduzzadt szavazótábort két nagy belső ellentmondás feszítette. Igazi néppártá váltunk ugyan, de arra a kérdésre magunk sem tudtunk és akartunk választ adni, hogy a rendszerváltás nyerteseinek vagy veszteseinek a pártján állunk-e. 1994-ben mind a nyertesek, mind a vesztesek szinte egyenlő arányban szavaztak a szocialistákra, tőlünk várták elért pozícióik megerősítését, illetve elveszített társadalmi státusuk visszaállítását. A másik problémát a szavazótáboron belül igen nagy súlyt képviselő labilis szavazók jelentették. Ők az utolsó pillanatban döntöttek az MSZP mellett, reménykedve a jobb jövőben, ugyanakkor nosztalgiával gondoltak vissza a Kádár-korszak szociális biztonságára. Mint az várható volt, az alacsony iskolázottságú, szituatív pártválasztást mutató rétegek hagyták el leghamarabb az MSZP-t, és vándoroltak át a torgyáni retorika hatására a kisgazdák táborába. A legnagyobb vérveszteséget az alacsony társadalmi státusú, fiatal, vidéki népesség körében szenvedtük el. A Tocsik-botrány után elveszítettük viszont meghatározó befolyásunkat az értelmiség körében is.

Az MSZP vezetőinek nagy része rendre azt hangoztatta, hogy a néppárti jelleg azért erodálódott, mert nem sikerül kellő hatékonysággal összehangolni a kormányzat-frakció-pártvezetés alkotta háromszög napi politikai együttműködését. Ahhoz, hogy nem sikerült fenntartani legalább a párt és a frakció szoros együvé tartozását, az is hozzájárult, hogy még 1994-ben, a belső rivalizálás miatt, néhány szavazattal megakadályozták (66,2 % támogatta a szükséges 66,7% helyett), hogy létrejöjjön az elnökhelyettesi tisztség, amely ezt lett volna hivatva biztosítani. Miközben 1996-ban az MSZP néhány vezetője önsorsrontó módon telekürtölte a sajtót a működési prob-

16. 1996 júniális a Nagyréten: MSZP-kötélhúzás Vargáné Kerékgyártó Ildikóval, Földes Györggyel, Csintalan Sándorral és Filló Pállal

lémákkal, nem firtatták ennek az együttműködés-képtelenségnek a reális okait. Az elemzők viszont az MSZP belső válságát mindenekelőtt abból vezették le, hogy olyan széles koalícióként működött, amelynek keretei között szükségképpen kerültek szembe egymással kibékíthetetlen csoportok.

A végtelenségig sorolhatók azok a megállapítások, amelyeknek végső kicsengése egy irányba mutatott; jelesül arra, hogy az MSZP valójában működésképtelen politikai képződmény. Ez természetesen nem volt így, ezt az is mutatta, hogy a frakció egész évben szilárdan támogatta a kormányt. 1996-ban semmi jele nem volt annak, hogy az MSZP-nek olyan, hasonló méretű fölbomlással kellene szembenéznie, mint amilyet négy évvel korábban az MDF – a kormányzás harmadik évében – már bőséggel megtapasztalhatott. Vagyis tény volt, hogy a parlamentben legnagyobb mandátumszámmal rendelkező párt, a tengernyi gond, konfliktus ellenére is, változatlanul érvényesíteni tudta többségi helyzetét. A márciusi kongresszuson ezért sikerült újra egységet teremteni; a korábban látványosan felszínre kerülő ellentétek dacára és a baljós előjelek ellenére az MSZP-ben nem volt pártszakadás. Az MSZP, noha jelentős veszteségeket szenvedett el, továbbra is versenyben volt a legerősebb párt pozíciójáért. Mindezt elsősorban társadalmi beágyazottságának, erős kötődésű, stabil szavazóbázisának köszönhette. Az MSZP-től elfordulók döntő többsége nem új pártot keresett magának, hanem a bizonytalanok, illetve a nem szavazók körében parkolt.

Az MSZP kongresszusa ugyan a Horn-féle hatalmi központ megszilárdítását és a „hajósiak", a népi baloldal, de még inkább a szociálliberálisok háttérbe szorítását hozta, a kormánykoalíció folyamatos zavaraival párhuzamosan a párt azonossági válsága folytatódott, sőt felerősödött; az év közepén az alkotmánykoncepció „önleszavazása" során a párt meghatározó köreinek – elnökség, kormánytagok, parlamenti frakció – konfliktusa került felszínre. 1996 végén – Horn pozícióinak gyengülése mellett – új erőre kaptak az ideológiai-politikai csoportosulások is: nemcsak Békesi fogalmazta meg a bírálatát, de a Szocialista Párt „szocialista" platformja is megalakult. Kedvező esemény

volt viszont a párt nemzetközi elismerése, amikor szeptember 10-én a New York-i kongresszuson a Szocialista Internacionálé teljes jogú tagjává választottak bennünket.

SZABAD (?) DEMOKRATÁK

A legkézenfekvőbb és állandóan dokumentálható válságjel a szabaddemokraták soraiban, már a koalíciókötés napjától kezdődően, abból a kérdésből adódott, hogy meddig kell még bennmaradni a koalícióban... Törvényszerűen vetődött fel ez a kérdés, hiszen ahogy az évek teltek, szinte természetes módon lett mind hosszabb az a lista, amelynek alapján néhányan inkább tartották előnytelennek a kormányzati szerepet, mint előnyösnek. Tölgyessy Péter szerint egykori pártja politikai vállalkozássá silányult, a saját jövőjét illetően döntésképtelen helyzetbe lavírozta magát. Kis János 1996. ősz eleji esszéje viszont arról vallott, hogy sokkal mélyebben fekvő problémáról volt szó, szerinte ugyanis az egész következő időszakra – évtizedre vagy még hosszabb időre nézve – újra kellett volna fogalmazni a liberális társadalmi eszme mibenlétét, s ami még nehezebb: teherbíró alternatívaként kellett volna tudni elfogadtatni a különböző populista értelmezésekkel szemben.

Az SZDSZ a közös kormányzás első évében sikerrel tudta kialakítani magáról azt a képet, hogy mindent megtesz a miniszterelnök túlhatalmának, egyéni ötleteken alapuló kormányzási stílusának megfékezése érdekében. Az MSZP ebben az időszakban nehezen viselte,

hogy a népszerűségvesztés leginkább minket érint, az SZDSZ pedig még profitál is a kormányon belüli ellenzéki pozícióból. A Bokros-csomag új helyzetet teremtett. Az SZDSZ számára megszűnt a kormányon belüli ellenzéki mozgástér, hiszen a technokrata generáció gondolkodásmódját és vezetési stílusát reprezentáló pénzügyminiszter gyakorlatilag a szabaddemokraták gazdasági programját valósította meg. A várható ellenállás miatt különösen fontossá vált a kormány eltökéltségének és egységének demonstrálása. Az SZDSZ ettől a ponttól kezdve a koalíció és a kormányfő foglyává vált. Horn Gyula számos esetben arra használta fel az SZDSZ-t, hogy a saját a pártján belül megerősítse a pozícióját. Az ÁPV Rt. körül kirobbant botrány első fázisában viszont igen komoly esélye volt annak, hogy az SZDSZ a koalíció felmondása révén próbál meg kikerülni beszorított helyzetéből. Ez a lépés nem kis rizikót rejtett magában, de teljes egészében újrarajzolta volna a pártpolitikai erőteret. A korrupciós bumeráng azonban visszaütött, kiderült, hogy szabaddemokrata politikus és a párthoz közel álló üzleti körök is érintettek a botrányban. A kilépés morális alapja összeomlott.

A kutatások azt mutatták, hogy az SZDSZ stabilnak hitt 1994-es szavazóbázisa megroppanni látszik. A csalódottak jelentős része – az MSZP választóihoz hasonlóan – a bizonytalanok, illetve a nem szavazók közé vonult vissza. A pártbázison belül kedvezőtlen folyamatok indultak el, jelentősen megnőtt a bizonytalanok aránya, amit a stabil pártidentitással rendelkező mag nem tudott ellensúlyozni. A szabaddemokraták a legérzékenyebb veszteséget az értelmiség, illetve a magasan iskolázott rétegek

körében szenvedték el. Az egyetemi végzettséggel rendelkező korábbi SZDSZ-es szavazók mintegy harmadának elfordulása, valamint a fiatalok körében végbement jelentős mértékű népszerűségvesztés mindenképpen intő jel volt az értelmiségi beágyazottságukra építkező szabaddemokraták számára.

Bonyolította a helyzetüket, hogy a Fidesz, a kisgazdák és a szocialisták nagyjából egyformán erősek voltak, és mindegyikünknek megvolt az esélyünk a következő választások megnyerésére – ám egyikünk sem volt olyan erős, hogy szövetségesek nélkül legyen majd képes kormányozni. Ez a helyzet pedig a szabaddemokraták számára kétségtelenül együtt járt azzal a kihívással, hogy végig kellett gondolniuk a '98 utáni szövetségi politikájukat. Az egyik megoldás az volt, hogy mindenképpen kitartanak az MSZP mellett, még azon az áron is, hogy együtt szorulnak ellenzékbe – igaz, minden valószínűség szerint meglehetősen erős ellenzéki pozícióba. A másik út viszont az lehetett volna, hogy kisebb koalíciós partnerként másik, nagyobb párt oldalán lényegében hasonló kormányzati szerepet töltenek be a következő választások után, mint amit 1994-ben vállaltak mellettünk. Ennek a realitását azonban megkérdőjelezte az, hogy a két azonos erejű ellenzéki pártnál nemhogy fogadókészségre, de éppenséggel a lehető legerősebb elutasításra számíthattak.

A kultúrharc folytatódásának egyik tünete volt az SZDSZ állandósuló démonizálása. Az amúgy igen megosztott ellenzéki blokk pártjaitól induló támadásoknak még Horn Gyulánál is kitüntetettebb, közös célpontja a „nemzetidegen" SZDSZ volt. A kultúrharc elsőbbségét

illusztrálta, hogy a szabaddemokratákkal, majd a „belgaság" – a kultúrharcon való felülemelkedés – ambíciójával szakító Fidesz számára korábbi szövetségese identitásmeghatározó ellenségképpé vált. A stabilizációs intézkedések felvállalása viszont identitásproblémákat okozott az SZDSZ-ben és szavazótáborában is, hiszen megkopott a szociálliberális jelleg, az elvontságig és életidegenségig következetes absztrakt liberalizmus pedig jobbára a párton belül is elutasított volt. Az SZDSZ-nél az év döntő fontosságú összejövetele a november 23–24-i küldöttgyűlés volt, amely a folytonosság jegyében két lényeges határozatot hozott: egyrészt megerősítette a korábbi koalíciós politikát, másrészt újraválasztotta Pető Ivánt a párt elnökévé. A novemberi SZDSZ-küldöttgyűléshez fűzött remények vagy félelmek – miszerint ez lesz az utolsó alkalom, amikor még indokolhatóan ki lehet szállni a kormányzati együttműködésből – végül is alaptalannak bizonyultak. Másfél évvel a választások előtt csak az előremenekülés látszott használható stratégiának, vagyis az, hogy mindent meg kell tenni a kormányzás sikeréért, és arra törekedni, hogy a döntések pozitív hatásai még a választások előtt érzékelhetők legyenek.

Baloldali jobboldal

Bár az ellenzéki tábor egy képzeletbeli választási szituációban csaknem kétszeres támogatásra számíthatott volna, egyáltalán nem volt világos, melyik párt lesz az ellenzéki összefogás vezetője. Az ellenzék válságá-

nak azonban volt egy mélyebb rétege is. Több-kevesebb megkésettséggel, de úgyszólván valamennyi ellenzéki párt hangadó csoportjai azt az 1994 őszétől sikeresnek látszó politikai stratégiát akarták követni, amely Torgyán József kérlelhetetlenségében nyilvánult meg. Ahogyan a szociálliberális kormánykoalíció pártjaiban a „nyugatosítás" magával vonta a „piacosító" törekvéseket, úgy vált a tradicionalista nemzeti-keresztény identitásvédelem kiegészítőjévé egyfajta „szocialista" társadalompolitika vállalása.

A Torgyán-féle populizmus modellje valamennyi ellenzéki párt repertoárjába beépült, és központi eleme lett: a „nemzeti", illetve a „keresztény" értékek kombinálása a szociális védelemmel és a vesztesek védelmével. A mérsékelt nemzeti táborból elsőként Kulin Ferenc fogalmazta meg ennek igazi okát: a magyar társadalom olyan állapotba került, hogy önmagában a nemzeti azonosság jelszavával nem mozgósítható. A „nemzeti erők" lehetősége szerinte az volt, hogy a multinacionális cégek által uralt világpiachoz való alkalmazkodás antiszociális jellegét felhasználva érzékeltessék a kormánypártok politikájának nemzetellenes voltát. Ez a fajta politizálás az ellenzéki szerepből adódó lehetőségeknek azonban csak egyetlen, igaz, nagyon markáns kritikai jellegzetességét ragadta meg – ám ezzel párhuzamosan elmaradt a versenyképes kormányzati alternatíva fölrajzolása, ezért nem számíthattak tömegméretekben a konstruktív megközelítést is igénylő választók támogatására.

Míg az ellenzék radikális pólusát akkoriban képviselő kisgazdák és kereszténydemokraták köreiben

– valamint érthető módon a szocialisták szavazóbázisán belül – a legelterjedtebbek a privatizációellenes, sőt sok szempontból antikapitalista indulatok voltak, addig a mérsékeltebb ellenzéki pártokat egy szociáldemokrata-kereszténydemokrata jóléti államiság, illetve a keynesiánus gazdaságfelfogás iránti szimpátia jellemezte. Markáns megközelítést képviselt viszont az MDF-es Kádár Béla, aki a délkelet-ázsiai típusú modernizációt mutatta be követendő mintaként: a tekintélyelvű erkölcsiségnek és lojalitásnak, valamint a társadalmi-gazdasági folyamatokat központilag szabályozó állam mozgósító és összetartó szerepének kombinációját.

Flottafelvonulás

Egyik konzervatív párt (MDF, KDNP) sem volt képes elősegíteni az ellenzéki együttműködést, sőt belső válságaikkal még inkább bonyolították a helyzetet. A szavazók nem szeretik a civakodó pártokat, így mindkét konzervatív politikai erőt komolyan fenyegette az a veszély, hogy társadalmi támogatottságuk a parlamentbe jutási küszöb szintje alá csökken, hogy politikai túlélésük csak valamilyen szövetség részeként képzelhető majd el. 1996-ban a két ellenzéki zászlóshajó – az FKGP és a Fidesz – MPP – viszont csatára készült, a kisebb hajók ütközet előtti besorolása elkezdődött.

A Magyar Demokrata Néppárt, az MDNP kiválása után az MDF maradéka nem radikalizálódott ugyan annyira, mint ahogy azt a szakítás jelezte, de az új veze-

tés hiába kísérletezett azzal, hogy teljesíthetetlen ígéretekkel hívja fel magára a figyelmet, nem tudta megállítani a további gyors népszerűségvesztést. Az „új" MDF tehát hiába próbált a vesztesek és a kistelepülések pártja lenni, egyre jobban visszaszorult a hagyományos városi, keresztény-úri középosztályi bázisára. Ez a csökkenő társadalmi támogatás az MDF parlamenti pártként való létezését is fenyegette, az „új" MDNP pedig nem tudta észrevehetővé tenni magát a szélesebb választórétegek előtt. Korábbi identitásával szöges ellentétben a KDNP is veszekedős, sőt botránypárttá vált, amelynek kiteregetett belső ellentétei inkább taszították az embereket, mintsem újfajta nyitottsága vonzotta volna őket.

Március 14-én az FKGP „kormánybúcsúztatója" markánsan bemutatta a gazdasági intézkedések következtében felgyűlt tömeges elégedetlenséget, és egyben a populista radikalizmus korlátait. Torgyán József beszéde – legszélsőségesebb megnyilatkozása egész politikai karrierje alatt – nagy visszatetszést váltott ki, és átmenetileg megtörte a kisgazdák felfelé ívelő népszerűségét. A Bokros-csomag meghirdetése óta az FKGP tartósan a második helyen volt a pártok népszerűségi listáján, s időnként felkerült az első helyre is. A megnövekedett népszerűséggel párhuzamosan a kisgazdák létrehozták a Nemzeti Szövetséget, amely arra szolgált, hogy a parlamenti és a parlamenten kívüli jobboldal támogatását egyaránt becsatornázza az FKGP-hez, de egyben elzárkózást is jelentett a MIÉP-től és vezetőjétől. Mivel az FKGP népszerűsége már tetőzött, azaz a rendszerváltás vesztesei már pártot választottak, s a kisgazdák populista radikalizmusa egyre jobban elvágta őket a politikai középtől, ezért a jobboldalon a figyelem mindinkább a Fidesz felé fordult.

A választók elfogadták a párt arculatában bekövetkezett változásokat. Megbarátkoztak a gondolattal, hogy a Fidesz – MPP mérsékelt, szabadelvű, polgári pártként definiálta magát, és a politikai palettán a jobbközép pozíciót célozta meg. A Polgári Szövetséget életre hívó összefogási stratégia kudarca ellenére lassan, de biztosan nőtt a népszerűsége, és 1996 végére a legnépszerűbb politikai párttá vált. Növelte befolyását a közép- és idősebb generációk körében, de szavazóbázisán belül még mindig többségben voltak a 35 év alattiak, akikről közismert volt, hogy a legbizonytalanabbak választási részvételükben. A Fidesz – MPP áttörést ért el a diplomások és az értelmiségiek körében, és a szocialistákkal és az SZDSZ-szel együtt a legnépszerűbb párt volt a magas iskolázottságú, jelentős döntési és véleményformálási befolyással rendelkező rétegekben. Bár a fiatal demokraták megduplázták győzelmi esélyeiket, akkor még a pártválasztóknak csupán 10%-a gondolta azt, hogy a Fidesz – MPP nyerni tudna a következő választáson. Generációs háttérrel indult új pártként nem sikerült beágyazódnia a társadalomba, igen kevés volt az olyan szavazók száma, akik erősen kötődtek a párthoz, és az 1990-es választások óta kitartottak mellette.

A választások előtt másfél évvel a Fidesz – MPP strukturális helyzete kedvezőbbnek tűnt, mint legnagyobb ellenzéki vetélytársáé. A legkevésbé ellenszenves pártként egyaránt vonzó lehetett minden választói csoport

számára. A fiatal demokratáknak az volt az esélyük, hogy a kormánypártokból kiábrándult bizonytalan, de nem radikális szavazókat megnyerjék, amire a kisgazdáknak kevesebb lehetőségük volt. A kormányzóképesség felmutatása szempontjából is könnyebb helyzetben volt a Fidesz – MPP, mint a kisgazdák. Az arculatukhoz szorosan hozzátartozott a szakmai szempontok figyelembevétele, a szakszerű kormányzás igénye. Nem kellett tehát megerőszakolniuk magukat ahhoz, hogy a választók elhiggyék róluk, szakmailag felkészültek, kormányzásra alkalmasak, „csupán" ki kell dolgozniuk egy olyan programot, amellyel nemcsak kampányolni, hanem kormányozni is lehet. Az első lépést *A polgári Magyarországért* vitaanyag nyilvánosságra hozatalával meg is tették.

Felhasznált irodalom

A *Magyarország politikai évkönyve 1996-ról* című kiadványból (Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Bp., 1997):

ÁGH ATTILA: A félidős konfliktusok éve
BIHARI MIHÁLY: 1996: válságkezelés és mélyülő ellentmondások
BOKOR ÁGNES: Politikusok népszerűsége
CSEPELI GYÖRGY – ZÁVECZ TIBOR: Várakozások, remények, félelmek: az Európai Unió képe a magyar közvéleményben
FARKAS ZOLTÁN: Médiaháborúból médiaválságba?

G. MÁRKUS GYÖRGY: Az anomáliák normalitása: befagyott pártrendszer, cseppfolyós pártok
GAZSÓ FERENC – STUMPF ISTVÁN: Pártok és szavazóbázisok
GYARMATI ISTVÁN – WACHSLER TAMÁS: A fordulat éve
HORN GYULA: 1996: döntő év
INOTAI ANDRÁS – RÓZSA JUDIT: Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport: a csatlakozási felkészülés boszorkánykonyhája
JESZENSZKY GÉZA: Viták a magyar–román szerződés körül
JUHÁSZ GÁBOR: Sajtópiaci változások, 1994–1996
JÜTTNER ÁDÁM: A magyar gazdaság 1996-ban a közvélemény tükrében
KARSAI JÓZSEF: Az Országgyűlés 1996. évi törvényalkotása
KÉRI LÁSZLÓ: Örök ez a tánc...
KOVÁCS ÁRPÁD – TÖMPE ISTVÁN: Privatizációs folyamatok, 1996
KULCSÁR LÁSZLÓ – MARIÁN BÉLA: A politikai közvélemény a Szokai–Tocsik-ügy évében
LENGYEL EMŐKE – TÓTH ANTAL – VINCZELLÉR ERIKA: Magyar és közép-kelet-európai lakossági vélemények gazdaságról, politikáról és az európai együttműködésről 1996-ban
LENGYEL LÁSZLÓ: Ezerkilencszázkilencvenhat
MATOLCSY GYÖRGY – DICZHÁZI BERTALAN: Filmszakadás a házi moziban: magyar privatizáció '96
PATAI MIHÁLY: Európa a magyar pénzügyi szektorban
PETŐ IVÁN: Áldozat és kezdet: az átalakulás folyamata
PETSCHNIG MÁRIA ZITA: A dualitások éve: 1996 gazdaságpolitikai értékelése

SIMON JÁNOS: Kifelé integráció, befelé dezintegráció?: a politikai elitcsoportok viszonya az európai integrációhoz és egymáshoz
SÁRKÖZY TAMÁS: 1996: a privatizációs műbalhék éve
SOMOGYI FERENC: Az euroatlanti integrálódás útján
SOMOGYVÁRI ISTVÁN: Alkotmányozás Magyarországon, 1996
SZIRONY ZSOLT – TÓTH ANTAL: Az egyes tiltakozási formákról kialakult vélemény, illetve a részvételi hajlandóság változásának alakulása, 1994–96
TŐKÉCZKI LÁSZLÓ: A szociálliberális koalíció
VÉRTES ANDRÁS: A stabilizáció második éve: 1996
ZÁVECZ TIBOR: Hárman az élen: pártpreferenciák 1996-ban
A kormány 1062/1996. (VI. 4.) kormányhatározata az államháztartási reform előkészítéséről
A Magyar Köztársaság Kormánya válaszának bevezetője az Európai Bizottság kérdőívére

Illetve:
Az Országgyűlés jegyzőkönyve 1996. január 1. – december 31.
A polgári Magyarországért: a *Fidesz–Magyar Polgári Párt vitairata.* Fidesz, Bp., 1996.
Igazságosabb és testvériesebb világot: a *Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele a hívekhez és minden jóakaratú emberhez a magyar társadalomról,* Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, Bp., 1996.

1997
A konszolidáció éve

1997-ben már jelentkeztek a konszolidáció első jelei. A demokratikus intézmények létrejöttek, s az alkotmánymódosítással a jogállamiság igazságszolgáltatási intézményei is megerősödtek. A gazdasági stabilizációval elkezdődött átalakulási folyamatok eredményei jórészt beértek, kialakult a magángazdaság, beindult a fenntartható gazdasági fejlődés. Létrejöttek a konszolidáció külső keretei is az euroatlanti integráció újabb szakaszával, és Magyarország újra megszerezte az első helyet a régióban, amit az EU országjelentése mellett számos más nemzetközi intézmény évi jelentése is egyértelműen megfogalmazott.

Akarva, nem akarva ez az év már az 1998-as választások jegyében telt. A parlament tavaszi ülésszakának első ülésnapján, február 3-án már összecsaptak az ellentétes nézetek a kormányzati periódus általános megítéléséről. Az MSZP frakcióvezetőjeként kifejtettem, hogy már túljutottunk a válságon, a Fidesz – MPP frakcióvezetője szerint viszont a Horn-kormány a mélyülő válság időszakát élte. Ezzel felállt az év két politikai főszereplője, az MSZP és a Fidesz, s a fenti két ellentétes álláspont a parlamentben rendszeresen vitatéma volt. A közvélemény is megoszlott, az egyik tábor szerint a Horn-kormány kivezette az országot a válságból és tartós növekedési

pályára állította; a másik úgy vélte, a válságkezelés felesleges és elhibázott volt, s a legjobb esetben is csak visszatérés volt a már 1993-ban beindult gazdasági növekedéshez.

Földet vissza nem veszünk?

A külföldiek termőföldszerzési tilalmát 1994. április 6-án fogadta el az Országgyűlés, a leköszönő jobboldali koalíció legutolsó törvényeként. A politikai üzenet egyértelmű volt: megakadályozni külföldi magánszemélyek és jogi személyek, így az utóbbi kategóriába tartozó magyar mezőgazdasági termelőszövetkezetek közvetlen földtulajdonszerzését. Ezzel a jövőre nézve is ki akarták zárni a mezőgazdasági szövetkezetek termőföldszerzését, folytatva az 1992-ben intézményesített szövetkezetellenes magatartásukat. Az 1994. évi választások után a kormánypártok ehhez az új helyzethez különbözőképpen viszonyultak. Az SZDSZ nem támogatta a szövetkezetek földszerzését, de nem ellenezte a külföldiek jogilag rendezett tulajdonhoz jutását. Az MSZP kiállt a gazdasági társaságok földtulajdonszerzése mellett. Majd nem történt semmi.

A kormány 1997-ben kezdeményezte a termőföldről szóló törvény megváltoztatását azért, hogy elhárítsa az akadályt a hazai (nem a külföldi) gazdasági társaságok földszerzése elől. A frakcióvezetés nem támogatta a kormány lépését, viharos frakcióülésen közöltük, hogy elkésettnek és ráadásul rosszul előkészítettnek tartjuk

a törvényjavaslatot, de a kormány kitartott mellette. Ez a törvénymódosító javaslat indította el azután az ellenzéki pártok heves tiltakozását, amely népszavazási kezdeményezésbe torkollott. A földkérdés az év nagy politikai összecsapása lett a kormány és az ellenzék között, s az ellenzék népszavazási kezdeményezése állandó parlamenti és közéleti vita tárgya lett.

Az utak is harci tereppé váltak. Február 24-én az újonnan alakult Mezőgazdasági Termelők Érdekvédelmi Szövetsége (Metész) tömegdemonstrációt szervezett, és útelzárással fejezte ki tiltakozását a mezőgazdasági kistermelők új adózási rendszere ellen. A kormány engedményei ellenére a tüntetések folytatódtak, végig egész évben. A Metész fokozatosan a szélsőjobboldal egyik legaktívabb szervezetévé vált, szoros szövetségben a MIÉP-pel és az FKGP helyi szervezeteivel. Nagy visszhangot váltott ki Kósa Gyulának, a Metész elnökének egy április 6-ai tömörkényi gyűlésen elhangzott kijelentése: „lehet fejszével szétverni a Parlament ajtaját, és kitakarítani onnan a söpredéket." November 3-án a Metész Parlament előtti tüntetésén, amelyet a bíróság nem engedélyezett, a kétszáz résztvevőt a rendőrség oszlatta szét, ami az ellenzék tiltakozását váltotta ki.

Az ellenzéki pártok sem maradtak tétlenek. Augusztus 20-án az MDF megkezdte az aláírásgyűjtést a földtulajdon ügyében, s később a Fidesz is csatlakozott hozzá. Ekkor vetette fel a Fidesz azt a lehetőséget, hogy a NATO-népszavazással egy időben legyen népszavazás a földről is. A kormánykoalíció pártjai és a Mezőgazdasági Szövetkezetek és Termelők Országos Szövetsé-

ge (MSZTOSZ) a kezdetektől határozottan elutasították a népszavazás tervét. Azzal érveltek, hogy a kormány védi a magyar termőföldet az ellenséges külföldi felvásárlástól, és csak az előző jobboldali kormány idején került külföldi tulajdonba (50 ezer hektár) termőföld.

A földtulajdon nemcsak a mezőgazdasági népességet érintette érzékenyen, de így vagy úgy másokat is, és az is nyilvánvaló volt, hogy összegyűlik a szükséges számú aláírás, és a parlament a kiírás kérdését nem kerülheti meg még a NATO-referendum előtt. Az ellenzéki pártok elérkezettnek látták az időt ahhoz, hogy a NATO-népszavazás „hátán" bevigyék a földkérdésről szóló döntést, és presztízsgyőzelmet arassanak még a választások kitűzése előtt. A Fidesz kettős ügydöntő népszavazásra vonatkozó követelésére a kormány gyors taktikai választ adott augusztus 28-án, amikor azt javasolta a parlamentnek, hogy rendeljen el mindkét kérdésben kötelező népszavazást november 16-ára. A kormány a kérdéseket is megfogalmazta. Egyúttal kezdeményezte, hogy a parlament őszi első, szeptember 8-i ülésén kezdje meg a földtörvény módosításának vitáját, a végszavazást azonban csak a népszavazás után tartsa meg. Az ügydöntő jellegre tett javaslatot a kormány azzal indokolta, hogy eleget kíván tenni a társadalmi igényeknek.

Az ellenzék képviselői szeptember folyamán, két menetben, több mint háromszázezer aláírást adtak át, s a majdnem százezer érvénytelen aláírás ellenére is összegyűlt a népszavazás kiírásához szükséges kétszázezer. Azonban a kezdeményezők által javasolt kérdések nem feleltek meg annak a követelménynek, hogy bárki egy-

értelmű választ tudjon adni rájuk. A politikai vita akkor változott alkotmányjogi vitává, amikor el kellett dönteni, hogy a kormány által augusztus végén benyújtott népszavazási kezdeményezésről és kérdésekről rendelje-e el az Országgyűlés a népszavazást, vagy a több mint 200 ezer aláírással támogatott kezdeményezésről és az aláírásgyűjtő íven szereplő kérdésről. Sem az alkotmány, sem a népszavazási törvény nem tartalmazott semmiféle rendelkezést arról, hogy az egymással konkuráló népszavazási kezdeményezések között van-e bármilyen sorrend és hierarchia. A frakcióban emiatt alkotmányjogi aggályok fogalmazódtak meg, de a frakcióülésen a kormány tagjai kifejtették, hogy az aggodalmaink megalapozatlanok. Azzal érveltek, hogy az AB korábban már az aláírásgyűjtéssel kezdeményezett népszavazással szemben hátrányosan megkülönböztető döntést hozott, ezért a kormány úgy vélte, hogy az AB ebben a kérdésben is az Országgyűlés döntésétől teszi függővé a kérdést. Mint később kiderült, nem így történt.

Az Alkotmányügyi Bizottság nem javasolta az Országgyűlésnek a kezdeményezők által követelt népszavazás kiírását, mivel a kérdések több tucat nemzetközi szerződésbe ütköztek, és nem feleltek meg a népszavazási törvényben szereplő egyértelműségi követelménynek. A parlamenti vitában a kormány népszavazási javaslata kapott többséget a következő formában: „1. Egyetért-e azzal, hogy a Magyar Köztársaság a NATO-hoz csatlakozva biztosítsa az ország védettségét? 2. Egyetért-e azzal, hogy hazai szövetkezet és más belföldi gazdálkodó szervezet termőföldtulajdont szerezhessen, ha tartósan mező-

gazdasági tevékenységet folytat? 3. Egyetért-e azzal, hogy külföldi természetes és jogi személy továbbra se szerezhessen termőföldtulajdont mindaddig, amíg a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról népszavazás nem dönt?"

Az Országgyűlés döntése ellen néhány MDF-es képviselő alkotmánybírósági eljárást kezdeményezett az állampolgári jogok országgyűlési biztosán keresztül, aki október elején az AB-hoz fordult alkotmányértelmezési kérdésével, mivel úgy vélte: csak az alaptörvény értelmezése útján ítélhető meg, hogy a parlament dönthet-e a mérlegelésére bízott kormányzati indítványról, vagy köteles megvárni a választópolgári kezdeményezéshez tartozó aláírások hitelesítését. Az AB az ombudsman megkeresését október 6-án vette át, és azonnal döntött a kérdés soron kívüli tárgyalásáról: október 14-i teljes ülésére tűzte ki a határozathozatalt. A tervezett időpontnak azért volt jelentősége, mert az Országos Választási Bizottság (OVB) népszavazási aláírásokat hitelesítő határozata október 13-ra volt programozva. A kormány ekkor még úgy vélte: ha a bírói testület esetleg a kormány döntésével ellentétes jogértelmezést fogad is el, értelmezése csak a jövőre nézve lenne követendő, a folyamatban lévő, már meghozott parlamenti döntés hatályát nem érintené. A parlamenti döntés október 7-én megszületett, a kormány kérdései kerültek fel a szavazólapra, és a kormány a parlamenten keresztül felkérte a köztársasági elnököt, hogy november 16-ára tűzze ki a népszavazást a NATO-csatlakozásról, valamint a földügyben megválaszolandó két kérdésről. A javaslatot 269 igen szavazattal fogadtuk el, és csak a koalícióhoz tartozó képviselők támogatták. Az ellenzék és a független képviselők többsége tiltakozásának nyomatékot adva a szavazás előtt kivonult a teremből.

Az eredeti forgatókönyv szerint az AB csak október 14-én kezdte volna meg a határozattervezet tárgyalását. A köztársasági elnöki kiírás és a várható hitelesítés azonban a menetrend megváltoztatására késztette az AB befolyásos személyiségeit, elsősorban az elnököt, Sólyom Lászlót. Ilyen fontos, egyszerre elvi és politikai jelentőségű ügyben ilyen rövid idő alatt korábban az AB sohasem hozott döntést. A sietségre jellemző, hogy a bírák a hét végét is felhasználták az álláspontok egyeztetésére, a döntés megfogalmazására. A határozat a közvéleményben és a közéletben is politikai bombaként robbant. Az AB egyértelműen alkotmányellenesnek minősítette a kormány eljárását, és ezzel indirekt módon ellehetetlenítette a parlamentnek a termőföldről szóló népszavazási kérdéseit. Jogilag élt a köztársasági elnök által kiírt referendum, a termőföldre vonatkozó része azonban megalapozatlanná vált.

A döntés hatása több szempontból is nagy jelentőségű volt. Alkotmányossági jelentősége abban állt, hogy az AB alapvetően újraértékelte a népszavazásról szóló, nevezetes 1993. évi határozatát, és kimondta, hogy „a közvetlen hatalomgyakorlás a népszuverenitás gyakorlásának kivételes formája, amely azonban kivételes megvalósulása eseteiben a képviseleti demokrácia fölött áll". Az AB most is a népszuverenitásból vezette le a népszavazást megerősítő tételét, mint ahogy korábban a referendum-

nak a képviseleti demokrácia mögé helyezését is ebből a tételből vezette le. A népszuverenitás-formula azonban időközben nem változott, továbbra is egymás mellé, hierarchia nélküli viszonyba állította a képviseleti és a közvetlen demokráciát.

A döntésben egyértelműen tetten érhető volt a bírói testület aktivizmusa, az a törekvés, hogy az alkotmány mindenkori értelmezését hatékony eszközként használja, s ezáltal a törvényhozás tevékenységének határozott irányt szabjon. E tekintetben a bíróságon belüli paradigmaváltásról is beszélhetünk, hiszen korábban az volt az AB alapállása, hogy a bíróságnak konzekvensen kötődnie kell a létező alkotmány szövegéhez, még akkor is, ha ezáltal az adott ügyben rejlő igazságosság csorbát szenved. Az az értelmezés is általános volt jogi szakértők körében, hogy a parlamenti határozattal mint egyedi döntéssel szemben az AB nem tud közvetlenül fellépni, ha következetesen követi döntései korábbi irányát. Az AB ezt úgy kerülte meg, hogy a parlamenti határozatot magát érintetlenül hagyta ugyan, de indirekt módon közvetlenül kihatott a tartalmára.

Azt is sokan jósolták, hogy a döntés nem vonatkoztatható folyamatban levő ügyekre, mivel ehhez az elvhez az AB mindig is következetesen ragaszkodott. Ez alkalommal azonban éppen nem ezt tette, hanem a hagyományokkal szakítva kinyilvánította: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy alkotmányértelmezése a kihirdetése napjától mindenkire kötelező, az a folyamatban levő ügyekre is irányadó." Az AB tőle teljesen szokatlan módon beépített a határozatba egy nyílt fenyegetést is, amely egyértelműen a kormánynak szólt: ha a már kiírt népszavazásra változatlan formában kerül sor, a döntés nyomán megalkotandó törvényt az AB – „eljárási alkotmánysértés" miatt – meg fogja semmisíteni. Ilyen egyértelműen a bíróság korábban sohasem avatkozott be a törvényalkotás jövőbeni tevékenységébe, megteremtve ezáltal alkotmányos hatalma lehető legszélesebb alapjait.

A döntést követően, miután az OVB is hitelesítette a népszavazási kezdeményezéshez leadott aláírásokat, és az ellenzéki kezdeményezést ezzel további jogi útjára bocsátotta, a kormány – belátva a helyzet tarthatatlanságát – villámgyorsan korrigált: még a döntést követő esti órákban megküldte a ház elnökének a határozati javaslatot arról, hogy november 16-án csak a NATO-tagságról rendezzenek ügydöntő népszavazást. Bár a koalíciós pártok értetlenségüket fejezték ki amiatt, hogy az AB látványosan változtatott korábbi gyakorlatán, a döntés törvényességét nem vontuk kétségbe. A kormányfő utalt ugyan arra, hogy „az alkotmányossági szempontok mellett esetleg más szempontok is szerepet kaptak", a találgatások azonban ezzel véget is értek. Ilyen körülmények között – miután a kormány és az ellenzék között nem született kompromisszum a kérdésben – nem maradt más hátra, mint csak a NATO-kérdésre korlátozni a referendumot. Hamar kiderült ugyanis, hogy nemcsak a kormány lett a helyzet foglya, hanem egy ponton túl az ellenzék is, mivel a már kezdeményezett kérdést nem lehetett megváltoztatni, mert az OVB az aláírásokat már jóváhagyta.

A helyzetet megfordítva ezúttal a kormány fordult az AB-hoz, és kérte, egészítse ki korábbi alkotmányértel-

mezését, és válaszoljon arra a kérdésre: megtartható-e a november 16-ra meghirdetett népszavazás úgy, hogy csak a NATO-ra vonatkozó kérdést teszik fel. A bírói testület hatáskör hiányában elutasította a miniszterelnöki indítványt, azzal az érveléssel, hogy a bíróság 1990 óta követett gyakorlata szerint az alkotmány értelmezésére csak akkor kerülhet sor, ha az absztrakt, minden esetre érvényes válasz közvetlenül az alkotmányból levezethető. A kormány némi bizonytalankodás után – az AB-értelmezést elutasító határozatának indoklását is felhasználva – arra az álláspontra jutott, hogy a már elrendelt és kiírt népszavazási csomagból egyszerűen elhagyhatók a külföldiek földszerzéséről szóló kérdések. A kocka fordult, miután ezzel az állásfoglalással az ellenzéki pártok kerültek lépéshátrányba: meg tudták ugyan akadályozni, hogy a kormány a saját kérdéseivel tartsa meg földügyekben a népszavazást, ám ahhoz már nem rendelkeztek jogi fegyverrel, hogy a maguk érdekeit velünk szemben érvényesítsék.

Utójáték az alkotmányozáshoz

A népszavazások körüli politikai és jogi vita is rámutatott arra, hogy a megakadt alkotmányozásnak milyen nagy jelentősége lett volna. 1996. december 17-én, mint ahogy arról az előzőekben írtam, az Országgyűlés elfogadta ugyan a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről szóló országgyűlési határozatot, azonban csak az MSZP, az SZDSZ, a Fidesz és az MDNP

képviselői szavazták meg, az FKGP, az MDF és a KDNP képviselői nem. A további alkotmányozási folyamat feltételei megszűntek azzal, hogy az ellenzéki pártok egy része nem fogadta el az alkotmány irányelveit. Nem maradt más hátra, mint az, hogy kilátásba helyeztük az önként vállalt alkotmánymódosítási moratórium megszüntetését, a szükségesnek tartott változtatások akár egyoldalú kidolgozását. Válaszul az ellenzéki pártok egységesen jelezték, hogy továbbra is részt kívánnak venni az alkotmányozásban, és a végleges normaszövegtől teszik függővé, hogy támogatják-e.

Az eredeti elképzelések szerint az alkotmány szövegének március elsejéig el kellett volna készülnie, hogy a parlament még abban a ciklusban elfogadhassa és népszavazás is megerősíthesse, ez azonban nem volt teljesíthető. Az alkotmányozás folyamata elakadt, mint ahogy az 1996 nyarától várható volt, amikor az MSZP kormány- és elnökségi tagjai „önleszavazták" az alkotmánykoncepciót. Az Alkotmány-előkészítő Bizottság március 12-én megtartott ülésén a képviselőcsoportok egyetértettek abban, hogy az új alkotmány kidolgozásának elhúzódására tekintettel sor kerülhet a hatályos alkotmány módosítására. A frakcióvezetők által az alkotmányozás tárgyában 1995 májusában aláírt politikai megállapodás értelmében az alkotmány módosítására ugyanazok a szabályok voltak irányadók, mint az új alkotmány előkészítésére. A megállapodásnak ez a része azonban nem lett jogszabályba foglalva, ezért az ellenzéki pártok képviselői nyomatékosan kérték a betartását, ami, mint az várható is volt, teljesíthetetlennek bizonyult. Ezért május 12-én a kormánypártok

felmondták az általuk önkéntesen vállalt alkotmányozási moratóriumot, és beterjesztették az elkerülhetetlenül szükséges alkotmánymódosítási csomagot.

Először, még nyáron, azokra a módosításokra került sor, amelyek az igazságszolgáltatási reformot megalapozó, a kormánytagok és az államtitkárok jogállását szabályozó törvényhez szükségesek voltak, valamint az alkotmányellenesnek bizonyult népszavazási törvényt felváltó új szabályozás kiindulópontját jelentették. A kormány megkísérelte az egyeztetést, de az nem vezetett eredményre, így végül az alkotmány módosítása az ellenzék egyetértése nélkül történt meg. A módosítás csak részben volt összhangban az elfogadott alkotmánykoncepcióval, így például a népszavazásra vonatkozó rendelkezések megfogalmazása nem a koncepciónak megfelelően történt, és ez előrevetítette azokat a közjogi konfliktusokat, amelyek a második félévben megindult népszavazási kezdeményezések nyomán bekövetkeztek. A második alkotmánymódosításra, a választójogi szabályozás korszerűsítésére ősszel került sor. A módosítás az országgyűlési képviselők, polgármesterek, helyi önkormányzati képviselők megválasztásának időpontját, megbízatásuk idejét szabályozta. Ebben a témakörben egyetértés volt a pártok között, így majdnem egyhangúan szavaztuk meg.

Az alkotmány normaszövege az év végére ugyan elkészült, de már jóval korábban világossá vált, hogy a második parlament már nem képes elfogadni és népszavazásra bocsátani az új alkotmányt. Új alkotmány csak a 2010 utáni egypárti, rapid alkotmányozás során készült, egészen más elvek alapján, mint amelyeket az 1996-ban elbuktatott határozat tartalmazott – és persze népszavazásra bocsátás nélkül.

„Aki szelet vet, vihart arat"

A legnagyobb érdeklődést 1997-ben az Alkotmánybíróság szerepe és néhány, közjogi ügyekben született döntése váltotta ki. A vitákon túlmenően a közjogi ügyekben (képviselők összeférhetetlensége, törvényjavaslatok előzetes alkotmányossági vizsgálata, vagyis az előzetes normakontroll, a népszavazási kezdeményezések közötti hierarchia) hozott döntések mutatták meg igazán az Alkotmánybíróság eltérő szerepfelfogásait, továbbá azt, hogy rendkívül időszerűvé vált az Alkotmánybíróság intézményének átfogó újragondolása és revíziója.

Mind a jogászok, mind a politikusok közt általánosan elfogadott volt az a vélekedés, hogy a magyar Alkotmánybíróság hatásköre rendkívül széles. Amennyire indokoltnak tűnt 1989-ben, hogy az alkotmánybírósági törvény lehetővé tegye az Alkotmánybíróság számára az alkotmány absztrakt értelmezését, annyira nyilvánvalóvá vált 1997-re, hogy ez a túl szélesen megfogalmazott hatáskör indokolatlanná, sőt „veszélyessé" is válhat az alkotmányos rendszer és az alkotmányos törvények kialakulása után. Ezzel szemben Sólyom László alkotmánybíróként erőteljesen képviselte a „láthatatlan alkotmány" néven ismertté vált elméletét. Eszerint az AB az alkotmány egészét alapul véve, az alkotmányosság fogalmának keretein

belül értelmezi és fogalmazza meg az alaptörvényben foglalt jogok elvi alapjait. Ily módon jött létre szerinte az írott alkotmányon felül álló, napi politikai hatásoktól mentes „láthatatlan alkotmány", amely az alkotmányosság biztos mércéjéül szolgál. Az alkotmányos értékrendnek és elveknek ez a megkettőzése, tehát a láthatatlan alkotmány és az alkotmány normaszövege szerinti alkotmány elválása széles mozgásteret és jogalkotói aktivizmust biztosított az Alkotmánybíróság számára.

Az MSZP-frakció jogi szakértői élesen kritizálták ezt a felfogást. A Bihari Mihály vezette munkacsoport ugyanakkor megegyezésre jutott abban a többi párt szakértőivel, hogy bővíteni kell az alkotmánynak az Alkotmánybíróságról szóló rendelkezéseit a feladatok és hatáskörök szabályozásával, valamint arról is, hogy az Alkotmánybíróságról szóló törvényben kell az Alkotmánybíróság szervezetét, működési rendjét részletesen szabályozni. Az volt a közös álláspont, hogy az Alkotmánybíróság saját maga alkossa meg és fogadja el szervezeti és működési szabályzatát – parlamenti jóváhagyás nélkül. Hiába készült el azonban az Alkotmánybíróságra vonatkozó átfogó törvényjavaslat, és hiába alakult ki a legfontosabb kérdésekben egységes álláspont az Alkotmánybíróságról az új alkotmány elkészítése során, a politikai és a közjogi viták, valamint az Alkotmánybíróság határozott igényei megakadályozták az Alkotmánybíróságra vonatkozó törvények átfogó revízióját. Végül egyedül arról döntött az Országgyűlés, hogy megszünteti az előzetes normakontrollt, amely lehetővé tette, hogy törvényjavaslat alkotmányellenességének előzetes vizsgálatát kezdeményezze

50 országgyűlési képviselő, az Országgyűlés vagy annak állandó bizottsága.

A vihar a népszavazások ügyében tört ki. Ez először akkor került a figyelem középpontjába, amikor a Munkáspárt még 1995 őszén aláírást gyűjtött a NATO-tagságról szóló népszavazás kiírására. A népszavazási törvény értelmében a parlamentnek ki kellett volna írnia a népszavazást, ám ezt a kötelezettségét, alkotmánysértő módon, nem teljesítette. A Munkáspárt a kezdeményezés parlamenti elutasítása miatt az AB-hoz fordult, több jogcímmel is megalapozott jogorvoslattal. Az AB ekkor még vaskövetkezetességgel ragaszkodott a hatásköre lehető legszűkebb értelmezéséhez, és a nyilvánvaló alkotmánysértés megállapításától tartózkodva a beadványt elutasította, miután minden egyes megtámadási ok esetében megállapította hatáskörének, döntési kompetenciájának hiányát.

Nyilvánvalóvá vált, hogy a népszavazásnak a szabályozási hiányosságok miatt legkevésbé a törvényhozást kiegészítő, azt ellenőrző funkciója érvényesül. A kormány hosszú előkészítés után, 1997 nyarán ezért beterjesztette azt az alkotmánymódosító csomagot, amelynek részeként a népszavazás legfontosabb szabályait az alaptörvény szintjére emelte. Addig a népszavazásról csak egy megjegyzés volt az alkotmány 2. § (2) bekezdésében, amely kimondta, hogy a nép a hatalmat választott képviselői útján, valamint közvetlenül gyakorolja. Az alkotmánymódosítással párhuzamosan indult meg az új népszavazási törvény kidolgozása. A kormány hosszas előkészületek után, 1997. július 31-én nyújtotta be az országos népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló új törvényjavas-

latát. A módosítás nem tartalmazott új megközelítést, de összefoglalta a népszavazás legfontosabb ismérveit, fajtáit és működésének alapvető közjogi feltételeit, szabályait.

A tervezetet a parlament 1997 őszén megtárgyalta, és a törvény zárószavazásra készen állt, amikor az AB a már korábban leírt módon meghozta a földügyben kiírt népszavazásról szóló döntését, éppen egy nappal a tervezett zárószavazás előtt. Az új népszavazási törvény parlamenti zárószavazására is a határozat meghozatalát követő napon, 1997. október 14-én került volna sor. Az AB döntése azonban azt eredményezte, hogy a népszavazási törvény elfogadása is lekerült a napirendről. Az Alkotmánybíróság 1997. október 14-i, 52/1997. (X. 14.) határozata ugyanis a népszavazási törvény több pontját alkotmányellenesnek minősítette. Az egész törvényt pedig 1997. december 31-i hatállyal megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság ezzel a határozatával olyan lyukat vágott a december 31-ig még hatályos népszavazási törvényen, amelynek következtében az alkalmazhatatlanná vált.

Az AB felszólította a parlamentet, hogy – a határozatában foglalt alkotmányértelmezéssel összhangban – az év végéig alkossa meg az új, népszavazásról szóló törvényt. A jövőre programozott megsemmisítési döntés mellett (önmagát felülbírálva 1998. március 6-ig végül is érvényben hagyta a meglévőt) az AB egy kérdésben egy szövegrész kiiktatásával megváltoztatta a törvény egyik fontos rendelkezését is, abból a célból, hogy a népszavazással kapcsolatos eljárások törvényessége fölött a maga alkotmányvédő szerepét egyértelműbben fogalmazza meg és kiterjessze. „32. § (1) A népszavazás elrendelésének

és a népi kezdeményezés érdemi tárgyalásának elutasítása, valamint a népszavazás lebonyolítására és a szavazás eredményének a megállapítására vonatkozó törvényes előírások megsértése miatt az Alkotmánybírósághoz lehet alkotmányossági panaszt benyújtani." Ezzel részben új hatáskört állapított meg saját maga számára, amire csak az Országgyűlésnek lett volna törvényalkotói hatalma, részben az Alkotmánybíróság a korábbinál jóval szélesebb hatáskört biztosított és írt elő önmaga számára a népszavazási kezdeményezések ügyében benyújtható alkotmányossági panasz kapcsán, s meg is fogalmazta az új paragrafust.

Az Alkotmánybíróság mind az 1997-es népszavazási kezdeményezés, mind az új népszavazási törvény előzetes alkotmányossági vizsgálata és az akkor még hatályos, 1989. évi XVII. népszavazási törvény alkotmányossági vizsgálata során kilépett a hatalommegosztás rendszerében neki biztosított mozgásteréből. Így közvetlenül törvényalkotóvá és politikai szereplővé vált, és bebizonyította, hogy az Alkotmánybíróság akár azt is megteheti, hogy korábbi határozataival ellentétes döntést hozzon, így egy éles politikai vitában az alkotmányvédő és az alkotmányőrző szerep helyett közvetlenül a politikát alakító tényezővé váljon.

A politikai intézmények konszolidációja

Az alkotmányozás megrekedése ellenére a demokratikus intézményrendszer nagyjában és egészében kiépült

és működőképesnek bizonyult. A gazdasági válságkezelés sikere nyomán fokozatosan megteremtődtek a fenntartható fejlődés feltételei is. A privatizáció nagyrészt befejeződött, a magánszektor már körülbelül a GDP 75 %-át adta. Döntő mértékben, ötven %-ra csökkent a költségvetés részesedése a GDP-ből, az állam egyre kevésbé avatkozhatott be közvetlenül a gazdaságba, miközben a felelőssége nőtt a tartós fejlődés és az európai integráció keretfeltételeinek megteremtésében. Érett tehát a felismerés, hogy szükség van az állam fokozott szerepére a társadalmi polarizáció csökkentésében. Mindenesetre a magyar politikai rendszer korporatív eleme, megegyezéses-tárgyalásos intézményrendszere elég erős és rugalmas volt, ami jó alapot biztosított ahhoz, hogy a rendszerváltás nagyon magas társadalmi ára ellenére sem volt nagyobb megmozdulás vagy megrázkódtatás, még a Bokros-csomag gazdasági válságkezelési intézkedéseit követően sem. Az átmenet ára nálunk alacsonyabb volt, mint másutt a régióban, és ezért kevesebb társadalmi ellenállással találkozott, ami megfordítva is igaz: a társadalom rugalmas reagálóképessége és dinamikája, emberi-társadalmi tartalékai és viszonylag kiterjedt szociális ellátórendszerei miatt volt az átmenet ára alacsony más országokhoz képest.

Az intézményrendszer központjában a kormány állt; az ülésein zajló vitákban különböző törésvonalak jöttek létre, amelyek többségükben a miniszterek közötti koalíciós megoszlást követték, de gyakran előfordult olyan szakmai jellegű vita is, amelyben az álláspontok nem eszerint alakultak. A szavazásoknál olykor az előterjesztő miniszter maradt alul, akinek el kellett fogadnia a többségi véleményt figyelembe vevő miniszterelnöki döntést. A miniszterelnök megtehette azt is, hogy nem tartott szavazást olyan esetben, amikor a várható eredmény az ő véleményével ellentétes lett volna. A miniszterelnöknek számos lehetősége volt arra is, hogy az ülés elé bekerült tervezeteket menet közben levetesse a napirendről.

Horn Gyula miniszterelnökként minden fontos előterjesztés minden lényeges összefüggését ismerte. Mind az előzetes egyeztetés folyamata, mind a kormány döntési mechanizmusa visszaigazolta az erős miniszterelnöki szerepkört, amely nemcsak az alkotmányos alapoknak vagy éppen a miniszterelnök személyes politikusi vagy vezetői adottságainak, hanem a kormányzati munka kialakult mechanizmusainak is a következménye volt. A kancellári típusú berendezkedés iránti igényt jól jelzi az ifjúsági, vallási, közigazgatás-fejlesztési, kisebbségpolitikai ügyek intézményi kezelése; de az is, hogy a Miniszterelnöki Hivatal vezetői posztja minden szempontból miniszteri szintű kinevezést igényelt volna, amely azonban az SZDSZ ellenállása miatt nem jött létre.

A miniszterelnököt tevékenységének gyakorlásában a Miniszterelnöki Hivatal (MeH) teljes apparátusa segítette. A MeH közigazgatási államtitkára (Kiss Elemér) a szakmai részlegek munkája alapján a szakmai (a minisztériumi és az úgynevezett független) alternatívákról, a kabinetfőnök-politikai államtitkár (Tóth András) a Kabinetirodára támaszkodva a politikai vonatkozású összefüggésekről (pártkapcsolatok, képviselői igények,

konkrét projektek menedzselése), a Miniszterelnöki Titkárság vezetője pedig a miniszterelnök személyes kapcsolatrendszerén bejövő információkról referált (ez addig működött így, amíg Szöllősy Tamás töltötte be ezt a pozíciót). A gyakorlatban, a mindennapi munka során a három – egymástól meglehetősen elkülönülten működő – hivatali vonalon továbbított információk, jelzések nem különültek el mereven egymástól, bár a források alapvetően különbözőek voltak.

A pártelnök-miniszterelnöknek a kormányzati, hivatalos csatornákon kívül még számos lehetősége volt a tájékozódásra. A pártrendezvényeken, a lakossági fórumokon és személyes kapcsolatain, tanácsadóin keresztül is rendszeresen érték olyan hatások, amelyek befolyásolták az álláspontját, és ez megjelent a kormányzati munka irányítása során is. A kormányzati döntések új és az államigazgatás számára szokatlan elemei gyakran származtak ilyen forrásokból.

A koalíciós megállapodás mint együttműködési garanciarendszer a kormányzó pártok között hatékonyan működött. A koalíciós kormány egyre „bejáratottabb" működésének folyamatában azonban a konfliktusok vállalásának és eltűrésének mértéke, valamint kezelésük módja a partnerek erőviszonyainak, egymásra utaltságának függvényében módosult. A közös kormányzás során jelentkező súrlódások nyilvánvalóan bizonyos mértékű összecsiszolódást is eredményeztek, így a résztvevők képessé váltak a konfliktusok valódi kockázatainak és értékének rutinosabb mérlegelésére, a felesleges viták elkerülésére. Ebből a külső szemlélő elsősorban azt látta, hogy a kormányzati ciklus második felében kevesebb konfliktus került a nyilvánosság elé, mint korábban. A változást segítette az is, hogy Pető Iván lemondott az SZDSZ elnöki posztjáról, és az új elnök Kuncze Gábor belügyminiszter, „koalíciós miniszterelnök-helyettes" lett. Ezzel a lépéssel a koalíciós egyeztetésben az SZDSZ részéről meghatározó szerepet játszó politikai vezetők köre szűkült, a felelősök döntően a kormányon belülre kerültek. A kormányzati döntéshozatali folyamatokban esetenként felmerülő konfliktusok súlyát az SZDSZ elnöke, aki immár tagja volt a kormánynak, azonnal mérlegelhette. Koalíciós vita esetén a kormányban, a helyszínen eldőlhetett, hogy az SZDSZ elfogadja álláspontjának vereségét egy adott kérdésben, vagy véget vet a koalíciós együttműködésnek. És ugyanez volt érvényes az MSZP-re is: adott esetben az SZDSZ koalícióban tartása érdekében elállhatott a javaslatától.

A KET szerepe így megváltozott; immár a kormányzati döntés-előkészítés és a partnerek közötti rendszeres politikai konzultáció fóruma lett. Míg korábban a KET ülései gyakoriak voltak, s fő szerepük a különvélemények legitimálása volt, addig 1997-re az ülések ritkábbak lettek, s szerepük az egyetértés kimunkálására változott. A KET korábban arra szolgált, hogy legitim fóruma lehessen a két párt különvéleményének, különbözőségének; később egyre inkább sajátos fellebbviteli fórummá vált: ha valamely ügyben a kormányban a döntést pártként már nem tudták elfogadni a felek, akkor volt hová fordulni a megegyezés érdekében, és ez vonatkozott a nem kormányzati területen keletkezett politikai témákra is.

A koalíciós kormányzat politikai döntési mechanizmusában fontos szerepet játszottak azok a részben nem formalizált, de működő egyeztetési alkalmak, amelyek során kialakítottuk álláspontunkat, megismertük egymás pozícióit és formáltuk a kompromisszumokat. Az MSZP- és az SZDSZ-frakció testülete, munkacsoportjai, szakértői alkalmanként előzetesen véleményt formáltak egyes fontos kormányzati tervezetekről is. Az egyeztetési alkalmak személyesebbé váltak. Megnövekedett a jelentősége a miniszterelnök és koalíciós helyettese, valamint a két frakcióvezető közötti közvetlen egyeztetésnek, egyúttal a pártvezetők és a saját pártjaik közötti kapcsolatoknak, hiszen a megállapodásokat érvényesíteni kellett.

A kormány számára fontos volt, hogy a tervezetek politikailag is megfeleljenek a koalíciós pártok – és parlamenti előterjesztés esetén, a szükséges mértékig, a többi parlamenti frakció – igényeinek. A minisztériumoknak tehát érdekük volt, hogy jó szakmai kapcsolatuk legyen a parlamenti frakciókkal. A minisztériumok az aktuális ügyekről rendszeresen konzultáltak a koalíciós pártok frakcióival, alkalmanként az ellenzéki pártokkal is, és rendszeresen tájékoztatták a parlamenti bizottságokat. Ez általában meghatározott parlamenti képviselőkkel fenntartott kapcsolatokon keresztül történt, de az MSZP-frakcióülésen minden héten megjelentek a miniszterek és az államtitkárok, hogy részletes egyeztetést folytassanak a képviselőkkel. A tárcák bevonták a kormánypárti frakciókat és különféle munkacsoportjaikat a törvényhozási folyamatba (ez persze kölcsönösséget is lehetővé tett),

képviselőket nyertek meg a szakmai ügyek nyilvános képviseletére. Ez a munka felértékelt egyes képviselőket, akik a tárca szakértőivé váltak, amit frakcióvezetőként támogattam, és úgy tekintettem, mint a jövendő kormánytagok utánpótlásának képzését és kiválasztását. Persze minden minisztérium élt azzal a lehetőséggel, hogy a kormánydöntés után, a parlamenti szakaszban a kormány által benyújtott törvényjavaslatot a tárca érdekei-értékei iránt fogékony, elkötelezett kormánypárti képviselők által benyújtott módosító indítványokkal igyekezzen korrigálni. Ez viszont megkívánta, hogy a frakcióvezetés tagjai aktív közvetítői szerepet töltsenek be a kormány, az egyes minisztériumok és a frakció között.

Két nagy ügy volt 1997-ben, amely a parlament belső életét és a képviselőket is érintette: egyrészt az összeférhetetlenségi törvény életbe lépése, másrészt a képviselők átvilágítása az ügynöktörvény alapján. Egyrészt 1997 májusáig minden képviselőnek vagyonnyilatkozatot kellett benyújtania, és jeleznie kellett a gazdasági életben betöltött pozícióit. A nyilvánosságra hozott vagyonnyilatkozatok a közvéleményben nagy csalódást váltottak ki, mert a képviselők csak nagyon szerény mértékű tulajdont vallottak be, és gazdasági pozícióikat is megőrizték, rendszerint úgy, hogy átkeresztelték a törvény hatálya alá nem eső funkciókká. Az MSZP-frakció viszont következetes magatartást várt el a tagjaitól; ennek alapján két MSZP-képviselő (Pál László és Varga Lajos) adta fel a mandátumát gazdasági pozíciója miatt, illetve egy harmadik (Kovács Pál) azért, mert időközben megválasztották az

Egészségbiztosítási Önkormányzat vezetőjének. Más frakcióban senki sem vált meg a mandátumától. Másrészt az összes képviselő közül 13 bizonyult az ügynöktörvény által érintettnek, hatan a rendszerváltás előtti politikai vezetőként (akik korábban titkosszolgálati jelentéseket kaptak). Hét képviselőnél találtak ügynöki tevékenységre utaló iratokat, közülük csak egy volt az MSZP-frakció tagja (Simon Imre), aki feltárta ügynöki múltját, és lemondott. Senki más nem tette meg.

A parlament továbbra is a magyar politikai élet „kirakata" maradt, ahol a politikai viták összesűrűsödtek és a pártok konfrontálódtak, ami 1997-ben sem növelte a népszerűségét. A parlament fontosabb állandó vitatémái a gazdasági fejlődés megítélése, az alkotmányozás és a földtulajdon kérdése volt, illetve ősztől, a hágai Nemzetközi Bíróság szeptember 25-i döntése után, Bős–Nagymaros ügye is. A koalíció ritkán élt kétharmados többségével, ilyen kivétel volt a megkésett alkotmánymódosítás július elsején és 25-én. Az ellenzék viszont többször is élt az ülésteremből való kivonulással a tiltakozás eszközeként. A parlament életében a szokásoktól eltérő momentumok is megjelentek: június negyedikén a parlament nem fogadta el Baja Ferenc miniszter interpellációs válaszát egy szabolcsi vodkagyári beruházás ügyében, illetve július hetedikén az alacsony jelenlét miatt határozatképtelen volt az Országgyűlés.

A parlament és a pártok mellett az 1997-es év az ombudsmanok igen aktív éve is volt, akik nagy szerepet játszottak a kisebb-nagyobb társadalmi konfliktusok rendezésében, az emberi jogokat ért sérelmek korri-

gálásában, ami igazolta ezeknek az új intézményeknek a jogosultságát. A nonprofit törvény elfogadásával a civil társadalom fejlődésének és szociális-kulturális öngondoskodásának is újabb módja nyílt meg, de a társadalmi és regionális egyenlőtlenségek korrigálása rövid távon még alapvetően állami feladat maradt.

A média terén viszont a helyzet változatlanul zavaros volt. Az ORTT 1997. január 10-én tette közzé pályázati felhívását a Kereskedelmi 1-es és Kereskedelmi 2-es csatornára. Ezek csaknem azonos közszolgálati kötelezettségeket tartalmaztak, a „kikiáltási ár" is hajszálra megegyezett: nyolc-nyol cmilliárd forint a minimális műsorszolgáltatási díj, plusz általános forgalmi adó, innen indult a licit. A nyertes tíz évre kapott engedélyt, a műsorszolgáltatási díj 30 %-át azonnal ki kellett fizetnie, a további törlesztés a negyedik évtől volt esedékes, ám a hátralévő részletek indexálódtak, tehát az infláció mértékében növekedtek. Eközben a Magyar Televízió kettes programját műholdra kellett juttatni. (Fel kellett szabadítani a frekvenciát a kereskedelmi televízió számára.) Az előfizetőknek – azaz a készülék-üzembentartási díjat fizetőknek – nem volt egyszerű megmagyarázni, hogy a havi 630 forintjukért kettő helyett csak egy közszolgálati műsort láthatnak szoba- vagy tetőantennájukkal. Az általuk befizetett pénz jelentős része a két műholdas televízió támogatására ment el, amelyet viszont csak parabolaantennával nézhettek.

Azzal azonban senki sem számolt, hogy az országos kereskedelmi televíziók indulása alaposan felbolygatja a piacot, átrendezi az erőviszonyokat, mérsékli

a már a piacon lévő kereskedelmi és közszolgálati rádiók, televíziók bevételét. Ha meg akartak élni, egész egyszerűen el kellett taposniuk a kis helyi televíziókat, vagy jó esetben integrálniuk őket. Fel kellett szippantaniuk a magyar műholdas televíziós társaságokat – részben vagy egészben, a stúdiók, kapacitások átvételével, esetleg teljes összeolvadással. Minél több reklám- és szponzorbevételtől meg kellett fosztaniuk az egy földi és egy műholdas terjesztésű programot készítő Magyar Televíziót.

Megállapodás a Vatikánnal

Horn Gyula miniszterelnök 1996. februári római látogatását követően szeptemberben kétoldalú tárgyalássorozat kezdődött a Vatikán – valójában a Magyar Katolikus Püspöki Kar – és a kormány között, kormányoldalról a miniszterelnök kabinetfőnökének, Tóth András államtitkárnak a vezetésével. A tárgyalássorozat célja a magyar állam és a katolikus egyház közötti megoldatlan kérdések rendezése volt. Az Antall-kormány ingatlanrendezési törvénye megoldhatatlan helyzetet teremtett mind az állam, mind a katolikus egyház (és a többi nagyegyház) számára. Az államnak vissza kellett volna adnia nagy számú ingatlant, és a költségvetésből kárpótolni a tulajdonosokat (többnyire az önkormányzatokat), akik az ingatlanban intézményeket működtettek. Erre a költségvetésben nem volt fedezet, ezért az államnak el kellett érnie az ingatlan-visszaadás lassítását és a kör szűkítését. Az egyház(ak)

17. II. János Pál és Horn Gyula, Vatikán, 1997. június 20.

számára az okozott gondot, hogy az Antall-kormány csak az ingatlanok visszaadásáról hozott törvényt, viszont nem gondoskodott arról, hogy az egyházaknak legyenek forrásaik a visszakapott ingatlanokban működő intézmények (főleg az iskolák) finanszírozására.

1997 márciusára a magyar püspökök és a kormányt képviselő államtitkárok eljutottak a megállapodáshoz. Eszerint az ingatlan-visszaadást lelassítják, a hátralék számottevő részét örökjáradékká alakítják, s ez válik az egyház alaptevékenységének egyik finanszírozási forrásává. A másik forrás a „második egy százalék": a befizetett személyi jövedelemadó második egy százalékáról is ren-

delkezhet az adófizető állampolgár, s azt az általa választott egyház javára irányíthatja át. Nincs tehát verseny az egyházak és más kedvezményezettek között, amit korábban a nagy egyházak annyira elleneztek. Ugyanakkor az állam kettős, százalékos és összegszerű garanciát nyújt: az egyházak mindenképpen megkapják a második egy százalék felét, s emellett a katolikus egyház összegszerű garanciát is kap a támogatás minimumára. Az egyház „közcélú", tehát oktatási, szociális, egészségügyi tevékenységét pedig teljes mértékben az állam finanszírozza: míg az önkormányzati és magánintézmények csak az úgynevezett normatíva szerint kapnak pénzt intézményeik finanszírozásához, a fenntartás többi részét maguknak kell saját forrásukból fedezni, az egyházi intézményfenntartók a normatíván felüli költségek fedezésére úgynevezett kiegészítő támogatásban részesülnek. A megállapodásban a Vatikán az ingatlanrendezési törvényből fakadó további igényeiről lemondott, viszont az 1945-ben felosztott földbirtokokkal kapcsolatos igényéről nem.

1997. június 20-án Horn Gyula miniszterelnök Rómában aláírta a megállapodást Sodano bíborossal, a Vatikán „miniszterelnökével". A megállapodást mind a Vatikán illetékesei, mind a magyar miniszterelnök modellértékűnek nevezték a volt szocialista országok számára. A politikai köznyelv a megállapodást konkordátumnak nevezte, holott nem átfogó közjogi egyezmény volt a katolikus egyháznak a magyar államban elfoglalt helyzetéről, hanem az egyházak folyó finanszírozását, a vagyoni kárpótlást, az egyházi oktatás helyzetét egyidejűleg rendező megállapodás.

A megállapodás megszületése után az egyezményt kezdetben üdvözlő reformátusok és evangélikusok egyre erőteljesebben adtak hangot ellenvetéseiknek. Mire az 1997. őszi parlamenti fordulóban megszülettek a vatikáni megállapodást jogszabályi nyelvre lefordító törvények, világossá vált, hogy az új egyházfinanszírozási megoldás a katolikus egyház testére van szabva, s kedvezőtlen a protestáns egyházak számára, amelyek aránylag kevesebb vagyont válthatnak át örökjáradékká. Később velük is sikerült a fenti két ügyben hosszú távú megállapodást elérni. Őket is érintette viszont, hogy megszűnt a hitoktatók fizetésének külön finanszírozása és néhány más költségvetési tétel.

A liberális közvélemény és a sajtó alaphangja kritikus volt. Számos publicista bírálta, hogy a kormány külön állapodott meg a katolikus egyházzal, s ezzel szakított a felekezetek egyenlő kezelésének elvével. Mindenekelőtt ezen az alapon utasította el a megállapodást az SZDSZ is. A liberális elutasítás emellett a megállapodás és a törvények tartalmának is szólt: annak, hogy tartóssá válik az állam szerepe az egyházak finanszírozásában, az egyházfinanszírozás a múltbeli ingatlantulajdonhoz és nem a jelenlegi igényekhez igazodik, és csak névlegesen jut szerephez az állampolgári akaratnyilvánítás. Az SZDSZ kormánytagjai azonban nem vétózták meg a megállapodást, sőt szabaddemokrata miniszter nyújtotta be a megállapodást megvalósító oktatási törvénymódosításokat (meg is szavazta őket majdnem a teljes SZDSZ-frakció), miközben magát a megállapodást és a hozzá kapcsolódó többi törvényt a szabaddemokraták nagy többsége

elutasította. A szocialista frakció, ha kétségek között is, támogatta a benyújtott törvénytervezeteket, mivel a kormány kész helyzet elé állította a Vatikánnal kötött megállapodás titkos előkészítésével. Azt azonban nehezen fogadtuk el, hogy a katolikus egyház nem mondott le az 1945-ben felosztott földbirtokokkal kapcsolatos igényéről. A másik oldalon a parlamenti ellenzék határozottan támogatta magát a vatikáni megállapodást, és képviselői meg is szavazták a ratifikációt. A törvényekkel kapcsolatban már számos fenntartást hangoztattak az ellenzéki pártok, s csak részlegesen szavazták meg őket.

Növekedés és egyensúly

1997-re a jórészt feloldhatónak vélt szigorú belső keresletkorlátozás hatását valamennyi hazai kutatóintézet, külföldi prognóziskészítő és a kormányzat is a gazdaság mérsékelt élénkülésében jelölte meg, amelyet romló egyensúlyi pozíciók kísértek. A nagyobb fizetésimérleg-hiány – így szóltak a prognózisok – azonban finanszírozható lesz, és nem vezet az eladósodás növekedéséhez. Ezt a várakozást egyrészt a stabilizációs politikák felengedését követő nemzetközi példák tapasztalatai támasztották alá, másrészt a hazai kereslet ismert importigényessége, ezen belül is az, hogy a beruházások felfutásában megjelenő technikai modernizáció szükségképpen magas importvonzattal jár egy olyan gazdaságban, ahol a belső kapacitásoknak korábban rohamos leépülésen kellett átesniük. Kellemes meglepetés volt, hogy

a növekedés a feltételezettnél erősebb lett, az egyensúlyi mutatók pedig a megelőző évinél kedvezőbb pozíciókat jeleztek. A két releváns makrogazdasági jelzőszám egyidejű javulására hosszú évtizedek óta nem volt példa a magyar gazdaságban. Ennek alapján az 1997-es esztendő bizonyult a gazdasági rendszerváltás első, sikereket felmutató évének, amikor először nyílt esély hosszabb távon is kiegyensúlyozható növekedésre, ami az Európai Unióhoz való sikeres felzárkózás előfeltétele volt.

A bruttó hazai termék 1997-ben 4%-kal meghaladta az előző évit. A növekedést keresleti oldalról valamennyi lehetséges tényező ösztönözte, bár különböző intenzitással. Fő húzóerőnek az export bizonyult: üteme – miután 1994 óta minden évben magas dinamikát jelzett – 20% fölötti értéket mutatott. A magas exportdinamikát a kedvező külső konjunktúra, főként a német gazdaság élénkülése ösztönözte, de a külső kereslet erősödéséhez már a kelet-közép-európai konszolidálódó gazdaságok bővülő importigénye is hozzájárult. Ehhez hasonló külső konjunktúraélénküléssel a magyar gazdaság korábban is találkozott már, ám igazán sikeresen 1997-ben tudta a kedvező külgazdasági lehetőségeket kihasználni. Alapvetően a nagy, tőkeerős (külföldi vagy vegyes tulajdonban lévő) cégek korábbi fejlesztéseinek eredményei jelentek meg az erőteljesebb exportdinamikában, de a hazai és kisebb vállalkozói kör is növelni tudta a kivitelét.

A növekedés másik tényezőjét keresleti oldalról a beruházások fellendülése jelentette. Az állóeszköz-fejlesztések

üteme az előző évhez képest 1997-ben több mint kétszeresére emelkedett. Az állóeszköz-felhalmozások zömét a vállalkozói szektor valósította meg, amit a cégek javuló jövedelempozíciói, kedvezőbb külső tőkeszerzési lehetőségei biztosítottak, illetve az előnyösebbnek látszó piaci kilátások ösztönöztek. A vállalkozói szféra befektetéseit 1997-ben az állami és az önkormányzati beruházások is erősítették, lehetővé vált ugyanis a stabilizációs időszakban befagyasztott projektek újraindítása. A központi költségvetésből finanszírozott akkumuláció ugyan elmaradt az előző évitől, de ezt az önkormányzati és az egyes állami alapokból elindított fejlesztések ellensúlyozták. A lakossági lakásépítések viszont visszaestek; a beruházásokon belül egyedül ennek volt anticiklikus mozgása és hatása.

Ellentétben az export és a beruházások húzó hatásával, a fogyasztás növekedése lényegében csak a harmadik negyedévben indult meg és a negyedik negyedévben erősödött fel, éves szinten 2% körüli többletet jelezve. Történt ez annak ellenére, hogy a reálbérek már az év első felében határozottan emelkedtek. Az Érdekegyeztető Tanácsban és a Költségvetési Intézmények Érdekegyeztető Tanácsában (KIÉT) a nominális bruttó bérek 1997-ben 17, illetve 17,5%-os emelésében állapodtak meg. Az adótábla módosításából pedig ennél 1 százalékponttal magasabb nettó bérnövekedés is következett volna. A tényleges folyamatok szerint mind a bruttó, mind a nettó bérkiáramlás magasabbnak bizonyult. Az egy főre jutó reálbér-emelkedés a tervezett stagnálással szemben körülbelül 5%-os volt. A személyijövedelemadó-tábla módosítása elsősorban a magasabb keresetűeknek kedvezett, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy a vállalati és a közalkalmazotti szféra közt kialakult bérollót – noha a közszférában magasabb volt a bérfejlesztés mértéke – nem sikerült zárni. A béren kívüli pénzbeli juttatások növekedési üteme elmaradt a bérkiáramlásétól, így az egy főre jutó reáljövedelem éves szinten körülbelül 1,5%-kal emelkedett.

Folytatódott a bruttó és nettó adósságállomány csökkenése. A külső adósságcsapdából való kikerülés jeleként a kamat- és általában az adósságszolgálat (az esedékes középlejáratú kötelezettségeknek az áru- és szolgáltatásexporthoz viszonyított aránya) számottevően csökkent. Az államháztartás deficitje a gazdaság élénkülésének és a kamatszínvonal mérséklődésének hatására abszolút értékben és a GDP-hez viszonyítva is kisebb lett a tervezettnél. Ez fordulat volt, mert azzal mindnyájan tisztában voltunk, hogy az elsődleges aktívum növeléséből adódó megszorítások lehetősége kimerült. Az állami jövedelemcentralizáció és -újraelosztás, valamint az államadósság GDP-hez viszonyított mutatószámainak javulásában így elsősorban az államháztartáson kívüli, mennyiségi változások (nagyobb GDP-növekedés, alacsonyabb kamatláb, privatizációs bevételekkel csökkentett adósságállomány) tükröződtek.

A jegybank kamatpolitikájának az előre bejelentett csúszó leértékelés rendszerében az árfolyam-politikához kellett alkalmazkodnia. Csak olyan mértékű kamatmérséklődés volt megengedhető, amely egyfelől még nem rontotta a lakossági megtakarítások képződését, másfelől – a kamatfelárakon keresztül – már nem ösztönöz-

te a spekulációt, a költségvetési többletkiadásokat igénylő tőkebeáramlást. Vagyis ami még kellő bizalmat keltett a forint iránt, és még nem serkentett spekulációra. Ez utóbbit visszatartandó nem volt megengedhető a forint túlzott felértékelődése. A vártnál erőteljesebb növekedés mellett a jegybank óvatos magatartását ezek a körülmények indokolták.

A mikrogazdaság 1997-re beérő változásai szerencsésen egybeestek a kedvező külgazdasági kondíciókkal, és biztosították a javuló növekedési és egyensúlyi mutatók strukturális alapjait. 1997 végére – túljutva a piacgazdaságba való átmenet legnehezebb szakaszán és a sikeres stabilizációt követően – a magyar gazdaság fordulóponthoz érkezett. Úgy véltük, lezárult egy korszak, és Magyarországon új, modernizációs ciklus veheti kezdetét, megkezdődhet a 21. század gazdasági alapjainak lerakása. Lezárult az előző rendszer intézményeinek lebontása a mikro- és a mezoszférában: véget értek a vállalati csődök és a bankkonszolidáció, befejezéséhez közeledett a privatizáció. A bürokratikus koordináció helyét a piaci mechanizmusok integráló szerepe foglalta el az áru-, a munka-, a pénz- és a tőkepiacok liberalizálása nyomán. Kiépültek a piacgazdaság adekvát jogintézményei. A vállalkozói szférában véget ért az átmeneti időszak, a gyors változások kora, a tőkeműködés feltételei konszolidálódtak. A makrostabilizáció révén a gazdaság kikerült az adósságcsapda szorításából. Az ország visszaszerezte hitelképességét, élvezte a nemzetközi pénz- és tőkepiacok bizalmát.

A regisztrált munkanélküliek száma az év végén 14 ezer fővel kevesebb volt az egy évvel korábbinál, a bejelentett betöltetlen állások adata azonban határozott emelkedést jelzett. A segélyezés átlagos időtartama alig változott (körülbelül 250 nap), ugyanakkor nőtt a tartósan munka nélkül lévők hányada. A jövedelempótló támogatásban részesülők köre (körülbelül kétszázezer fő) továbbra is nagyobb volt a munkanélküli-ellátásban részesülőkénél. Nem volt lényeges elmozdulás a munkanélküliek kor, iskolai végzettség, a keresett foglalkozás állománycsoportja szerinti megoszlási arányok tekintetében sem. A megfelelő intézmények és szabályozás hiánya miatt az MSZP-frakcióban nem csupán a szakszervezeti vezetők, hanem mások is felléptek „a piac mindent magától megold" elve ellen, amelyet az SZDSZ néhány politikusa, szakértője képviselt. Az a felismerés vezetett bennünket, hogy a hazai „félpiac" magától nem teremt semmi egyebet, csak magas munkanélküliséget és szélsőséges társadalmi egyenlőtlenséget.

December 9-én a parlament elfogadta az 1998-as költségvetést. Az év elején a kormány és az ellenzék közötti vita úgy fogalmazódott meg, hogy vajon engedményekkel teli, „választási" költségvetés elfogadására került-e sor, ahogy az ellenzék vélte, vagy a gazdaság hosszú távú, tartós növekedési pályára állítása történt-e meg, ahogy a kormány állította. Az utóbbi esetben ugyanis a növekedés a következő évre már megengedte a korábbi szigorpolitika fokozatos felváltását az életszínvonal és közkiadások javuló tendenciájával.

BIZTONSÁGOS NYUGDÍJRENDSZER (ÉLT 12 ÉVET)

A nyári szünet előtt, július 15-én fogadta el a parlament a nyugdíjreformot, ami az államháztartási reform újabb jelentős lépése volt. Az öt törvényben és két országgyűlési határozatban megtestesülő reformcsomag mérföldkő volt, európai mércével mérve is. A különböző politikai elemzések döntő többsége a kormányzati ciklus egyik legjelentősebb változtatásának minősítette később a nyugdíjreformot, mert akkor mindenki úgy vélte, hogy több évtizedre meghatározza azokat a feltételeket, amelyek között a társadalom él és tevékenykedik. Az átalakulás lényege az volt, hogy a szolidaritás elve mellett felértékelődött az öngondoskodás és az egyén felelőssége is.

A kormány 1996 végén fogadta el a változások fő irányait. Ezt követően a koncepció intenzív társadalmi és szakmai vitára került. Országszerte lakossági fórumokat tartottak, véleményt nyilváníthattak az állampolgárok levélben, telefonon, rádiós és televíziós műsorokban, a szakszervezetek és a különböző pártok vitaestjein. Folyamatos konzultáció és egyeztetés folyt a nagy szakszervezeti tömörülésekkel és természetesen a Nyugdíj-biztosítási Önkormányzattal is. Ezek a viták a nyilvánosság előtt folytak, a nézetkülönbségekről és a megállapodásokról az írott és elektronikus sajtó folyamatosan tájékoztatta a közvéleményt.

A viták során a javaslat több eleme változott, megoldásai csiszolódtak. A kormány eredeti javaslatához képest mérséklődött a kötelező magánbiztosítás aránya: egyharmad helyett egynegyed lett a kötelező nyugdíjbiztosításon belül. A bevezetés fokozatosabb lett, és néhány változtatást elhalasztottunk. Így a rokkantsági nyugdíjrendszer átalakítása egy, a korkedvezményes nyugdíjrendszer reformja két évvel később valósult meg. Az alapvető modellt azonban a három kiemelkedő jelentőségű érdekegyeztető fórum elfogadta: így az időskori kockázatok megosztása érdekében 1998-tól megkezdődhetett a munka világának elismerését erősítő, biztosítási elvű és az egyén felelősségét, érdekeltségét megtestesítő többelemes nyugdíjrendszer fokozatos kiépítése.

Az április 29-i ÉT-megállapodás után nyújtotta be a kormány május elején a törvényjavaslatokat, valamint a háttérinformációkat és hatásszámításokat is tartalmazó, háromkötetes mellékletet a parlamentnek. A parlament bizottságai május 20–23. között általános vitára alkalmasnak minősítették a javaslatokat, az általános és részletes vita május végétől július elejéig tartott, és a csomagot a parlament július 15-én fogadta el. A törvényjavaslat vitája során a képviselők 116 módosító és 29 kapcsolódó módosító indítványt terjesztettek elő. Ezek közel felét a kormány támogatta, az Országgyűlés pedig elfogadta. Az országgyűlési vita során a garanciális elemek tovább erősödtek, változott a korai nyugdíjba vonulás szabálya, a gyermeknevelési időszak figyelembevételének módja, emelkedett az egyedülállók időskori járadéka, a többelemes rendszerbe való önkéntes átlépés felső korhatára pedig kikerült a törvényből.

Az új nyugdíjrendszer lényege az volt, hogy a nyugdíjcélú járulékok 3/4 részét a társadalombiztosítási rend-

szerbe, 1/4 részét pedig tőkefedezeti nyugdíjpénztárakba fizetik be a munkavállalók. A két eltérő finanszírozású alrendszer együttesen az egyes eltérő kockázatok kedvezőbb megosztását biztosította, tompítva a társadalombiztosítási és a magánnyugdíjrendszerek eltérő hatásait. A részvétel a pályakezdők számára kötelező lett, a már biztosítási előzménnyel rendelkezők pedig egyéni döntéssel átléphettek az új, „vegyes" rendszerbe.

A magánpénztárak a tagjaik nyugdíjcélú befizetéseit az ő érdekükben befektető, számukra járadékot szolgáltató, önkormányzati elven működő, nonprofit gazdálkodású szervezetek lettek. A befizetési időszakban, elhalálozás esetén a hozamokkal növelt összeg örökölhető volt. A pénztárak tagjaiknak a nyugdíjjogosultság megszerzését követően – az egyén választása szerint – különböző típusú járadékokat nyújthattak. A kifizetett járadék nagyságát a tag egyéni számláján felhalmozott megtakarítás és ennek hozama – vagyis a tőkefedezet – alapján határozták meg biztosításmatematikai módszerekkel, amelyben a nemek szerinti halandóság nem volt megkülönböztetve.

A reform az egyén felelős gondolkodására és döntésére épült: voltak olyanok, akiknek választaniuk kellett a pénztárak között, voltak, akik választhattak a különböző nyugdíjrendszerek (egy- vagy kétpilléres kötelező biztosítás) között, és mindenki eldönthette, milyen kiegészítési formákat vesz igénybe magasabb szintű öregkori anyagi biztonsága érdekében. A döntés szabadsága és felelőssége az egyéné, az állam felelőssége abban állt, hogy hiteles információkkal szolgálja ezt a döntést,

amelyet 1998. január 1-jét követően két éven belül kellett meghoznia mindenkinek.

Többrétű, többségében közvetett garanciarendszer érvényesült a pénztári vagyonkezelés, a működés szakmai és pénzügyi feltételeinek szigorú törvényi szabályozásával, valamint a pénztárak szövetsége és az állami felügyelet szintjén érvényesülő szigorú ellenőrzés révén. Tizenöt év megtakarítás után a törvény biztosította, hogy a 2. pillér járadéka nem lehet kevesebb az 1. pillér nyugdíjának 25%-ánál (úgynevezett normajáradék). Ezzel a tartós megtakarítással rendelkezők átlépési kockázata minimálisra csökkent. A garancia másik fő területe a tagi követelések kielégítésének biztosítása volt; ennek érdekében a törvény garanciaalapot hozott létre. Az volt az elképzelés, hogy a vegyes rendszer szerinti új öregségi nyugdíjat az 1998. évi bevezetést követő 15 év múlva, 2013-tól állapítanak meg először. (Nem véletlenül szüntették meg ezt megelőzően, mielőtt fizetni kellett volna.)

Azok számára, akik egyéni döntésük alapján nem kívántak a vegyes nyugdíjrendszerbe átlépni, a korábbi nyugdíjrendszer 2009-től korszerűsített változata nyújtotta az ellátást. Eddig az időpontig az öregségi nyugdíjrendszerben – a fokozatosan megvalósuló korhatáremelésen túl – érdemleges változásokat nem terveztünk. Az 1998-tól javasolt új rendszerben a leglényegesebb változást az jelentette, hogy az állandó özvegyi ellátás korlátozás nélkül megillette a saját jogon öregségi, illetve rokkantsági nyugellátásban részesülő özvegyeket is. A jövőre vonatkozóan ugyanis eltöröltük a saját és az özvegyi nyugdíj egyidejű folyósítását korlátozó szabályt, s megszűnt az

egyik nyugdíjról való kényszerű lemondás szabálya is. Az egy évig járó, minden özvegyet megillető ideiglenes ellátás mértéke változatlanul az elhunyt nyugdíjának 50%-a volt, s ezt követően járt a nyugdíjas korú, a rokkant, illetve árvaellátásra jogosult gyermeket nevelő özvegyek számára a korlátozás nélküli, 20%-os állandó özvegyi nyugdíj.

A társadalmi igazságosság és a jogszerűség elve azt indokolta, hogy az addigi korlátozó szabályok szerinti ellátásban részesülő, korábban megözvegyült személyek is választhassák az új szabályok szerinti ellátást, ha ez számukra kedvezőbb volt. Ez a visszamenőleges alkalmazás jelentős, a bevezetés évében körülbelül 15-17 milliárd forint többletforrást igényelt, amely az évek folyamán fokozatosan csökkenő terhet jelentett. Az árvaellátás mértékét – tekintettel a teljes körűvé tett özvegyi ellátásra – 30%-ra emelte a törvény. A nyugellátások évenkénti emelésének hosszú távon is finanszírozható új módszere egyidejűleg azonos (fele-fele) arányban vette figyelembe a keresetek és árak tárgyévi várható növekedését.

Az 1997-ben elfogadott nyugdíjreform hazai és nemzetközi szempontból is kiemelkedő fő üzenete a biztonság volt. A reform lépései és eszköztára kísérletet tettek arra, hogy a gazdasági, demográfiai okokból konfliktusba kerülő generációk számára vállalható változásokat, közös érdekeltséget teremtsenek, és ezzel az öregkori biztonságot szolgáló nyugdíjrendszer fenntarthatóságát biztosítsák. Mindezt úgy, hogy az átalakítás költségei, a társadalombiztosításból elvont járulékok miatt a megnövekvő államháztartási hiány ne haladják meg a vállalható mértéket. A megtakarításokra épülő második pillér pedig az átalakulás hosszú időszakában valós tőketöbbletet eredményezzen a gazdaságban, ezzel is növelve a fenntartható növekedés biztonságát.

Az államháztartás teljes reformjához azonban hiányzott még az egészségügy, a szociális ellátórendszerek és az oktatásügy átalakítása. Különösen az egészségügy s benne a kórházak helyzete vált krónikus politikai problémává ebben a parlamenti ciklusban, de a másik két nagy rendszer is állandó politikai feszültségeket generált, mint például a szociális lakások és/vagy a cigányság kérdése, illetve az oktatási intézmények vagy az egyetemi hallgatók és a pedagógusok anyagi helyzete. Az államháztartási reform véghezviteléhez ugyancsak hiányzott még az önkormányzatok finanszírozásának szabályozása és anyagi helyzetének rendezése, mert itt az összes fenti probléma halmozottan jelentkezett.

Közbiztonság

A magyar lakosság biztonságérzete a '90-es évek közepére alapvetően megváltozott. Míg korábban – a bűnözés alacsonyabb szintjén – a polgárok döntő többsége a sértetté válás lehetőségét absztrakt veszélyként élte meg, a rendszerváltás után a bűnözéstől való félelem a köztudat része, az élet minőségét befolyásoló tényező lett. Kétségtelen, hogy a bűnözéstől való félelem általában nem közvetlen élményekből, tapasztalatokból származott, azonban mégis számolni kellett azzal, hogy

véleményformáló tényezővé vált. 1997-re, dacára a rendészeti és az igazságszolgáltatási szervek erőfeszítéseinek, a bűnözés tovább emelkedett, s emögött a szociális és kulturális válság számos tényezője húzódott meg.

A korábbi esztendőkről áthúzódó esetek közül két nagy volumenű ügy felmentéssel fejeződött be, a 700 milliós károkozással vádolt Slosár Gábor és Holló Zsuzsanna (Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány), valamint Kovács Mihály és Kunos Péter (Agrobank) bűnügye. A Fővárosi Bíróság ugyancsak felmentette Lupis Józsefet a csődbűntett vádja alól, de sikkasztásért és magánokirat-hamisításért felfüggesztett szabadságvesztésre, valamint pénzbüntetésre ítélte. Ennél jóval súlyosabb ítélet született Tribuszer Zoltánné ügyében, akit kilenc évi szabadságvesztéssel sújtott a bíróság. A másik nagy pilótajáték, a „Mikroker-ügy" első- és másodrendű vádlottjára egyaránt öt-öt év szabadságvesztést rótt ki a bíróság.

A piacgazdaság sajátos bűntett-kategóriája lett a jogosulatlan támogatások igénybevétele. Ebből az ügycsoportból az elkövetési kár nagysága, valamint nemzetközi összefüggései miatt emelkedett ki Stadler József akasztói vállalkozó ügye, akit több százmilliós visszaéléssel gyanúsított a hatóság. Méreteit, országos elterjedtségét tekintve az „olajos ügyek" (csempészet, adócsalás, közokirat-hamisítás) is jellemzők maradtak az 1997. évre. Míg a korábbi esztendőkben ez az ügycsoport a kettős árrendszer miatt okozott sok milliárd forintos veszteséget a nemzetgazdaságnak, addig 1997-re a műszerolaj, korrózióvédő olaj, extra könnyű olaj behozatala lett az elkövetés tárgya. Az esztendő során tűntek el még olajszállítmányok, és mivel az

ebből a bűncselekmény-kategóriából realizálható haszon a legtetemesebb volt, a bűnüldöző hatóságok az úgynevezett „leszámolásos ügyek" hátterében a fentiekkel azonos személyi-elkövetői kört sejtettek. 1997-ben 41 robbantásos bűncselekmény történt, ebből vidéken 17-et, Budapesten 24-et követtek el.

Az állampolgárok a megváltozott körülményeket komoly frusztrációként élték meg. Úgy érezték, anélkül hogy bármi helytelent cselekedtek volna, a világ s benne saját biztonságuk előnytelenül változott meg. Az állampolgárok elbizonytalanodtak, féltek, közérzetük romlott. Ennek legfőbb oka, hogy a társadalom megszokott rendjében beállott gyors változások, az általános értelemben vett „rendetlenség", a szabályok erejének gyengülése sokakban a nagy lehetőség eljöttét, míg másokban a védtelenség, a bizonytalanság érzetét erősítették fel. A bizonytalan, szabályozatlan helyzetben, ha alkalom kínálkozik az alacsony kockázatú normaszegésre, mindig akad, aki ezzel visszaél, és ennek láttán mindig lesz olyan is, aki magát baleknak érzi, és szinte törvényszerűen elidegenedik attól a közösségtől, társadalomtól, amely a normaszegést nem képes megakadályozni.

Nem volt lakossági fórum, képviselői fogadóóra, ahol ne ez lett volna a téma. Az állampolgár a megváltozott életkörülményeire keresett magyarázatot, hibáztatta az idegeneket, a „tehetetlen" rendőrséget, az „erélytelen" politikusokat. A kör ezzel bezárul. Az ellenzék (demagógiára hajlamos része) a növekvő bűnözési félelmet jó hivatkozási alapnak tekintette, ígért fűt-fát, a rendőrségnek pénzt, új vezetést, létszámemelést, a bűnözők-

18. Tűzoltás az Aranykéz utcai robbantás után

nek törvényi szigort, netán kötelet, az állampolgároknak új rendőrőrsök százait, és főként ígért biztonságot. Ránk, kormánypárti politikusokra közvetlenül és egyszerre nehezedett a lakosság félelme, a kormányzati szerepből adódó cselekvési kényszer, valamint a politikai verseny súlya. A rendőrségnek persze fel kellett dolgoznia a saját múltját, amelyet 1997-re személycserékkel, generációváltással sikeresen oldott meg. A jogállami követelményeknek többé-kevésbé megfelelő rendőrségi törvény biztosította a rendőrség legitimációját, és az emelkedő bűnözés amúgy biztosította a lakossági elfogadottságát is.

Az MSZP-frakció azonban, mivel a belügyminiszter az SZDSZ elnöke volt, csak a miniszterelnökön keresztül

tudott hatni a bűnüldözés feltételeire, bár mint az 1995-ös év eseményeinél említettem, nem volt meggyőződve arról, hogy az egész vezérkar lecserélése volt a célravezető megoldás. Attól tartottunk, hogy a rendőrség persze iparkodik majd többet, jobban és hatékonyabban dolgozni, de nem zárhattuk ki, hogy némi statisztikai manipulációval „rózsaszínűbbre" változtatja az eredményeit, vagy netalán törvényellenes eszközökkel csikar ki vallomást. Tudtuk, hogy a rendőrséget beidegződések kötik, ugyanakkor tisztában van azzal is, hogy nem váltható le teljes egészében, így a sok tekintetben előnyös pozícióit nem is szívesen adja fel. A rendőrség zártsága és konzervativizmusa, valamint „zsigeri" belterjessége, amelylyel ezt a két vonást tartósítja, radikális változásokat nem tett lehetővé. (Ez természetesen nem csak magyar jelenség.) És megtehette, hogy ellenáll, mert munkáját a titkosság sejtelmes homálya lengi körül. A bűnözőkkel folytatott taktikai harcnak a titkolózás vitathatatlanul szükséges kelléke, ugyanez azonban nem áll a társadalmi kontrollra.

Ebben az érzékeny helyzetben robbant be bombaként a „Nyírfa"-ügy. Somogyi Tamás, a titkosszolgálatokat felügyelő miniszter kabinetfőnöke közleményt adott ki 1997. március 28-án arról, hogy az előző év novemberében jelzést kaptak, hogy képviselőkről adatokat gyűjtenek, amit a közlemény „feladatkörön túlmenő adatkezelésnek" minősített. Somogyi szerint az információkat nem használták fel. Nikolits István miniszter két nappal később már nem tartotta kizártnak, hogy az anyag illetéktelen kezekbe is kerülhetett. Ismertté vált, hogy a novem-

beri jelzést egy négyhónapos belső vizsgálat követte, majd a miniszter 1997 márciusában a parlament nemzetbiztonsági bizottságát is tájékoztatta a történtekről. Ez történt szerdán, hétfőn pedig ott volt a hír a *Népszabadság*ban és a *Magyar Hírlap*ban. A katonai ügyészség államtitoksértés címén nyomozást is indított az ügyben. Kézenfekvő volt a feltételezés – a titokminiszter többször célzott is rá –, hogy a kiszivárogtatás a bizottságból történt.

A *Népszabadság* első tudósításában szerepelt az Információs Hivatal az 1996. év végén elbocsátott igazgatójának, Kocsis Kálmánnak a neve, akiről az hírlett, hogy Boross Péternek, a titkosszolgálatokat felügyelő korábbi miniszternek az embere volt, ráadásul az ügy miatt elbocsátott két tiszt az MDF-kormány idején futott be látványos karriert. A ki nem mondott, de sejtetett verzió szerint a tisztek ellenzéki megrendelésre – de legalábbis korábbi feletteseik szája íze szerint – dolgoztak. Boross Péter azonnal riposztozott: a „hírhabosításból" semmi jó nem származik, csak az, hogy a szolgálat elbizonytalanodik, és nem mer majd a keletről jövő maffiák ügyein dolgozni, illetve a szolgálathoz visszavett emberek politikai bosszújáról beszélt, amit aztán a *Magyar Nemzet* dolgozott fel alaposan.

Az Információs Hivatal (IH) Magyarország ellen tervezett vagy végrehajtott cselekmények felderítésére volt hivatott. A korabeli sajtóhíradások szerint az IH egy ilyen gazdasági ügy szálait kutatva jutott el 1995 őszén bizonyos vállalkozásokhoz s ezeken keresztül országgyűlési képviselőkhöz. Az első információk szerint hat politikusról gyűjtött törvénytelen módon adatokat a hivatal,

ám később kiderült, hogy közülük ketten állítólag a másik oldalon álltak. A névsor is napvilágot látott: Gál Zoltán, a parlament elnöke, Baja Ferenc környezetvédelmi miniszter, Bajor Tibor, Kiss Gábor, Pál László szocialista, valamint Tölgyessy Péter független képviselő személye érdekelte különösen a hivatalt. Nikolits István miniszter, de az ellenzéki szakértők szerint is pletykaszintű információkat adatként kezeltek az elhárítók, amikor a keleti maffiák feltérképezését végezték. A kormány felszólította a minisztert, tegye lehetővé, hogy az érintett képviselők megtekinthessék a róluk készült anyagokat.

Az is megjelent a lapokban, hogy az említett politikusok közül kettőről nem az IH gyűjtött adatokat, hanem ők, jelesül Kiss Gábor és Bajor Tibor adtak információkat a többiekről. Később az került nyilvánosságra, hogy a vállalkozások „figyelése" közben állítólag olyan közéleti személyekhez jutottak el, mint a már említett Baja Ferenc és Gál Zoltán, illetve Pintér Sándor volt rendőrfőkapitány és Valenta László, az ORFK volt gazdasági főigazgatója. Vagyis a korábban nyilvánosságra került információkkal szemben nem volt már szó Pál Lászlóról és Tölgyessy Péterről. Ugyanakkor Kiss Gábor felháborodva és politikai banditizmust emlegetve kérte ki magának, hogy leügynöközzék, Bajor Tibor pedig nyilvánosságra hozta, ő kérte, hogy figyeljék családi házát, mert közel esik a határhoz, és féltette családja biztonságát.

A TÚLSÓ PARTON

1997 legfontosabb eseménye kétségkívül az volt magyar szempontból, hogy az amszterdami európai uniós és a madridi NATO-csúcsértekezleten Magyarországot jövendő tagként nevezték meg. Ennek legalább akkora jelentősége volt, mint a Versailles–Trianon-békeszerződésnek és a Jalta–Potsdam–Párizs-békerendszer döntéseinek. Csakhogy akkor ellenünkben döntöttek, most mellettünk. 1997. július 16-án az Európai Bizottság elnöke nyilvánosságra hozta az Európai Unió országjelentéseit, s az EU-értékelés szerint Magyarország kapta a legjobb minősítést „Európa-érettségben" a társult országok közül. Az Európai Bizottság az első körben az öt legfejlettebb ország felvételét javasolta, bár csak az év végén, a december közepén Luxembourgban tartott EU-csúcsértekezlet döntött véglegesen a tárgyalások megkezdéséről. Lengyel László írta ekkor: „Magyarország újra Európa része lett. Tudom, hogy mindig az volt, most azonban nemcsak lélekben, hanem a valóságban is a magyar keleti és déli határoknál húzták meg Európa határait. Nincs ennél nagyobb dolog. Az az ország, amely 1945-ben a rossz, a majdnem-ázsiai kontinensen maradt vissza, amely századok óta kompolt Nyugat és Kelet között, most végre kiköthet a nyugati oldalon."[28] Az Európai Közösség (EK) 1997-ben megerősítette pozícióját mint Magyarország legnagyobb gazdasági

[28] Lengyel László: Ezerkilencszázkilencvenhét, *Magyarország politikai évkönyve 1997-ről*, 58–77. oldal

és kereskedelmi partnere. Az EK tagországainak részesedése 1997-ben a magyar exportban 71,2%, az importban 62,6% volt. Az EK tagországai a szolgáltatás-kereskedelemben, a pénz- és tőkeműveletekben, ideértve a működőtőke-befektetéseket is, vezető partnereink lettek. Az Európai Megállapodás az ipari termékek szabadkereskedelmének létrehozását irányozta elő, meghatározott menetrend szerint. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek tekintetében a felek kölcsönös engedményeket tettek egymásnak, azzal, hogy e téren a szabadkereskedelem csak az uniós tagsággal válik majd lehetségessé. Az aszimmetrikus piacnyitásnak megfelelően 1998. január 1-jétől a magyar ipari termékeknek az EK tagországaiba irányuló exportja mentessé vált a vám- és mennyiségi korlátozásoktól.

Az Európai Megállapodás alapján 1997-ben Magyarország már jelentősebb mértékben csökkentette az EK tagországaiból származó importtermékek vámjait. A behozatal versenyképességét tovább erősítette az általános jellegű vámpótlék, illetve a vámkezelési díj és a statisztikai illeték eltörlése. Ennek ellenére 1997 végére a forgalom kiegyensúlyozott volt, egyenlege 379 millió USD értékű magyar aktívumot mutatott. Az ipari vámok leépítése az Európai Megállapodás által meghatározott ütemben folyt.

A Phare-program keretében 1990 óta mintegy 180 milliárd forint vissza nem térítendő támogatásban részesültünk 1997-ig. A támogatás felhasználása a különböző társadalmi-gazdasági reformok, kormányzati fejlesztési koncepciók megvalósításához kapcsolódó komplett Phare-programok kidolgozása útján történt. 1997-ben az Eu-

rópai Unió a Phare átfogó reformját határozta el és dolgozta ki (Új Orientáció). A reform alapvető célja az volt, hogy a Phare a továbbiakban a csatlakozási felkészülésre koncentráljon, s a Csatlakozási Partnerség keretében meghatározandó feladatok megvalósítását segítse.

A Magyarország számára 1997-ben jóváhagyott keretprogramokban az integrációs felkészülés közvetlen támogatása a korábbinál nagyobb súlyt kapott. Számottevő támogatásban részesült a regionális fejlesztés, amely zömében két régióban megvalósuló fejlesztési programok beruházási forrásait egészítette ki, segítve az ipari szerkezetátalakítást, a vidékfejlesztést, a foglalkoztatást és az emberierőforrás-fejlesztést. 1997 októberében az integrációs felkészüléshez szükséges hazai és külső források összehangolt felhasználásának biztosítása érdekében a segélyprogramok kormányzati irányítása és koordinációja a Miniszterelnöki Hivatal hatáskörébe került. A magyar felkészülés súlypontjai ekkor már egyértelműek voltak: középtávú gazdaságfejlesztés és átalakulás, a jogközelítés, a szakemberképzés és a közvélemény felkészítése.

Hasonló áttörés történt a NATO-tagság kérdésében is. A Varsói Szerződés (VSZ) feloszlatása (1991. március 31.) előtt több mint egy évvel, a NATO és VSZ-országok külügyminisztereinek ottawai konferenciája nyomán a magyar politikai életben először Horn Gyula (1990. február) hozta szóba a csatlakozás szükségességét. Akkor mindenki értetlenül fogadta a bejelentését, illetve mind Antall József, mind Jeszenszky Géza nehezményezte Horn Gyula nyilatkozatát. Azóta sok víz lefolyt a Potomacon,

és az Egyesült Államok Képviselőháza Külügyi Bizottságának 1997. május 21-i ülésén, ahol Magyarország, Lengyelország, Csehország nagykövetei és a miniszterelnök döntése alapján én vettem részt, egyértelművé vált, hogy ezek az államok meghívást fognak kapni a NATO-ba. Az külön elismerést váltott ki, hogy beszédemben bejelentettem: Magyarország népszavazáson kéri ki az állampolgárok véleményét, illetve idéztem Horn Gyula még külügyminiszterként tett javaslatát Magyarország NATO-csatlakozásának fontosságáról. A széles körű kapcsolatokkal rendelkező Bánlaki György nagykövet által szervezett találkozókon érezhető volt, hogy a NATO várakozással tekint az említett három ország csatlakozására, illetve, hogy kész további államok meghívására.

Immár időszerűvé vált a NATO-ügyben a szélesebb hazai társadalmi állásfoglalás. Az MSZP már 1994-es választási programjában ígéretet tett rá, hogy a NATO-csatlakozásról a nép véleményét népszavazás formájában fogja kikérni. A NATO-n belül 1997 nyarán megszületett a döntés Magyarország meghívásáról, rögzült a döntéshozatali menetrend. A tartalmi kérdésekben egyáltalán nem volt vita, ám az MSZP által kilátásba helyezett véleménynyilvánító népszavazás kérdésében már a kezdetekkor megoszlottak a vélemények. A kisgazdák korábban határozottan ellenezték a népszavazás idő előtti megszervezését, és azt javasolták, hogy egy évvel később, az önkormányzati választásokkal egy időben kerüljön sor rá. Az ő javaslatukként merült fel első ízben az a lehetőség, hogy a NATO-kérdéssel egyidejűleg a termőföld és az energiaszektor külföldi tulajdonlásáról is szavazzanak.

Ekkor ez az óhaj nem keltett különösebb figyelmet, kicsivel később, mint arról az előzőekben írtam, valóságos politikai lavinát indított el. A MIÉP vetette fel, hogy a referendumnak nem egyszerűen véleménynyilvánítónak, hanem ügydöntőnek kellene lennie. A NATO-nak a meghívást véglegesítő döntése után júliusban ültek össze a parlamenti pártok elnökei és frakcióvezetői, hogy egyeztessük a csatlakozással és menetrendjével kapcsolatos álláspontunkat. Ekkor már mindegyik párt elfogadta a közeli népszavazás tervét, és a kisgazdák is módosították álláspontjukat.

A kormány eredeti elképzeléseinek megfelelően november 16-án került sor a NATO-referendumra. A NATO-népszavazáson a lakosság mintegy fele (49,24%-a) vett részt, és a nagy többség (85,33%) a csatlakozás mellett adta le a szavazatát. Az eseményt rövid, ám annál intenzívebb kormányzati propaganda előzte meg, és a parlamenti pártok együttes sikerét hozta, hogy a szavazók körében a csatlakozáspártiak elsöprő erővel kerültek fölénybe. Ám a részvétel relatíve alacsony volta meglepetést jelentett azok számára, akik nem ismerték a korábbi közvélemény-kutatási adatokat. Ezek ugyanis előrevetítették, hogy a társadalom a mértékadó politikai erők teljes egyetértéséből is fakadóan a kérdést már eldöntöttnek könyvelte el, és ezért igen sokan nem éreztek erős motivációt a tényleges szavazásra. Paradox módon a nem eléggé eltökélt ellenzők is hasonlóképpen gondolkodhattak.

Az eredmény mégis csalódást váltott ki azokban, akik nagyobb aktivitást reméltek az állampolgároktól általában is, de különösen ilyen alapvető, korszakos jelentőségű kérdésekben. Ha a népszavazási törvény erre vonatkozó érvényességi követelménye változatlan marad, a népszavazást eredménytelennek kellett volna nyilvánítani, ami a meggyőző támogatási arány ellenére a politikai sikert kudarccá változtatta volna. Emellett igen lényeges az is, hogy a korábbi, a népszavazásról szóló, fentebb említett éles politikai viták miatt is viszonylag alacsony volt a részvételi arány, különösen az ország válságtól sújtott keleti részében. Ez utóbbi egyben figyelmeztetés is volt a későbbi EU-népszavazásra nézve, ahol kettős többség szükségeltetett, azaz a résztvevők és a támogatók többsége egyaránt.

A népszavazás eredménye igen pozitív nemzetközi visszhangot váltott ki, hiszen ez a NATO-csatlakozásnak igen erős legitimitást adott, s ilyen népszavazásra a másik két tagjelöltnél, Lengyelországban és Csehországban nem is került sor. Bár a közvélemény 1997-ben többnyire a bővítési vita és a NATO–Oroszország-kapcsolatok alakulásával volt elfoglalva, a NATO adaptációs folyamata ennél fontosabb volt. A bővítés és az Oroszországhoz fűződő különleges kapcsolatok intézményesítése ugyanis egyaránt része volt a NATO adaptációs folyamatának. Ennek során a szövetség a megváltozott európai biztonságpolitikai helyzetben olyan politikai-katonai szervezetté alakult át, amely a hagyományos kollektív védelmi feladatok ellátásán túl egy új küldetést is teljesített: hozzájárult a biztonság és stabilitás övezetének kiterjesztéséhez az euroatlanti régióban. Ehhez pedig szüksége volt mind Közép- és Kelet-Európa demokráci-

áira, mind Oroszország együttműködésére. Legelőször is azonban: saját szervezetének és működésének átalakítására.

A NATO már 1997-ben sem ugyanaz a szervezet volt, mint 1990 előtt. A tagállamok többsége 28–40% közötti mértékben csökkentette hadereje létszámát, és szövetségi szinten 30%-kal csökkentek a védelmi kiadások; az Egyesült Államok 300 ezerről kevesebb mint 100 ezerre csökkentette az Európában állomásoztatott erőinek létszámát, s a robusztus, előretolt védelmi struktúra magas készültségi fokozatú, nehézfegyverzetű egységeit alacsonyabb készültségi fokozatú és rugalmasabban alkalmazható erőkkel váltotta fel.

Duna–Hága

Horn Gyula felkérte Nemcsók János MSZP-s képviselőt (egyetemi tanár, környezetvédelmi biológus) a szlovákokkal tárgyaló magyar delegáció szakmai segítésére, aki bejelentette, hogy a magyar kormány nem törekszik mindenáron peren kívüli megállapodásra Szlovákiával a bősi vízerőmű ügyében. Ezt a parlament napirend előtti vitájában Horn Gyula is megerősítette, amikor hazugságnak nevezte azt az állítást, hogy külön tárgyalást folytatott Mečiar szlovák miniszterelnökkel a bős–nagymarosi vízlépcső ügyében. Nem sokkal utána, április 15-én, a pereskedő felekhez intézett kérdések ismertetésével Hágában befejeződött a beruházásról folyó jogvita szóbeli szakasza. A delegációt vezető Szénási György is cáfolta, hogy a magyar kormány kétoldalú tárgyaláson esetleg elfogadná a C variánst.[29]

A Hágai Nemzetközi Bíróság 1997. szeptember 25-én mind Magyarországot, mind Szlovákiát elmarasztalta a bős-nagymarosi vízlépcső ügyében. Az ítélet szerint hazánknak nem volt joga felfüggeszteni 1989-ben a nagymarosi munkálatokat, majd 1992-ben felmondani a szerződést. Szlovákia viszont a C variáns megvalósításával és a Duna egyoldalú elterelésével sértette meg a nemzetközi jogot. A kormányszóvivő közölte, hogy a magyar kormány elfogadja a hágai döntést. A kabinet Nemcsók Jánost bízta meg a kérdésben a különböző tárcák munkájának összehangolásával és a magyar delegáció vezetésével. Másnap a hat parlamenti párt elfogadta a hágai döntést, és úgy határozott, hogy a kormánytárgyalások segítésére ad hoc bizottságot alakítunk.

Nemcsók János kormánybiztosként a magyar–szlovák szakértői tárgyalások újabb fordulóján elképzelhetőnek nevezte, hogy Nagymaros helyett két kisebb duzzasztógátat építenénk a kritikus Duna-szakaszon. Majd később azt nyilatkozta, hogy a szlovákok csak akkor hajlanak a nullszaldós megoldásra, ha megépül a nagymarosi vagy egy vele egyenértékű másik vízerőmű, ellenkező esetben nem hozható egyensúlyba a két fél anyagi ráfordítása. A helyzet tehát megoldhatatlannak tűnt 1997 év végén, s az is maradt.

[29] 1989 őszén, amikor Magyarország úgy döntött, hogy véglegesen felhagy a nagymarosi duzzasztó és erőmű építésével, Csehszlovákia ellenlépésként közölte, hogy akkor is üzembe helyezi a bősi erőművet, a Dunát elterelve és kisebb tározóval – ez volt az úgynevezett C változat.

Epilógus helyett: pártok a startvonalon

Az év első néhány hónapjában nem látszott lényeges különbség a három vezető párt – a Fidesz, az MSZP, az FKGP – támogatottságában. Hol az egyikünk, hol a másikunk tudott felmutatni jobb közvélemény-kutatási adatokat, de egyikünk sem volt képes olyan mértékben elhúzni másik két riválisától, hogy ne lett volna megalapozott az a gyanú, miszerint a legreálisabb kilátás a „hármas befutó". Ez a többoldalú patthelyzet természetszerűleg indította a politikai elemzők, újságírók jó részét arra, hogy elkezdjék találgatni, vajon ki és kivel lesz kénytelen majdan összefogni? A magyar választási rendszer ismeretében ugyanis teljesen nyilvánvalónak tűnt, hogy ha egyik párt sem képes jelentős előnnyel fordulni a második fordulóra, akkor komoly esélye van annak, hogy a következő kormánykoalíciót csak kényszerű együttműködésekre lehet majd alapozni.

Az összes találgatás, „aggódás" ellenére a nagy pártok erősorrendje alapvetően megváltozott 1997 folyamán. 1996-os felfutásának örökségeként – egyes felmérések szerint – az FKGP volt az első az egyenlők között, ám ezt a pozícióját 1997-ben fokozatosan elvesztette: a második-harmadik helyre szorult vissza. Úgy tűnt, hogy a sikeres válságkezelés után 1998-ra az MSZP képes lesz visszaszerezni korábbi választói támogatását, miközben a Fidesz is mind erőteljesebben jött fel a második helyre. Tehát ebben a tekintetben is, nem csak a parlamenti csatákban, az MSZP és a Fidesz vált az év főszereplőjévé, s a Fidesz jelent meg egyértelműen az MSZP kihívójaként az 1998-as választások előtt.

A második parlamentben – az elsőtől eltérően – nem ment végbe a kormánypártok eróziója. A koalíció parlamenti támogatottsága csak minimálisan csökkent (72%-ról 70%-ra), s a csökkenés jelentősebb volt az SZDSZ, mint az MSZP esetében. Az SZDSZ hetventagú frakciójából a ciklus során négyen léptek ki, 1997 folyamán ketten (Solymosi József és Kaszás Tibor), míg az MSZP 209 tagú frakciójából csak egy képviselő lépett ki az egész ciklusban. Bár 1997-ben 204-re csökkent a frakciónk halálesetek és – az összeférhetetlenség miatti – lemondások következtében, pótlásra nem került sor, mivel az egyéni választókerületekben már nem írtak ki időközi választást.

Bizonytalan helyzetben bizonytalan volt az SZDSZ is

Végigkísérte a választási ciklus egészét és úgyszólván negyedéves gyakorisággal vetődött fel újra meg újra a kérdés: bennmarad-e az SZDSZ a koalícióban – avagy még a választások előtt igyekszik választási esélyeit azzal megnövelni, hogy a visszaszerzett önállóság jegyében formálja meg új kampányarcát? A jól ismert probléma aktualitását az úgynevezett Tocsik–ÁPV Rt.-ügy másodszori felvetése adta 1997 elején. A kilépési szándék erőteljes megfogalmazásában igen nagy szerepe lehetett annak, hogy a szabaddemokraták népszerűsége közelített ahhoz a mélyponthoz, amelyet már egyszer, az előző választási ciklus derekán is elértek. A párton belül megerősödtek azok a vélemények, amelyek azt

vallották, hogy erről az alacsony bázisról elrugaszkodni már csak a teljes függetlenedés segítségével lehetséges.

1997 tavaszára mégis úgy tűnt, hogy a Szabad Demokraták Szövetsége, minden vitája ellenére, végül is kihúzza a négy évet koalíciós partnerünkként. Ebből nem következett, hogy a '98-as választások nyomán egyetlen lehetőségként csak a velünk való koalíciós partnerség maradt számukra. Vezetőik azt mérlegelték, hogy ha az MSZP ismét olyan eredményt ér el, mint 1994-ben, akkor távolról sem olyan erejű a koalíciókötés kényszere, mint akkoriban volt. Arra gondoltak, hogy az MSZP, részben frakciója erejét, szervezettségét megtapasztalva nyugodtan kísérletezhet az egypárti kormányzással is, részben pedig a többi pártot is számba veheti mint lehetséges partnert. S aligha kétséges, hogy az MSZP gondosan fogja mérlegelni, melyik együttműködésért miféle árat kell fizetni. S ha úgy találják, hogy lesznek-vannak egyszerűbben „kezelhető" partnerek is, akkor korántsem biztos, hogy az SZDSZ mellett döntenek.

Ám az SZDSZ-nek mérlegelnie kellett a négy év teljesítményét annak alapján, hogy partnerként elérték-e azt, illetőleg azt érték-e el, amire eredetileg szerződtek. S könynyen elképzelhető volt annak a liberális sajtóban számos alkalommal leírt érvrendszernek a fölülkerekedése, amely úgy értelmezte az eltelt négy évet, mint az eredeti karakter elvesztésének folyamatos és csaknem végzetszerű periódusát. Ha pedig ez az interpretáció kerekedik felül 1998 májusa után, akkor nyilvánvalóan lesznek olyanok a szabaddemokrata vezetők között is, akik úgy fogják megítélni, hogy 40–70 mandátum birtokában is biztonsá-

19. Kuncze Gábor, Pető Iván a parlamentben, Budapest, 1997. április 14.

gosabb és hasznosabb az ellenzéki pozíció vállalása, mintsem a nyom nélküli felszívódás és beolvadás. Mindezek a kombinációk nem számoltak azonban azzal, hogy mi történik akkor, ha az SZDSZ jóval gyengébb eredményt ér el, mint 1994-ben (ami végül is bekövetkezett).

Az SZDSZ sokat változott 1997-ben, szinte új párttá vált azzal, hogy fokozatosan levetkőzte korábbi ideologikus-moralizáló jellegét. Pető Iván április 14-i lemondása volt a záróakkord ebben a folyamatban; a Kuncze–Szent-Iványi-vezetés, május 24-i belépése után, határozott

fordulatot tett egy pragmatikusabb, azaz kormányzásra felkészült centrumpárt irányába. Az SZDSZ november 23-i küldöttgyűlése megerősítette az MSZP-vel való együttműködést, de egyúttal határozottan saját profilt kívánt felvázolni a közelgő választások előtt.

1997-BEN A HELYZET ÉS AZ MSZP IS SOKAT VÁLTOZOTT

A kedvező jelek ellenére 1997 első fél évében még érezhető volt a Bokros-csomag utáni keserű szájíz, miközben még nem ültek el a kormányzati korrupciós ügyek viharai sem. A kormánypártok és vezetőik népszerűsége csökkent. Ez volt az az időszak, amikor Horn Gyula népszerűsége a mélypontra süllyedt, és úgyszólván napi találgatás tárgya volt, hogy mikor fogják leváltani pártelnöki vagy miniszterelnöki funkciójából. Nem csak az MSZP-n kívüli körök vettek részt ebben a találgatósdiban. Az év első hónapjaiban számos szocialista vezető interjúja is bőséggel adott okot rá, hogy a közvéleményt ne érje túlságosan nagy meglepetésként, ha a választások előtti időszakban vezetőcserére kerülne sor nálunk. Ennek a dilemmának némileg alárendelten, de rendszeresen megfogalmazódott az a gyanú is, hogy vajon a szocialista párt képes lesz-e egységesen elviselni ezt a támogatásveszteséget, avagy – mint ezt már láthattuk más pártoknál is – a belső konfliktusok szükségképpen szét fognak szaggatni bennünket előbb frakciókra, később esetleg kisebb utódpártokra.

Az elégedetlenség mögött a jövendő pozíciókért folyó küzdelem húzódott meg. Hogy ne a trónutódlásért és a befolyásért folyó küzdelem uralkodjon el az MSZP-n, a frakcióvezetés ülésén, Bányán azt javasoltam Horn Gyulának, hogy hozzuk előre a választásokat 1997 őszére, amire az alkalmat a NATO-tagságról szóló népszavazás adta volna. Azért is tettem ezt a javaslatot, mert abból indultam ki, hogy az MSZP visszaszerezheti első helyét a támogatók körében (az 1994-es közel 33%-ot), az SZDSZ azonban rosszabbul szerepelhet majd, mint 1994-ben (közel 20% volt akkor). Az ülésen egyértelművé tettem, hogy az MSZP képes lehet ugyanarra a teljesítményre, mint 1994-ben, de az SZDSZ támogatottsága folyamatosan csökken, és a következő év tavaszán jó, ha 10%-ot elér. Ebben az esetben nincs esélyünk még együtt sem a kormányzáshoz szükséges számú egyéni mandátum megszerzésére a második fordulóban, miközben most még van. Felhívtam a figyelmet arra is, hogy a Fidesz és a Kisgazdapárt most még egymás versenytársai, de ha valamelyikük megerősödik, képes a másiknak együttműködést ajánlani, így a második fordulóban annyi egyéni mandátumot szerezni, amely elegendő a kormányra kerüléséhez. Az éjszakába nyúló ülés végén megállapodás született az előrehozott választásról Horn Gyula és köztem. A megállapodásunktól Horn másnap, a Budapesten lefolytatott konzultációi után visszalépett, s mint 1998-ban kiderült, ez rossz döntésnek bizonyult.

Amikor különböző próbálkozásai után, novemberben, jócskán megkésve Horn Gyula ismét felkért kampányfő-

nöknek, már új helyzet volt. Az világos volt (noha nem minden MSZP-vezető számára), hogy csak az MSZP és az SZDSZ második fordulós együttműködése biztosíthatja, hogy a mandátumok felét kitevő egyéni körzetekben elegendő mandátumot szerzünk a kormányzáshoz. Ezért Hornnal abban állapodtunk meg, hogy nem reagálunk az SZDSZ olyan nyilatkozataira sem, amelyeket máskor nem hagynánk szó nélkül, mert rontaná mind az MSZP, mind az SZDSZ támogatottságát. Ezért maradt válasz nélkül Kuncze Gábor 1997. december 4-i nyilatkozata a Központi Bűnüldözési Igazgatóságról, amelyben élesen kritizálta Horn javaslatát. Horn Gyula 1998. februárig, a Fenyő-gyilkosságig maradéktalanul betartotta a megállapodásunkat.

A nagy kérdés ugyanis az volt, hogy sikerül-e a két pártnak együttesen parlamenti többséget szereznie 1998-ban, és mit kell ezért tennünk. A legnagyobb erőnk és egyben gyengeségünk a pragmatizmusunk volt, ezzel értük el sikereinket – a magyar társadalom legkülönbözőbb rétegeinek érdekképviseletét és a konfliktusos érdekek rövid távú összeegyeztetését –, ám ez volt egyben a korlátunk is. A határozott karakter hiánya nem volt vonzó a fiatal generációk számára, csupán az idősebbek és a középgeneráció körében tudtuk megszerezni a többséget, ami a távlati kudarc árnyékát vetítette előre. Az MSZP erőfeszítése ezért logikusan arra irányult, hogy meghódítsa a politikai közepet; ezt példázták a különböző érdekcsoportokkal való tárgyalások, az egyházakkal való kiegyezés és a nyugdíjasok számára előnyös intézkedések. Az SZDSZ dilemmája viszont az volt, hogy úgy

vegye ki részét a koalíció sikereiből, hogy ne veszítse el a saját markáns identitását.

Az MSZP-ben (különösen az SZDSZ-szel szimpatizálók köre) teljesen megalapozatlanul attól tartottak, hogy az MSZP esetleg egyedül is abszolút többséget szerez 1998-ban. Feljegyzést készítettek Horn Gyulának arról, hogy ne törekedjen az MSZP az abszolút többség megszerzésére, hanem segítse az SZDSZ-t. Nem számoltak azzal, hogy ennek hatása ellentétes lesz a szándékaikkal, és Horn Gyula azt a következtetést vonja le belőle, hogy a választáson egyedül is meg lehet szerezni a többséget, és az MSZP majd egyedül kormányozhat. Miközben ennek semmi realitása nem volt, és kampányfőnökként minden erőmmel azért küzdöttem, hogy mindenki értse meg: ha elérjük ugyanazt a támogatást, amit 1994-ben (és elértük), az nem elég a kormányzáshoz, mert a jelöltjeink csak az SZDSZ szavazóinak támogatásával tudnak egyéni mandátumot szerezni a második fordulóban. S mint később kiderült, hiába hívtam fel a figyelmet arra is, hogy ha a Fidesz és az Kisgazdapárt megállapodik arról, hogy a második fordulóban egymás javára visszalépnek, akkor sok helyen kevésnek bizonyulhat az MSZP–SZDSZ közös támogatása is az egyénimandátum-megszerzéshez.

Az azonban mindennél fontosabb volt, hogy felszámoljuk a pártban hosszú ideje tartó patthelyzetet. Az MSZP-frakció derékhada eredményesen lépett fel ennek érdekében, együttműködve a kampánystábbal, így az elemzők számára meglehetősen váratlanul számolódott fel a bizonytalanság. Méghozzá oly módon, hogy az

MSZP – eleinte megkérdőjelezve, később pedig megkérdőjelezhetetlenül – folyamatosan növelni tudta támogatói számát a közvélemény-kutatások alapján. A különféle elemzések egyik közös pontja az volt, hogy a kormányzati teljesítmény megítélésében alapvető fordulat történt 1997 végére.

Bizonyára fontos szerepe volt a vélemények változásában annak, hogy a kezdeti szkepszist előbb-utóbb felváltotta a fel-, majd az elismerés, miszerint a gazdasági fordulat korántsem a propagandagépezet terméke, hanem olyan, tartósan érvényesülni látszó tendencia, amelyet naponta igazolnak vissza nemcsak a nyugati politikai partnerek, hanem a gazdasági élet is. Ez az elismerés ráadásul szorosan kapcsolódott ahhoz az integrációs fordulathoz is, amelynek jegyében már nem az volt a kérdés, hogy Magyarországot felveszik-e a NATO-ba és majdan az Európai Unióba, hanem inkább csak a konkrét időpontok voltak bizonytalanok. 1997 második felére az vált jellemzővé, hogy kedvező belpolitikai és gazdasági folyamatok kapcsolódtak össze a külpolitikai sikerekkel. Minden jel arra vallott, hogy a lakosság egyre növekvő hányada ezeket változásokat az MSZP-vezette kormányzással hozta összefüggésbe. Ám ez a fordulatnak csak az egyik oldala.

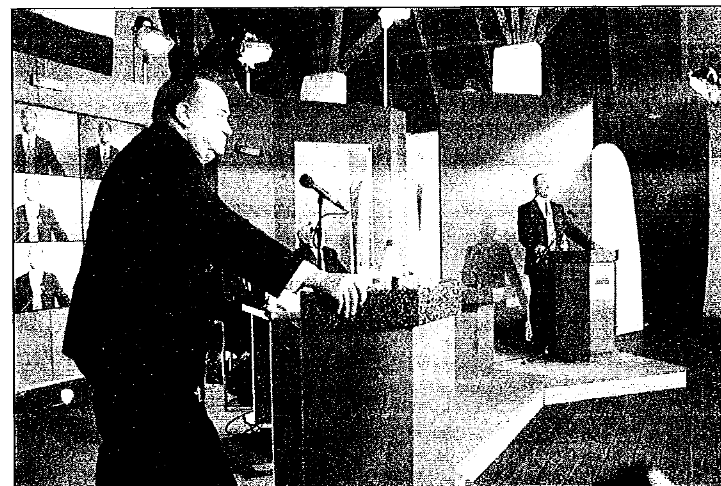
A másik az volt, hogy sokunk akaratából zárt, fegyelmezett alakzatként, belső vitáinkat a külvilág elől eltakarva és mindenekelőtt a Horn Gyula miniszterelnök mögé való egységes felsorakozással a legszervezettebb és leghatékonyabb politikai erő arcát mutattuk a választók felé. Júniusi kongresszusunk előtt még tele volt a sajtó találgatásokkal, hogy ki lehet Horn Gyula utódja, a választások előtt azonban ilyesmiről már szó sem volt. Nem akadt olyan szocialista vezető, aki ne ragadta volna meg a nyilvánosság előtt a lehetőséget, hogy hűségéről és támogatásáról biztosítsa a pártelnök-miniszterelnököt. Elértük azt is, hogy a frakció–párt–kormány közötti, korábban tapasztalható konfliktusos viszony helyett sokkal inkább az együttműködést konstatálhatták a megfigyelők.

A párton belüli rendteremtés külső jegyeinek, a belső konfliktusok látványos nyomainak eltüntetése és a fegyelmezett szervezet képe egyfelől számottevő tényezője volt a választások előtti népszerűség-növekedésnek. Másfelől meg, ahogy Kéri László egyik tanulmányában kifejtette, a választások közeledtével a képviselői helyek megtartásának igénye, a már megszerzett pozíciók megtartásának reménye, illetve az elvesztésükért való aggodalom a párt egy-kétezres holdudvarában erőteljesen hozzájárulhattak ahhoz, hogy számos egyéb – többnyire megalapozott – konfliktust a megismételt választási siker érdekében félretettünk. Ez az egység azonban nem volt tartós, a választások után a személyes ambíciók mindent eluraltak, és háttérbe szorították nemcsak Horn Gyulát, hanem néhányunkat is, akik a közös érdeket képviseltük.

TORGYÁN „ANTE PORTAS", DE A FIDESZ TÖRT ELŐRE

A gazdasági válságkezelés által kiváltott mély társadalmi válságból rövid távon a populista követeléseket megfogalmazó FKGP profitált. Ezt a lendületet vesztette el látható módon Torgyán József a velem folytatott jászapáti tévévitában, amely a maga nemében az első ilyen rendezvény volt. A sajtó nagy terjedelemben tárgyalta az elhangzottakat és magát a rendezvényt is. Bár tárgyi tévedéseket is tartalmaz, Makai József cikke a *Magyar Narancs* 1997. 23. számában (június 5.)[30] hűen adja vissza a vita hangulatát és következményeit. A vitára azért került sor, mert Torgyán József napirend előtti felszólalásában arról szónokolt, hogy Jászberényben járt, ahol kisgazdák szóvá tették, hogy nem tartok képviselői fogadóórát. Válaszomban elmondtam, hogy Jászberény szép város, de én nem ott vagyok képviselő, hanem Jászapátiban, ahol viszont szívesen látom egy vitára. Torgyán Józsefre jellemző módon, mire kiértem a teremből, a folyosón már azzal fogadtak az újságírók, hogy Torgyán kihívott egy vitára, és azt kérdezték, kiállok-e vagy sem. Nem hagytam kétséget afelől, hogy igen – már csak azért is, mert én voltam a kihívó. A vita jó alkalom volt arra, hogy az MSZP felvegye a kesztyűt a demagógiával szemben, s mivel – mint később kiderült – több mint egymillióan nézték meg, fontos mérföldkővé vált.

[30] https://magyarnarancs.hu/belpol/a_jaszapati_torgyan-szekeres-vita_leszamolas-61158

20. Torgyán Józseffel a politikai vitán, Jászapáti, 1997. május 29.

A hosszabb távú folyamatok azonban a jobbközép integrációját vitték előre, amely döntő fordulathoz érkezett 1997-ben. A második parlamenti ciklus végére, ahogy akkor Ágh Attila fogalmazott, a Fidesz és az MDF – illetve részben a KDNP – „cserebomlásával" körvonalazódott egy erős jobbközép pólus. Az 1997. év végi közvélemény-kutatások szerint a pártot választóknak már mintegy 90%-a a négy legnagyobb pártra (MSZP, Fidesz, FKGP és SZDSZ) szavazott volna, a többi pártnak pedig igen csekély esélye látszott a parlamentbe jutásra. Bonyolult és feszült volt ugyanakkor az ellenzéki pártok közötti viszony, hiszen voltaképpen „kéttengelyű" ellenzék jött létre. A Fidesz és az FKGP viszonyát az év elején még az ellenségeskedésig menő versengés jellemezte, de egyre

jobban előtérbe került az a megfontolás, hogy a két párt csak együttesen képes választást nyerni.

Az FKGP profilváltásával párhuzamosan megindult a két párt közeledése. Ezt a váltást markánsan Torgyán József fogalmazta meg: „Csak a centrumból lehet kormányozni, a szélekről csupán ordibálni lehet." Ennek jegyében 1997 őszén előbb visszahívták parlamenti alelnöki funkciójából, majd kizárták a pártból Maczó Ágnest, aki a MIÉP-pel való szövetséget szorgalmazta, és egyik vezetője volt a Metész tüntetéseinek, beleértve az engedély nélküli megmozdulást is november 3-án. Az év második felében az FKGP visszavett radikális hangneméből, igyekezett szolid, kormányképes erőnek mutatkozni, mert a szélsőséges ellenzékiség társadalmi bázisa csökkenőben volt, és csak a mérsékeltek közül növelhette támogatóinak táborát. Az FKGP elnöke határozottan közölte, hogy a kormánypártokkal szemben a Fideszt a „kisebbik rossznak" tekinti, s a másik oldalról a Fidesz ugyan közvetlenül nem vállalta fel az FKGP-t szövetségesként, de náluk is csökkent az elhatárolódás hevessége.

A Fideszt viszont 1997-ben a fokozódó radikalizmus és a kormányzattal való konfrontációkeresés jellemezte. Ennek legfontosabb eleme az volt, hogy nagy nyilvánosság előtt kétségbe vonták a kormányzat demokratikus beállítódását. Ez a konfrontáció a június 12-i Ellenzéki nyilatkozatban oda vezetett, hogy a kormányzat „idegenszerűségéről" beszéltek, s a tízpontos nyilatkozat utolsó pontja azonnali lemondásra szólította fel a kormányt. A Fidesz konfrontációs politikája ősszel már elsősorban a leendő választások megbízhatóságával kapcsolatos kételyekről szólt. Orbán Viktor október 9-én alkotmányos válságról beszélt, október 14-én pedig felvetette a választási csalás lehetőségét, s hosszas vita folyt a Fidesz-forgatókönyvről is, amelyet az általa megpendített vészhelyzetre dolgoztak ki. A földkérdésben elfoglalt álláspontja és bombasztikus kifejezésekre való hajlama miatt az év végén a *The Economist* populista veszélyt látott a Fidesznél, ami az érintettek tiltakozását váltotta ki. A kormányzat demokratikus legitimációjának kétségbe vonásában az MDF is segédkezett: október 24-én Lezsák Sándor is bejelentette, hogy az ellenzéknek a várható választási csalások elkerülésére létre kell hoznia a saját országos szavazatellenőrzési számítógépes rendszerét. Ebben az élesedő politikai hangulatban fejeződött be a Fidesz és az MDF közeledése és szövetségkötése a következő választásokra, amelyet a két pártelnök december 3-án írt alá. Nem történt ilyen szintű formális megállapodás a Fidesz és az MDNP között, de az elnökök levélváltását követő tárgyalások választási szövetséget körvonalaztak a két párt között is.

Az MDF helyzete 1997 folyamán egyre romlott, s az év végére már kritikussá vált, ezért a választási szövetség látszott az egyetlen megoldásnak ahhoz, hogy a párt bekerüljön a parlamentbe. Az év nagy vesztese azonban a KDNP volt, amelynek a közvélemény-kutatások szerint még csekélyebb esélye volt a parlamentbe jutásra, mint az MDF-nek. A KDNP válsága 1997 elején rögtön a közvélemény érdeklődésének középpontjába került a látványos belső viták miatt, amelyek következményeként a bíróság Giczy György pártelnökké választását szabály-

talannak ítélte és megsemmisítette, ám az újabb szavazásnál is – csekély többséggel – pártelnökké választották. Tavasszal, a MIÉP-hez való közeledés miatt az EUCD, a kereszténydemokrata pártok európai szervezete megszakította kapcsolatát a KDNP-vel. Az év közepén megkezdődött a belső felmorzsolódás is: július hetedikén Isépy Tamás frakcióvezetőt kizárták a pártból, majd a kizárások eredményeként július 11-én megszűnt a KDNP parlamenti frakciója. A párt liberális szárnyának képviselői a Fideszhez csatlakoztak, a radikálisok pedig független képviselőkké váltak. Giczy György önálló frakció híján Torgyán Józsefre bízta a parlamentben a kereszténydemokrata értékek képviseletét, de formális választási szövetség nem jött létre a két párt között.

A pártrendszer radikális átalakulásának, legfőképpen a jobbközép integrálódásának eredményeként a Fidesz helyzete változott meg a leglátványosabban. Egyértelműen átvette az ellenzék vezetőjének szerepét, már kormánylistát is közölt, s december 12-én, a napilapokban publikált egész oldalas politikai hirdetésével igen korán meg is kezdte a választási kampányt. Új szerepe abban is megmutatkozott, hogy az átülő kereszténydemokrata képviselőkkel a parlament legnagyobb ellenzéki frakciójává vált, s ezzel parlamenti alelnöki tisztségre is jogosultságot szerzett. Felfutása a közvéleményben nem gyors és látványos volt, mint az előző ciklusban, hanem fokozatosan és tartósan emelkedett, s bár alacsonyabban tetőzött, mint négy évvel korábban, a nagy visszaesés is kevésbé fenyegette, mint 1994-ben.

Az április 20-ai kongresszusa után a Fidesz nagy erőfeszítéseket tett arra, hogy perspektivikus programpárt szerepében tűnjön fel, de nem tudott megszabadulni két nagy dilemmájától vagy „születési rendellenességétől". Egyrészt a Fideszt mindig is a kis párttagság és a nagyobb, de laza kötődésű választótábor kontrasztja jellemezte. Ez főleg abban mutatkozott meg, hogy az előző két parlamenti választáson együttesen is csak egyetlen egyéni választókerületben tudott nyerni. Bár az MDF-fel – és részben a KDNP-vel – való „cserebomlás" oda vezetett, hogy a két párt helyi szervezetei jelentős mértékben a Fidesz bázisává váltak, mégsem tudott nagy számú tagságot szerezni és az egyéni választókerületekben országosan megerősödni. Másrészt a Fidesz két tűz közé szorult választótáborát illetően: túllépve a mérsékelt jobboldalon, radikális fellépésével próbálta meg választói támogatását növelni, ez viszont azzal a veszéllyel fenyegette – akárcsak az FKGP-hez való nyílt közeledés –, hogy mérsékelt támogatóinak jelentős részét elveszíti.

A két rivalizáló párt – az MSZP és a Fidesz – stratégiai szemlélete teljesen eltérő volt. A Fidesz a politikai változás széles körű állampolgári igényére építette a maga versenystratégiáját, hiszen ellenzékben volt. Ugyanakkor az MSZP a bevált politika kiegyensúlyozott folytatását, kiszámítható és konszolidált fejlődést és ezen az alapon a társadalmi jólét megalapozott növekedését ígérte a választóknak. (Néhány MSZP-s politikus a választások után, elítélő hangsúllyal, ezt nevezte „csendes kampánynak", s militáns ellenzéki kampányt hiányolt, miközben mi voltunk kormányon.) Voltaképpen mindkét párt jövőígéretekre építette a kampányát.

Felhasznált irodalom

A *Magyarország politikai évkönyve 1997-ről* című kiadványból (Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Bp., 1998):

ÁGH ATTILA: A korai konszolidáció éve
BAUER TAMÁS: Fordulat a magyar egyházpolitikában: a vatikáni megállapodás
BENOIT, KENNETH: Az 1998-as parlamenti választások előrejelzése
BIHARI MIHÁLY: 1997: az Alkotmánybíróság éve?
CSIZMADIA ERVIN: A magyar pártok külpolitikai elképzelései és Nyugat-képe
FRICZ TAMÁS: Mennyire stabilizálódott a párttagoltság 1997-re?
GAZSÓ FERENC – STUMPF ISTVÁN: A pártok versenyképessége és szavazótábora
GLATTFELDER BÉLA: Földtörvény-módosítás: hátrányok, előnyök nélkül: a népszavazási kezdeményezés háttere
GYARMATI ISTVÁN: 1997 – az integráció és a nagy döntések éve
KÉRI LÁSZLÓ: Kérdések és válaszok: 1997 belpolitikai életének főbb talányai
LENGYEL LÁSZLÓ: Ezerkilencszázkilencvenhét
KORINEK LÁSZLÓ: A társadalom emésztési zavara, avagy a közbiztonság és bűnügyi helyzet Magyarországon
MAJOR MÁRIA – GYŐRFI ISTVÁN: A magyar nyugdíjrendszer reformja

MATOLCSY GYÖRGY: Magyar szigetek '97
PETSCHNIG MÁRIA ZITA: A gazdasági sikerek éve
PATAKI ISTVÁN: Közeledésünk az Európai Unióhoz
POKOL BÉLA: A politikai demokrácia problémái
RASKÓ GYÖRGY: Viták a földkérdésről: politikai érdekek, gazdasági realitás
SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ: Koalíciós kormány – miniszterelnöki kormányzás
SOMOGYVÁRI ISTVÁN: Alkotmányozás Magyarországon, 1997
SZABÓ CSABA: Kormány a mérlegen 1997-ben
SZABÓ MÁTÉ: Agrártiltakozások, 1997
SZARVAS LÁSZLÓ: Sok mozgás közben helyben járás: pártfrakciók '97
SZOBOSZLAI GYÖRGY: A népszavazás alkotmányos helye és a politika: a politikai osztály találkozásai a közvetlen demokráciával, 1989–1997
VARGA MIHÁLY: Volt egyszer egy bankkonszolidáció
VÁMOSI-NAGY SZABOLCS: 1 százalék – közvetlen demokrácia?
VILUSZ ANTÓNIA: Az igazságszolgáltatás reformját megalapozó 1997. évi törvények
ZÁVECZ TIBOR: Átrendeződött élmezőny – pártpreferenciák 1997-ben
Az Alkotmánybíróság *Magyar Közlöny*ben közzétett 1997. évi határozatai
Az Ellenzéki nyilatkozat tíz pontja
A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között a katolikus egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni

természetű kérdésről 1997. június 20-án aláírt megállapodás megerősítéséről: 109/1997. (XII. 8.) OGY-határozat

A politikai közvélemény a Marketing Centrum kutatásainak tükrében. Kulcsár László és a saját elemzései alapján összeállította: Marián Béla

Az Alba Kör álláspontja

Illetve:

Az Országgyűlés jegyzőkönyve 1997. január 1. – december 31.

Makai József: A jászapáti Torgyán–Szekeres-vita: Leszámolás, *Magyar Narancs*, 1997. június 5.

1998

Folytatása következik

1997 utolsó negyedévétől folyamatosan javult a támogatottságunk, erősebbnek tűntünk, mint legfőbb riválisunk, a Fidesz. Igaz, a májusi választásokat közvetlenül megelőző időszakban a trend láthatóan megváltozott. Az első forduló után megszerzett MSZP-előny ellenére (3,5%-kal kaptunk többet a Fidesznél) csökkent az esélye annak, hogy kormányt tudunk alakítani, mert az SZDSZ támogatottsága a felére, 10%-ra esett vissza, s így nem maradt számottevő mozgósítható szavazó, aki a második fordulóban elősegíthette volna a szükséges számú egyéni mandátum elnyerését. Eközben a másik oldalon Orbán Viktor sokak (nem mindenki) meglepetésére megállapodott Torgyán Józseffel abban, hogy a második fordulóban az esélyesebb jelölt javára visszalépnek, és így nekik sikerült az egyéni mandátumok többségét megszerezni.

A parlamentbe jutáshoz szükséges küszöböt öt párt – Fidesz (148 mandátum), MSZP (134), FKGP (48), SZDSZ (24), MIÉP (14) – érte el, de hat párt jelöltjei jutottak képviselői helyhez (MDF 17). Az 1998-as választáson volt az addigi legalacsonyabb választási részvétel. Ennek több oka is volt, a legfőbb az, hogy a választók közel fele (44%) nem látott a maga számára alternatívát. (Vagyis „igazolta" Horn Gyula szlogenjét – „nincs alternatíva" –, de persze

nem szavazott ránk, a szocialistákra sem.) A jobbközép pártok győzelmét nem az értékkonzervatív ideológiai jelszavak (nemzet, rend, vallás, család) hozták meg, hanem egyrészt Orbán Viktor karizmatikus politikussá válása, másrészt a Fidesz rendkívül ügyes taktikai lépései. Azzal kerültek kormányra 1998-ban, hogy újburzsoá elitváltással zárják le a posztkommunista Magyarország (szerintük elhúzódó) rendszerváltásának időszakát. Antall József még 15 millió magyar miniszterelnöke kívánt lenni, Horn Gyula tízmillió magyar miniszterelnökének tartotta magát. Hozzájuk képest Orbán Viktor úgy lépett fel, mintha nem minden magyar, hanem csak az őt „kiérdemlő" polgárok miniszterelnöke akarna lenni.

Felfelé a lejtőn

A gazdaság 1997-ben megkezdődött élénkülése 1998-ban is folytatódott. A GDP a vártnál nagyobb mértékben, 5%-kal emelkedett. Több mint 10%-kal nőtt az ipar és az építőipar termelése, ami az előző évinél is erősebb konjunktúrára utalt. A mezőgazdaság termelési eredménye, igaz, rosszabb lett a korábbiaknál, de akkorra az ágazatnak már nem volt súlya a GDP létrehozásában. A legnagyobb fordulatot a kiskereskedelem és vendéglátás teljesítménye mutatta. A forgalom mennyisége 1992-től visszaesést jelzett, ezzel szemben 1998-ban az értékesítés hónapról hónapra nőtt, az év átlagában a 8%-ot is meghaladva.

A gazdasági élénkülés azonban nem járt együtt arányosan a foglalkoztatás bővülésével, mint ahogy ezt

korábban többen is feltételezték. A foglalkoztatás emelkedése nem érte el az 1%-ot. Igaz, a konjunktúra húzó területein nőtt a munkaerő-kereslet, miközben a fejlettebb régiókban, bizonyos szakmákban munkaerőhiány verte fel a bérszinteket. Meglepetésként hatott viszont – más oldalról – a munkanélküliség nem várt mértékű csökkenése. A regisztrált munkanélküliek átlagos száma 10%-kal kisebb volt az előző évinél, az állás nélkül lévők decemberi adata nem érte el 400 ezret. A munkanélküliség rátája – a KSH-adatok szerint – a nyugat-európai átlag alá esett (7,8%). A magyar munkanélküliséget jellemző szerkezeti arányok azonban nem mutattak javulást. A nagy erőfeszítések ellenére csak hajszálnyit enyhültek a regionális különbségek – miközben minden régióban mérséklődött az állásnélküliek hányada. A tartósan (egy évet meghaladóan) munkát nem találók aránya tovább emelkedett, megközelítette a 80%-ot. A munkanélküliek átlagéletkora nőtt, ahogy az alacsony iskolai végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezők hányada is. Mindezek alapján úgy tűnt, hogy a magyarországi strukturális munkanélküliség problémáin a konjunktúra erősödése sem tudott segíteni.

A konjunktúrát a nagy cégek tudták leginkább kihasználni, de a növekedés korábbi „szigetszerűsége" némileg módosult. Igaz, az iparon belül továbbra is a gépipar vitte a prímet, de a feldolgozóipar valamennyi ágában bővült a termelés. A termelés regionális különbségei ugyan változatlanul fennmaradtak, ám a differenciálódás üteme mérséklődött. A korábban csökkenést vagy stagnálást mutató régiók is be tudtak kapcsolódni a konjunktúrába.

Az ipari termelésnek már nemcsak az export volt a motorja, hanem a belső kereslet bővülése is ösztönözte.

Az export – nem várt módon – 20% felett bővült, a növekmény zömét a gépipari termékek adták. Az exporttöbblet jelentős mértékben a vámszabad területeken megtelepült nagy nemzetközi cégektől származott; kivitelünk több mint 80%-ban a fejlett országokba irányult. A külső kereslet élénkülése mellett a belső piac is bővült. Erősödött a beruházási konjunktúra, amely elsősorban a gépipari befektetésekben és nagy infrastrukturális fejlesztésekben jelentkezett. Az átlagot meghaladóan nőttek a feldolgozóipari, a kereskedelmi, az energiaszolgáltatási fejlesztések, illetve a közigazgatás és a kötelező társadalombiztosítás beruházásai. A magánbefektetésekhez az állami beruházások is felzárkóztak.

A konjunktúra határozott serkentője volt a megélénkülő lakossági kereslet. A reáljövedelmek már 1997-ben is emelkedtek a megszorításokat hozó évek után, de a fogyasztás csak késve indult meg, viszont 1998-ban határozottan erősödött. A korábban elhalasztott keresletet pótolták ezúttal a tartós fogyasztási cikkek és a ruházati termékek vásárlásai. Az adatok szerint az élelmiszer-fogyasztáson belül is eltolódás volt megfigyelhető a sajt-, a zöldség-, a tojás- és a húsfogyasztás javára. Amiként a jövedelemtermelés, úgy a felhasználás is meghaladta az előirányzott mértékeket; 1998-ban tehát nemcsak a növekedés, hanem a lakossági fogyasztás is a vártnál nagyobb mértékben lódult meg.

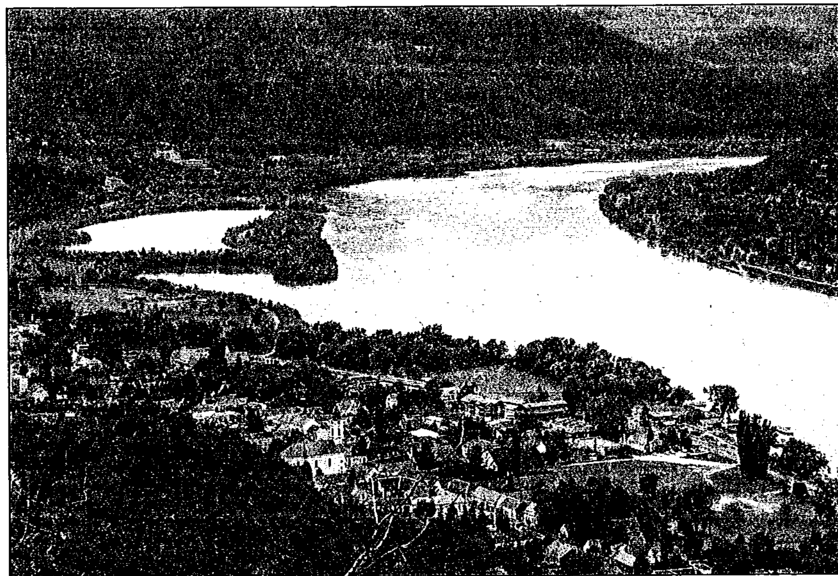
1998-ban számos területen az előrejelzettnél lényegesen kisebb lett az árszintemelkedés. A nem anticipált inflációhűlésnek is megvolt természetesen az ára, az infláció elleni küzdelemben azonban kifejezetten jól jött az alacsonyabb ütem. A legkisebb drágulás, alig néhány százalékos, a mezőgazdasági termékek termelői-felvásárlási árainál mutatkozott. Az ipari termelői árak körében az infláció mintegy 9%-kal kisebb volt az előző évinél, és az év végi adatok szerint a fogyasztói árak körében is 8%-os inflációhűlés jelentkezett. Az említett inflációs ütemcsökkenések különösen annak ismeretében figyelemre méltók, hogy közben a konjunktúra erősödött, ami a keresleti többleten keresztül konjunkturális áremelkedéseket szokott kiváltani. Az 1998. évi dezinflációban elsősorban külső tényezőknek volt szerepük: mindenekelőtt az alacsony energia- és nyersanyagár-szintnek (mintegy harminc éve nem voltak ilyen nyomottak az árak ebben a termékkörben), továbbá a mezőgazdasági túltermelésből adódó kínálati sokkhatásnak.

Sok víz folyik le a Dunán

A kedvező gazdasági és társadalmi hangulat kellős közepén robbant be a bős–nagymarosi vízlépcső ügye, és azonnal kampánytémává is vált. A hágai bíróság határozata persze döntési kényszert hozott, ám az SZDSZ-vétó után egyértelműen kiderült, hogy gond nélkül elhalasztható a társadalmat nagyon is megosztó kérdés feszegetése. Kampányfőnökként azt feltételeztem, hogy olyan tapasztalt diplomaták, mint Horn Gyula miniszterelnökként vagy Kovács László külügy-

miniszterként elodázzák a választások utáni időszakra a nemzetközi jogi és diplomáciai lépéseket. Mivel a kampánystábot sem tájékoztatták a döntéseikről, teljesen készületlenül ért bennünket, hogy február 27-én Pozsonyban a magyar és a szlovák delegáció vezetője aláírta azt a jegyzőkönyvet, amelynek alapján ki akarták dolgozni a vízlépcsőről szóló keretmegállapodást. Először el sem akartam hinni, és egy tévéműsorban cáfoltam a megállapodás tényét, mert két nappal korábban, február 25-én parlamenti vitanap volt a bősi kérdésről, és erről ott egy szót sem szóltak.

21. Dunakanyar, Visegrád

A szabaddemokrata miniszterek szavazata ellenére a kormány úgy döntött, hogy Bős–Nagymaros ügyében ki kell dolgozni a Szlovákiával megkötendő szerződést. A Fidesz – MPP felszólította az SZDSZ-t, hogy éljenek vétójogukkal, és ne szavazzák meg a keretegyezményt. Február 28-án az SZDSZ küldöttgyűlése megbízta a szabaddemokrata kormánytagokat, hogy vétózzák meg az ügyben hozott döntéseket. A Duna Kör és a Duna Charta szervezésében több ezer ember tüntetett Budapesten a szlovákokkal aláírt megállapodás ellen, amelyre ráépülve az ellenzék lecsapta a magas labdát: a régi, rendszerváltós hangulatot idéző tömegtüntetés alakult ki. Ennek a közvetlen hatásaként sikerült felrázniuk a híveiket az MSZP nyomasztó fölénye miatt érzett apátiából, és erőteljesen növelték támogatóik szavazókedvét. Ráadásul új híveket is szereztek maguknak, és így ismét kiegyenlítetté vált a két élen álló párt támogatottsága a lakosság körében.

Végül március 2-án a kormány visszalépett, és bejelentette, hogy a következő kormányra és a parlamentre vár a döntés Bős–Nagymarosról. Alig egy hét alatt a semmiért sikerült az MSZP-t majdnem kiütni a versenyből. Mint az várható volt, az ellenzék tovább ütötte a vasat. Március 14-én újabb tüntetést tartott a Duna Kör a bősi keretszerződés elleni tiltakozásul Budapesten, ahol Vargha János kijelentette, hogy nem megállapodás, hanem kapituláció történt Pozsonyban. Az SZDSZ is ki akarta használni a helyzetet, s bejelentette: a szabaddemokrata miniszterek elutasítják Nemcsók János kormánymegbízotti mandátumának meghosszabbítását.

AMI MA MAGYARORSZÁGON VAN, AZ NEM KÖZBIZTONSÁG

A vízlépcsőügy kirobbanását alig néhány nappal előzte meg Fenyő János médiavállalkozó alvilági leszámolásra emlékeztető meggyilkolása (1998. február 11.). Utána a sajtó és az egész közélet Horn Gyula miniszterelnök szavait visszhangozta: „Ami ma Magyarországon van, az nem közbiztonság." A kijelentést az SZDSZ-es belügyminiszternek, Kuncze Gábornak címezte, és Kuncze nem késlekedett a válasszal, amikor azt mondta: megfelelő anyagi támogatás hiányában nem várható jobb teljesítmény a rendőrségtől. A Fidesz és a többi ellenzéki párt természetesen kihasználta a helyzetet a kormány és az általa irányított rendvédelmi szervek munkájának, tehetetlenségének indulatos bírálatára.

Ugyanakkor a kormány- és ellenzéki pártok között nem volt igazi különbség a közbiztonság megerősítésére javasolt módszerekben. Az MSZP álláspontja szerint a bűnözés visszaszorítása és megelőzése olyan össztársadalmi ügy, amelyben az államnak meghatározó feladata van. Lényegében ugyanezt mondta a Fidesz, amelynek elképzelései szerint ezért erős államra van szükség, olyanra, amely megvédi polgárait, és képes megőrizni a szabadság rendjét. Még a konkrét javaslatok között is sok volt az átfedés. A Fidesz és az SZDSZ például gyakorlatilag azonos álláspton volt az ügyészség kormány alá rendelésének szükségességéről.

Nem volt véletlen ez az összhang, hiszen a közbiztonság védelmének meghatározó dokumentumát, a rendőrségről szóló törvényt 1994-ben, egyetlen tartózkodástól eltekintve, teljes konszenzussal fogadta el az Országgyűlés, amire más lényeges kérdésekben nemigen volt példa. Hasonlóképpen szokatlan egyetértés uralkodott a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény vitája során 1995 februárjában, amikor a titkosszolgálatokat felügyelő akkori szocialista miniszter, Katona Béla kifejezetten megdicsérte az MDF vezette kormányban szolgáló hivatali elődeit.

Az 1998 elején bekövetkezett sokkoló hatású bűntények, mindenekelőtt egy sorozatgyilkosság, majd Fenyő János nyílt utcai kivégzése, nem maradhattak kormányzati válasz nélkül. Mivel azonban a rendőrség legfelső szintű vezetésének cseréjét már 1996 végén végrehajtották, Kuncze Gábor pedig korábban utalt arra, hogy hasonló beavatkozás szükségessége esetén ő maga is levonja a tanulságokat, ez a megoldás nem jöhetett szóba. A belügyminiszter pártja elnökeként egyszerűen nem ismerhette be az országos rendőrfőkapitány és közvetlen vezetőtársai korábbi leváltásának hatástalanságát. Ezért a rendőrség általános helyzete került reflektorfénybe, s elsősorban anyagi, szellemi és személyi megerősítésében látta a kormány (és döntően az ellenzék is) a bűnözés elleni eredményes küzdelem biztosítását. A belügyminiszter 10 milliárd forintot kért a kormánytól a közbiztonság javítása érdekében szükséges feladatok megoldására, de a kabinet nem fogadta el Kuncze Gábor javaslatát.

Márciusban viszont kormányhatározat született a közbiztonság javítása, a bűnözés visszaszorítása és az ország

belső rendjének erősítése érdekében teendő intézkedésekről, de ez a közbiztonság-védelem anyagi feltételeinek javítását célzó lépéseken túl semmiféle lényeges változtatást nem irányzott elő. Hiába követelte korábban a frakció, most pedig a kampánystáb a szükséges fordulatot, a kormány lényeges lépések helyett októberi határidővel középtávú rendvédelmi és kriminálpolitikai koncepció kidolgozását határozta el.

Az MSZP-frakció és az ORFK néhány szakértője is a közösségi rendőrségi modellt tartotta olyan fordulatértékű megoldásnak, amelynek keretében a rendőrség szervezetei az adott helyi társadalom közösségi létét formáló, pozitív értékeket erősítő szerepet tölthetnek be. Szikinger István ezt egyik tanulmányában úgy fogalmazta meg, hogy a rendőrség központi és aktív, de nem uralkodó tényezője legyen a biztonság fenntartásának. A hatáskörébe nem tartozó ügyekben más hatóságoknak és szervezeteknek viszont tegyen javaslatot, velük együtt keresse a viszonyok javításának lehetőségeit. A közösségi rendőrség értelemszerűen a kényszer, sőt az erőszak csökkenő mértékű alkalmazásához vezetett volna, amelyhez előbb meg kellett volna nyerni az állampolgárok megértését, támogatását. A közbiztonság védelmében és egyúttal a rendőrség ellenőrzésében való társadalmi részvétel meghatározó eleme volt ennek a stratégiának.

Az ORFK már 1997 tavaszán elkészítette a közbiztonsági szervek fejlesztésének 2000-ig szóló fejlesztési koncepcióját, amelyet fel lehetett volna használni. A közösségi rendőrség kiépítésének több feltétele volt. Így a törvényesség feltétlen tiszteletben tartása, vagyis a jogszabályok

megsértése még a bűnözőkkel szembeni kemény fellépés indokoltságára hivatkozva sem fogadható el. Szükség lett volna a közösségi bűn- és baleset-megelőzés rendszerének megteremtésére, vagyis a rendőrség csak az egyik közreműködője lett volna annak az együttes tevékenységnek, amelyben az önkormányzatok, az iskolák és más helyi tényezők közösen gondoskodnának a rendellenességek megelőzéséről, a fellépésről ellenük. Feltétel lett volna a rendőrség beszámolási kötelezettségének kiterjesztése valamennyi szintre, a vezetés decentralizációja és fejlesztése is.

A közösségi rendőrség filozófiája azonban ellenállásba ütközött már a rendőrségen belül is, ahol a bűnügyi szolgálat egyáltalán nem mutatkozott fogékonynak az új elképzelések iránt. Mivel pedig a kormány az információk döntő többségét éppen a bűnüldözés területéről kapta, a konzervatív megközelítés továbbra is meghatározta a rendvédelemről való gondolkodást. A Horn-kormány nem tudott alternatívát felmutatni az MDF vezette előző kabinet közbiztonsági politikájával szemben. A rendőrség erősítése volt és maradt az a meghatározó téma, amely a bűnözés elleni fellépés középpontjában állt. Kétségtelen tény, hogy Kuncze Gábor tett olyan lépéseket is, amelyek új vonást adhattak volna a rendőrség szerepének, de ezek kezdeti megnyilvánulásai is csak kritikaiak voltak, mint például az a bírálata, amelyet egy emberi élet kioltásával végződött szakszerűtlen rendőri akció kapcsán fogalmazott meg. 1998-ra pedig már Kuncze Gábor is a rendőrség támogatását, működési feltételeinek javítását tekintette az egyedüli megoldásnak.

MÉDIAKÓRKÉP

1998 több szempontból is mérföldkövet jelentett a magyarországi televíziózásban és rádiózásban. Egyrészt az 1997-ben pályázatot nyert országos kereskedelmi televíziók első teljes évüket zárták, másrészt az év elején eredményt hirdettek a szintén országos hatókörű kereskedelmi rádiók pályázatában, harmadrészt az Országos Rádió és Televízió Testület egy sor pályázatot írt ki helyi frekvenciákra, és ezekben eredményt is hirdetett. Jelentősen átalakult az elektronikus média szerkezete, gazdasági háttere és mindennek következtében a lakosság – korábban igencsak egysíkú – fogyasztói gyakorlata. A helyi média fejlesztésének keretében a korábbi stúdióengedélyeket műsorszolgáltatási szerződéssé alakították, de emellett új frekvenciák pályáztatása is megtörtént. Mindennek következtében kialakult a háromosztatú médiapiac, amelynek alkotóelemei a közszolgálati, a kereskedelmi, illetve a nem nyereségérdekelt médiumok voltak. A két országos sugárzású kereskedelmi televízió (TV2, RTL Klub) egyaránt a lakosság 86%-a számára biztosította műsora vételi lehetőségét. Az MTV1 vételi lehetőségével a népesség 97%-a rendelkezett, és az MTV2-es csatornájának műholdra kerülésével hazánkban már csak egy földi sugárzású közszolgálati televízió volt fogható. 1998-ban mintegy száz helyi rádió és 56 helyi televízió működött.

A közszolgálati médiumok legfontosabb bevételi forrása az üzemben tartási díj volt. Ennek felosztásáról eredetileg a médiatörvény intézkedett. Az 1997. évre szóló költ-

ségvetési törvény a díj felosztásának arányait módosította, majd az 1998. évi költségvetés ezeket az arányokat állandósította. Így végül a következő nettó üzemben tartási díjakat utalták át a műsorszolgáltatóknak: az MTV-nek 40% (mintegy 6,7 milliárd forint), a Magyar Rádiónak 28% (4,7 milliárd), a Duna Televíziónak 24% (4 milliárd). További 1–1% jutott az ORTT-nek, a közalapítványoknak (167–167 millió forint), míg a fennmaradó 6% a pályázatok fedezetét képezte. Az eredeti, a médiatörvényben lefektetett szabályozástól eltérően így az MTV az előirányzott 50% helyett csak 40%-ot kapott. Az eltéréssel a Duna Televízió támogatása nőtt meg. A központi költségvetés a közszolgálati médiumokat a műsorterjesztés költségeinek átvállalásával támogatta.

Az 1997-ben koncessziós jogot nyert két országos tévécsatorna közül a TV2 mögött az amerikai és svéd tulajdonban lévő MTM-SBS Rt. állt, a pályázat másik nyertese pedig CLT-UFA tulajdonában lévő Magyar RTL Rt. volt. Bár vételkörzete nem érte el az előbbiek felét sem, így piaci pozíciója is lényegesen gyengébb volt, az amerikai CME (Central European Media Enterprises) tulajdonában lévő TV3 is fontos szereplője lett a médiapiacnak. A három, azonos időpontban induló kereskedelmi csatorna gyakorlatilag néhány hónap alatt romba döntötte a politikai csatározások és átláthatatlan gazdasági érdekcsoportok által évek óta kiszipolyozott közszolgálati televíziót, amely 1998-ban, a kereskedelmi csatornák műsorszolgáltatásának megkezdése után mindössze néhány hónappal elvesztette közönségének és bevételeinek csaknem kétharmadát.

Az 1998 elején koncesszióba adott két országos rádiófrekvencia közül a korábban a Magyar Rádió tulajdonában lévő, jól bejáratott Danubius Rádiót a brit érdekeltségű Országos Kereskedelmi Rádió Rt. nyerte meg, a pályázat másik győztese pedig az amerikai érdekeltségű Hungária Rádió Rt. lett, amely Sláger Rádió néven indította el műsorát. A kereskedelmi rádiók 1998 elején kezdték meg tevékenységüket, a Sláger Rádió a lakosság 81%-a, a Danubius Rádió pedig 67%-a számára sugározta műsorát. A közszolgálati televízióval ellentétben a közszolgálati rádió, bár 1998 második felére elveszítette piacvezető szerepét, bizonyos műsortípusokban és műsorsávokban továbbra is a leghallgatottabb adó maradt. Az újonnan induló rádiós csatornák nem is kívántak konkurenciát támasztani a közszolgálati rádió számára; a politikai-tájékoztató tevékenység és a közéleti, valamint a kulturális műsorok területén sem törtek a közrádió babérjaira, mindkét kereskedelmi csatorna műsorkínálatában a slágerzene dominált, ez töltötte ki műsoridejük több mint 90%-át. Ugyanakkor a rádiózás területén fontos szerep jutott a regionális, helyi és nonprofit adóknak is, amelyek együttes piaci részesedése megközelítette a 30%-ot a hallgatottság arányát tekintve, és viszonylag stabil közönséggel rendelkeztek.

Az OVB 1998. április 21-én hirdette ki, hogy mely pártok vették sikerrel a parlamenti választások első jelentős akadályát, és lettek jogosultak országos lista állítására. Ettől az időponttól az első fordulóig terjedő néhány hétben a híradókban a két szemben álló politikai oldal kétharmad- (felében a kormány, felében a kormánypártok szerepeltek) egyharmad arányban részesült a nyilatkozatokra jutó összes időből. Az első forduló eredményei tovább növelték az ellenzéki politikusok médiahasználatának mértékét. A kormányzati oldal (57%), illetve a parlamenti ellenzék képviselői (43%) csaknem hasonló terjedelemben szólalhattak meg a híradókban. Az 1998-as választások eredménye nem a médián múlott.

1998 elejére tehát mind a nyomtatott, mind az elektronikus médiapiacon nagyjából kirajzolódtak a plurális médiaviszonyok körvonalai. Láthatóvá vált, hogy az elkövetkező években mely orgánumok lesznek komoly szereplői ennek a piacnak, és hogy melyek azok a gazdasági érdekcsoportok, amelyek meghatározó befolyáshoz jutottak a hazai médiaviszonyok alakításában. Az országos napilapok piacán két jelentős külföldi tulajdonos – a német Bertelsmann és a svájci Marquard-csoport – mellett két hazai sajtóholding – a Vico és a Postabank – jutott döntő szerephez. Ami az egyes politikai napilapok szellemiségét, politikai irányvonalát illeti, a *Népszabadság* szociálliberális napilapként, a *Magyar Nemzet* és a *Napi Magyarország* pedig jobboldali, konzervatív orgánumként azonosította önmagát. A *Magyar Hírlap*hoz és a *Népszavá*hoz ugyancsak a liberalizmus állt legközelebb, ám a középen álló *Magyar Hírlap*pal összehasonlítva a *Népszavát* inkább baloldali kötődés jellemezte.

TALÁLT, SÜLLYEDT

Az 1998-as választások két fordulójának eredményei plasztikusan mutatják, hogy az első forduló relatív sikere hogyan fordult objektív és szubjektív okokból a visszájára.

A területi listát indító és 5%-ot elért pártok listáira leadott szavazatok (%):

Magyar Szocialista Párt (MSZP)	32,92
Fidesz	29,48
Független Kisgazdapárt (FKGP)	13,45
Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ)	7,57
Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP)	5,47

A pártok egyéni jelöltjeire leadott szavazatok:

	1. forduló		2. forduló	
	Szavazatok száma	Aránya %	Szavazatok száma	Aránya %
MSZP	1 332 178	29,82	1 941 307	43,04
Fidesz	956 106	21,40	1 709 155	37,90
FKGP	594 023	13,30	275 857	6,11
SZDSZ	455 910	10,20	139 504	3,09
MDF	343 089	7,67	356 891	7,91
MIÉP	249 127	5,58	28 608	0,63

Mandátumok száma:

	Egyéni	Területi	Országos	Összesen	%
Fidesz	90	48	10	148	38,34
MSZP	54	50	30	134	34,72
FKGP	12	22	14	48	12,44
SZDSZ	2	5	17	24	6,22
MDF	17	–	–	17	4,40
MIÉP	–	3	11	14	3,63
Független	1	–	–	1	0,25
Összesen	176	125	85	386	100[31]

Az 1998-as választások eredménye az első fordulóban az MSZP győzelmét és az SZDSZ támogatottságának tragikus mértékű csökkenését, a Fidesz és a Kisgazdapárt küzdelmében az előző fölényét, az MDF (kivéve a Fidesz által indított egyéni jelöltjeit) és a KDNP eltűnését, illetve a MIÉP tényezővé válását jelezte. A második fordulóban az „egységes" jobboldal fölénye fordulathoz vezetett, miközben a második fordulóban a szocialistákra 1 millió 941 ezer szavazó, a Fidesz jelöltjeire pedig 1 millió 709 ezer szavazó mondott igent (nem számítva az MDF egyéni jelöltjeire leadott szavazatokat, azokkal együtt 2 millió 66 ezer szavazatot gyűjtöttek be).

[31] Szekeres Imre – Szeredi Péter: Látkép csata után, *Magyarország politikai évkönyve 1998-ról*, 94–97. oldal

1998. május 10-én, a választások első fordulójában a listás szavazáson 32,25%-os részesedéssel mi szerepeltünk a legjobban, megelőzve a Fideszt, amely a voksok 28,18%-át kapta meg (az érvénytelen választási körzetekben rendezett újabb szavazáson ezek az adatok módosultak). Az egyéni választókerületekben is az MSZP fölénye érvényesült: a 176 körzet közül 113-ban végeztünk az élen, miközben vetélytársunk csak 43 helyen fordult elsőként. A szocialisták mégis kudarcként, a Fidesz pedig győzelemként élte meg a választási eredményeket, mert az SZDSZ gyenge szereplése miatt az MSZP előnye nem garantálta a kormányzás folytatását, hiszen a második fordulóban nem 20%-nyi SZDSZ-szavazóra számíthatott, mint 1994-ben, hanem 10%-nál kevesebbre. 1998. május 10-én már láthatóvá vált, hogy a liberális centrum meggyengülésével a háromosztatú politikai mezőben a jobboldal túlsúlyossá vált. A hét konzervatív párt ugyanis együttesen a listás szavazatok 55,09%-át szerezte meg, miközben a liberális pólusnak a voksok 8,08%-a, a baloldalnak pedig 36,46%-a jutott.

Bizonytalanságot jelzett az érvénytelen körzetek magas száma is, hiszen a korábbi választásoknál jóval alacsonyabb, mindössze 56,26%-os részvétel következtében az ország politikailag legkevésbé aktív tájegységében, az Alföldön két megyei és 30 egyéni választókerületben a megjelentek aránya 50% alatt maradt, s emellett a Fejér megyei 6. számú sárbogárdi körzetben sem érte el az érvényességi küszöböt. A Hajdú-Bihar és a Szabolcs-Szatmár megyei listás szavazás érvénytelensége miatt még az sem dőlt el végérvényesen, hogy mely pártok lépték túl az

5%-os határt, s hány mandátum „csúszott fel" az országos listára, a megismételt első fordulós egyéni választókerületekben pedig minden jelölt továbbversenghetett a képviselői helyekért.

Az élen kialakult szoros verseny hatására mind a koalíciós, mind az ellenzéki pártok tárgyalásokat kezdtek a kölcsönös visszaléptetésekről. Az MSZP és az SZDSZ viszonya azonban nem volt felhőtlen, és ez megnehezítette a választóik mozgósítását, hogy a másik párt egyéni jelöltjeire szavazzanak. A szabaddemokraták választási kampányuk egyik céljának ugyanis azt tekintették, hogy megakadályozzák a szocialisták abszolút többségét, s a márciusi pártkongresszusig az MSZP is politikai harcot folytatott koalíciós partnere ellen. Ráadásul az SZDSZ-nek csupán 2–3 esélyes jelöltje maradt versenyben, emellett a szabaddemokraták híveinek többsége számos vidéki körzetben közelebb állt a Fideszhez, mint a szocialistákhoz. Az aszimmetria enyhítése érdekében az MSZP három körzetben a második helyről lépett vissza az esélytelenebb SZDSZ-jelölt javára, hogy az átszavazást a fiatal demokratákra megakadályozza; a megállapodás elsősorban Budapestet érintette. A fővárosban a szocialisták két, a szabaddemokraták pedig 17 egyéni körzetben vonták vissza jelöltjüket. Ugyanakkor vidéken mindössze 21 választókerületre terjedt ki a megállapodás, s ezek közül 8-ban ismételt első forduló volt, illetve sok körzetben az SZDSZ jelöltje nem jutott be a második fordulóba, így nem is volt módjuk visszalépni.

A Fidesz és az FKGP átfogó megegyezése jóval lassabban jött létre, és a háttérben zajló folyamatok teljesen rejtve

maradtak. Ezért aztán a közvéleményt meglepte Torgyán József május 21-ei bejelentése, jelesül az, hogy az FKGP 82 jelöltjét „egyoldalúan" visszavonja a szocialista–liberális koalíció legyőzése érdekében. Ezt követően a Fidesz is nyilvánosságra hozta, hogy a kisgazdák visszalépésétől „függetlenül" 20 körzetben visszalépnek a további küzdelemtől. Mindazonáltal helyi szinten a központi elhatározás megvalósítása komoly akadályokba ütközött. Az FKGP végül is nem 82, hanem csak 69 egyéni választókerületben vonta vissza jelöltjét, s egy helyen a Fidesz sem teljesítette a megállapodást. Végeredményben a kölcsönös visszalépések 88 körzetet érintettek, s közülük 70-ben az MSZP és a Fidesz (kivételesen az FKGP) jelöltjének összecsapására redukálódott a választási küzdelem.

Ilyen körülmények között a választások végeredménye jórészt attól függött, milyen mértékben követik az egyes pártok szavazótáborai a politikai elitben született megállapodásokat, és a pártok mennyi, még mozgósítható szavazóval rendelkeznek. A végeredmény néhány ezer szavazaton múlott, hiszen, ha 7-8 egyéni választókerületben fordított eredmény születik – és ennél több helyen folyt szoros küzdelem –, akkor nem a Fidesz – MPP/MDF választási szövetség, hanem a szocialisták kaptak volna kormányalakítási felkérést.

ÉS AMI MÖGÖTTE VOLT

A választásokon előnyt jelentett az MSZP számára, hogy a gazdasági stabilizáció sikeresnek bizonyult, s ennek köszönhetően – az 1995-ös mélypont után – a párt visszaszerezte korábbi támogatóinak zömét. 1997 végére pedig már ismét az MSZP rendelkezett a legnagyobb támogatottsággal. Előnyt jelentett az is, hogy az MSZP januárban négy évre szóló választási együttműködésre lépett az MSZDP-vel és az Agrárszövetséggel, illetve februárban az MSZOSZ szocialista-szociáldemokrata platformjával.

Csökkentette azonban a támogatottságunkat, hogy a gazdaság stabilizálásával egyidejűleg erősödött a társadalmi polarizáció és növekedett a szegénység, bár igyekeztünk tompítani a kedvezőtlen folyamatokat, erre azonban nem mindig volt módunk. A választásokon hátrányt jelentett az is, hogy a kormány nem vagy csak későn – esetenként még rosszul is – reagált fontos ügyekben. Indokolt és az ország szempontjából fontos kérdés volt a földtulajdon rendezése, a Bős–Nagymarossal kapcsolatos megállapodás, a Postabank feltőkésítése, és folytathatnám a sort. Az ezekre vonatkozó döntések Magyarország érdekeit tartották szem előtt, időzítésük viszont a választási kampány szempontjából kifejezetten hátrányos volt, mind-mind alkalmat adott a Horn-kormány elleni hangulatkeltésre, illetve szembefordították egymással a két kormánypártot.

A koalíciós kormányzás négy éve alatt nem alakult ki ugyanis bizalmi viszony az MSZP és az SZDSZ között,

mind a két párt érzékenyen reagált a másik kritikájára. Horn Gyula szerint az SZDSZ egyes politikusai nem tartották be a Koalíciós Egyeztető Tanács decemberi ülésén született megállapodást a nyilvános viták beszüntetéséről. Az SZDSZ közleménye szerint pedig várható volt, hogy Horn Gyulának fejébe száll a koalíciós kormány közös sikere. A szocialisták körében visszatetszést keltett, hogy az SZDSZ 1997 végétől visszatért 1994-es álláspontjára: politikai veszélynek állítva be azt, ha az MSZP esetleg többséget szerezne a választásokon. Az SZDSZ Horn Gyulának a közbiztonságot bíráló kijelentését és a Bős–Nagymaros ügyében kialakított álláspontját bírálta. Így a választási kampány kezdetére koalíciós válság robbant ki. Ezek után nem hatott meggyőzőn sem az a márciusi kongresszuson tett pártelnöki bejelentés, hogy az MSZP számára az egyetlen lehetséges koalíciós partner az SZDSZ, sem az, hogy Kuncze Gábor megerősítette, az SZDSZ vállalná a további koalíciós együttműködést az MSZP-vel a következő ciklusban is.

Hátrányt jelentett a kampányban az is, hogy 1998 januárjában kezdődött meg a Tocsik-ügy bírósági tárgyalása, újra felidézve az üggyel kapcsolatos felháborodást. A Fidesz ifjúsági szervezete, a Fidelitas viszont parlamenti vizsgálóbizottság felállítását szorgalmazta a Xénia Láz Egyesület mögött álló gazdasági-politikai érdekcsoport, valamint e kör és a szervezett alvilág kapcsolatainak feltárására, amely újra és újra rossz színben tüntette fel az MSZP politikusait, illetve a kormányt. Az akkori ellenzék az alvilági merényletek és robbantások sorozatát is az MSZP–SZDSZ-kormány támadására használta fel.

Nem voltak ugyanakkor meggyőző kormányzati intézkedések a közbiztonság látható romlásának megállítására, még a robbantások számának növekedését követően sem.

1998 elején a politikai elemzők nyilatkozatai túlzott magabiztosságra ösztönözték Horn Gyulát és az MSZP meghatározó politikusait. 1998 márciusában és áprilisában az újságírók nem egyszer tét nélküli választásokról cikkeztek, s álláspontjukat egyes politológusok is alátámasztották, akik szerint a pártok helyett a közvélemény-kutató intézetek, a „bukmékerek" között zajlott a politikai küzdelem. Több olyan elemzés látott napvilágot, amely lehetségesnek tartotta az abszolút többség megszerzését. Így az MSZP vezetőinek nagy része is biztos volt a választási győzelemben, abban a hitben élt, hogy a társadalom a változtatás nélküli folytatást igényli. Ezt fejezte ki Horn Gyula kijelentése is: „Az MSZP-nek nincs észszerű alternatívája."

A választási kampány irányítójaként nem tudtam elérni egy vonzó és a változást tükröző program kidolgozását és meghirdetését, mert egyedül maradtam azzal a véleményemmel, hogy a változás ígérete nélkül nem lehetünk biztosak a támogatásunkban. Az MSZP így elmulasztotta az előremutató, új célokat megfogalmazó program elkészítését. Túlzott magabiztossága miatt nem karolta fel kellő határozottsággal a közhangulatot erősen befolyásoló aktuális ügyeket, így nem tudta megnyerni azokat a bizonytalan választópolgárokat, akik változást akartak. Horn Gyula miniszterelnök rendszeresen hangoztatta, hogy a kormány politikai irányvo-

nalának „nincs alternatívája", az SZDSZ alapvető szlogenje pedig az volt, hogy „tartsuk a jó irányt". Az MSZP abból kiindulva, hogy „mi ne ígérgessünk", nem tudta az életkörülmények javításának hihető vízióját megjeleníteni, így lehetővé tette a Fidesznek, hogy „balról" előzzön, és kommunikációs előnyhöz jusson. Az MSZP a nyilvánosság előtt fokozatosan elveszítette kezdeményező szerepét a politikai vitatémák meghatározásában.

Mindez az MSZP számára több hátrányos következménnyel járt. Az elbizakodottság oda vezetett, hogy a legtöbb vezető a választások utáni pozícióosztás párton belüli küzdelmeire figyelt, nem pedig a pártok közötti versenyre. Kirívó példája volt ennek a családom ellen indított sajtókampány a nem létező szállodánk ügyében; erős volt a gyanú, hogy ezt az MSZP és az SZDSZ egyes vezetői ösztönözték. A szolidaritás hiányát lehetett tapasztalni másokkal szemben indított és teljesen megalapozatlan hitelrontó ellenzéki kampányok esetében is.

A kampánystáb hiába hívta fel a figyelmet arra, hogy szoros verseny várható az MSZP és a Fidesz/MDF között. Akkori feltételezésünk szerint az első fordulóban az MSZP előnye a pártlistán 5% körül lehetett, és 100 körzetben végezhetett az MSZP jelöltje az első helyen. Azzal számoltunk, hogy a második fordulóban szükségünk lesz az SZDSZ és a kisebb baloldali pártok szavazóira is. Az eredeti elképzelésünk az volt, hogy négy párt versenyezzen: az MSZP, az SZDSZ, az FKGP és a Fidesz. El akartuk kerülni, hogy az MSZP és a Fidesz – MPP párharcára egyszerűsödjön le a választás. Ezt az elképzelést nem sikerült megvalósítani, mert a Fidesz elleni folyamatos támadásaikkal az MSZP egyes vezetői jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a Fidesz az MSZP hihető alternatívájának tűnjön. A túlzott magabiztosság miatt nem valósult meg a kampány egységes szakmai irányítása sem. A miniszterelnök és környezete a kampány érdekeit szinte teljesen figyelmen kívül hagyva folytatott önálló kormányzati kommunikációt. A stábtól függetlenül működött az MSZP-ben a médiakapcsolatok szervezése is. Ismert és népszerű miniszterek, politikusok zárkóztak el az összehangolt szerepléstől.

Csizmadia Ervin tanulmányában[32] megalapozottnak tartotta a bizonytalanok megnyerése érdekében azt a módszert, hogy az MSZP az első fordulóig visszafogottan kampányolt, az elért eredményekre hivatkozott, és nem akarta azt a hibát elkövetni, amelyet az MDF az 1994-es választási kampányban elkövetett. Az MDF túl erős és agresszív antikommunista kampánya bumerángként ütött vissza az akkori kormánypártokra, mindenekelőtt az MDF-re. A MSZP-s kampánystáb álláspontja valóban az volt, hogy egy kormánypárt túl agresszív kampánya a választópolgárok körében visszaüt. Ezt erősítették meg azok az elemzések is, amelyek szerint az alacsony választói részvétel az MSZP-nek kedvez, mivel stabil és elkötelezett szavazótáborral rendelkezik. Ezt a felfogást utólag visszaigazolták a második forduló tapasztalatai. Az akkor már agresszív MSZP-kampány hatására erősödött az a hit, hogy az MSZP-t le lehet győz-

[32] Csizmadia Ervin: Az 1998-as választások értelmezése, *Magyarország politikai évkönyve 1998-ról*, 61–69. oldal

ni, ez mozgósította a jobboldali szavazókat, és magasabb részvételhez vezetett.

Az MSZP Csizmadia szerint arra számított (és ez valóban így volt), hogy egy visszafogott kampány arra ösztönözi majd az ellenzéket, hogy agresszívan, nagyot mondóan lépjen föl, és ez (társadalomlélektani okból, hogy ugyanis az emberek nem szeretik a durvaságokat) az MSZP számára lesz kedvező. Csakhogy a Fidesz kampánya ezúttal egyáltalán nem követte az 1994-es mintát, hiányzott belőle az antikommunizmusnak még a csírája is, sőt Orbán Viktor, ahol csak tehette (például az emlékezetes közgazdasági egyetemi vitában), önmagát és pártját olyan jó tanulóként állította be, aki/amely voltaképpen azt kívánja megvalósítani, amit az előző kormány csak eltervezett. Azaz a Fidesz ahelyett, hogy kemény kampányt folytatott volna, visszafogottan és egy fiatalabb nemzedék önbizalmával vett részt a kampányban. Utólag is úgy gondolom, hogy ezt a csapdát akkor tudtuk volna elkerülni, ha ki tudtam volna kényszeríteni Horn Gyulából és az MSZP vezetéséből, hogy új programmal álljunk ki, hogy bemutassuk, ha ismét kormányra kerülünk, nemcsak kicsit jobb lesz, hanem „minden másként lesz", és nem azzal, ha agresszívan viselkedünk. Mint ahogy egyedül maradtam az előrehozott választásokra vonatkozó javaslatommal, ugyanígy egyedül maradtam az új program kidolgozására vonatkozó követeléssemmel is.

A kampánystáb az első forduló előtt ellenállt annak a pártból és a tömegtájékoztatásból érkező nyomásnak, amely egy Horn–Orbán-televíziós vitával kívánta eldönteni a választás eredményét. A népszerű miniszterek szerepléseinek bővítésére kevés lehetőség volt, a rádió és a televízió vitaműsorainak döntő többsége unalmas, nézhetetlen volt. Szakértői vélemények szerint az MSZP plakátjai és szórólapjai viszont vonzó kivitelűek és egységes színvonalúak voltak. Az első fordulóig közzétett televíziós reklámok és rádiós hirdetések visszaidézték az 1994-es kampány elemeit, és tükrözték a politikai mondanivalót, azaz a folyamatosságot, viszont új ötleteket nem tartalmaztak, hiszen nem született új program. A két forduló között megjelenő, visszatetszést keltő televíziós reklámról és újsághirdetésekről, plakátokról viszont már nem a kampányt az első fordulóig irányító stáb döntött.

Az első forduló estéjén tudatosult csak az MSZP vezetőinek egy részében, hogy az SZDSZ veresége ellenzéki szerepbe szoríthatja az MSZP-t. Hiába figyelmeztettük néhányan az MSZP vezetőit már februártól, hogy ez bekövetkezhet, nem hittek nekünk. Főleg az idősebb generáció politikusai, valamint a népi baloldaliak körében alakult ki pánik, illetve a szociálliberális irányzat képviselői váltak dezorientálttá. Ekkor vált világossá, hogy Horn Gyula és környezete utat tévesztett, s ő maga elvesztette azt a képességét, hogy reálisan ítélje meg a helyzetet, és észszerűen cselekedjen. Nem ismerte fel (és az MSZP vezetőinek nagy része sem), hogy a Fidesz akkorra már olyan méretű jobboldali egységet hozott létre, amely éppen szükséges volt (a választási rendszer miatt) a választási győzelemhez, pontos időzítéssel.

A választás utáni napon (hétfőn), előzetes egyeztetés nélkül Horn Gyula, Kósáné Kovács Magda,

Kovács László és Gál Zoltán négyesfogata vette át a kampány irányítását. Ez a kampány teljes széteséséhez vezetett, amihez nem kívántam asszisztálni, így lemondtam a kampányfőnökségről. Hornnal abban egyeztünk meg, hogy ezt nem hozzuk nyilvánosságra, mert rontaná az MSZP esélyeit, hiszen a kampányfőnök lemondása a vereség beismerését jelentené, így csak arról beszélt a nyilvánosság előtt, hogy ők négyen irányítják a kampányt. A kampánystáb továbbra is minden technikai feladatot ellátott, bár volt, aki az MSZP vezetőinek magatartása miatt érzett felháborodásában kivált belőle (Szirtes József, aki egyébként az 1994-es kampány kidolgozója is volt).

A választási kampány így két külön részre osztható: az első fordulóig, ha nem is teljes hatáskörrel, mint 1994-ben, a kampánystáb irányította, viszont 1998. május 11-étől, hétfőtől kezdve hol a négyek, hol a kormány tagjai, hol Horn Gyula titkársága intézkedett, és ami még fontosabb, letértek arról az útról, amelyet addig az MSZP követett. Az MSZP az első fordulóig a bevált politika kiegyensúlyozott folytatását, kiszámítható és konszolidált fejlődést és ezen az alapon a társadalmi jólét megalapozott növekedését állította a választók elé. A Fidesz a változtatás széles körű állampolgári igényére építette a maga versenystratégiáját, hiszen ellenzékben volt. Az MSZP azonban a két forduló között hol ellenzéki pártként viselkedett (miközben kormányon volt), hol a jobboldali összefogással riogatott (megerősítve ennek célszerűségét az ellenzéki szavazók körében, s növelve szavazási hajlandóságukat), hol kapkodva ígért fűt-fát. Az ötletszerű lépések

22. Budapest, 1998. május 20. Horn Gyula, a Magyar Szocialista Párt (MSZP) elnöke és Orbán Viktor, a Fidesz Magyar Polgári Párt elnöke a Közgazdaságtudományi Egyetemen tartott vitaesten

(amelyek nem Horntól származtak) nemhogy javítottak volna, hanem rontottak az MSZP esélyein.

Az MSZP második fordulós kampányának kulcsüzenete az volt, hogy meg kell ijeszteni a választókat az Orbán–Torgyán-kormány (és kívülről Csurka) rémével. Az effajta ijesztgetések főleg azért nem működnek, mert nem döntés előtt, hanem döntés után próbálnak hatni a választókra. Márpedig ha egy fontos döntés után arról próbálnak meggyőzni valakit, hogy rosszul választott, az feszültséget kelt. A feszültséget a legkönnyebben úgy lehet csökkenteni, ha utólag meggyőzzük magunkat az eredetileg bizonytalan döntés helyességéről, ugyanis a döntés felülbírálása sokkal nagyobb lelki teher. Ez történt a bizonytalanul, de a jobboldali pártokra szavazók körében. Az MSZP kampányának meghatározó politikusait a második fordu-

ló előtt váratlanul érte az SZDSZ kivonulása a küzdőtérről, illetve az FKGP alárendelődése a Fidesz – MPP/MDF szövetséggé. Egyrészt az SZDSZ visszatért az 1994-es kampányban tanúsított MSZP-ellenes magatartásához, és helyi szinten sem volt hajlandó együttműködni velünk. A két forduló között az SZDSZ megszüntette médiakampányát, és ezzel magára hagyta az MSZP-t a Fidesszel szemben. Az SZDSZ lényegében nem folytatott választási kampányt, lemondva ezzel arról a tőkéről, amellyel mindig is azonosították a pártot. A kampányhiány valószínűleg utólagos korrekciója volt annak a döntésnek, hogy az SZDSZ nem lépett ki a koalícióból.

A két forduló közötti szűk két hét kitüntetett pillanatának bizonyult a két pártelnök/miniszterelnök-jelölt nyilvános és élő tévéközvetítésben sugárzott vitája. Amíg kampányfőnök voltam, meg tudtam akadályozni, hogy egy ilyen találkozó létrejöjjön. Azzal érveltem, mint más ügyekben is, hogy ne mi emeljük meg a Fideszt! A vitában az volt meglepő, hogy a sok évtizedes politikai rutinnal rendelkező miniszterelnök nem tudta legyőzni több mint harminc évvel fiatalabb riválisát. A nagyobb meglepetést azonban Orbán Viktor okozta azzal, hogy megcáfolta a róla széles körben elterjedt riasztó, riogató véleményeket. Tisztelettudó, udvarias és türelmes politikusnak mutatkozott – vagyis éppen az ellenkezőjét mutatta annak, mint amit előtte gondoltak róla. A TeleDirect gyors felmérése szerint nagyon sokan követték élőben az eseményt, és Orbán Viktor pontozásos győzelmet aratott. A két felet természetesen elsősorban saját párthíveik látták jobbnak a másiknál, ám a koalíció fennmaradását

támogatók közül sokan döntetlennek látták a küzdelmet, míg a váltásra voksolók közül gyakorlatilag mindenki Orbán Viktort ítélte győztesnek.

Túl sok szavazatot azért valószínűleg nem generált a vita, ám abban bizonyosan szerepe volt, hogy sokan elmentek szavazni, és ez már önmagában is javította a Fidesz – MPP esélyeit. A vita és utórezgései azzal is javították a Fidesz–MDF-jelöltek második fordulós esélyeit, hogy felhívták a közvélemény figyelmét arra, hogy az FKGP is tagja lesz az új kormánynak. A Fidesz – MPP nagyon sok hívének egyáltalán nem tetszett ez a lehetőség, ám a két forduló között ők is meggyőzték magukat arról, hogy ez kevésbé rossz, mint egy nagykoalíció vagy a kormányváltás elmaradása. De nem is ez volt az igazán fontos, hanem az, hogy az FKGP hívei elmentek szavazni a második fordulóban is. Ugyanis világossá vált számukra a részvételük célja. Nyilvánvalóan ennek volt köszönhető a második fordulós részvételi rekord is.

Az MSZP 134 (benne 54 egyéni) mandátuma, a parlamenti helyek egyharmada óriási esélyt adott a kezünkbe, ezzel a háttérrel ki lehetett volna építeni egy vadonatúj baloldali pozíció infrastruktúráját. Fontosabb volt azonban az utódlási harc és az, hogy a Kovács László–Nagy Sándor-tandem átvegye az MSZP vezetését, mint hogy jó tempóban fellépjünk a formálódó Fidesz-hatalommal szemben. S felerősödött az a kívülről gerjesztett belső kampány is a „megújulás" jegyében, amely nem szolgált mást, mint az MSZP vezetésének megszerzését. Horn Gyula lemond(at)ása, az én háttérbe szorításom és másoké viszont fontosabb feladatnak tűnt az új-régi

vezetés számára, mint a pártok közötti politikai küzdelem szervezése.

Az MSZP 1998 tavaszán, az első fordulóban elért 33%-os, listás választási aránya stratégiai értékű eredmény volt. Négy nehéz év után a Magyar Szocialista Párt meg tudta őrizni a szavazóbázisát, és ezzel hosszú távra biztosította meghatározó szerepét a magyar közéletben. A Fidesz az első fordulóban és az összesített szavazatokat tekintve is alulmaradt a küzdelemben. Kormányalakítási lehetőségét az önmagát felszámoló MDF-nek is köszönheti, de soha nem érte volna el ezt az eredményt, ha az FKGP nem lépteti vissza 69 képviselőjelöltjét a második fordulóban.

JOBBOLDALI EGYSÉGTÁBOR?!

Jobboldali egységtábornak hívták ugyan azt a politikai tömböt, amely kormányra került, azonban csak annyiban volt jobboldali, amennyiben az MSZP-vel állt szemben. S annyiban volt egységes, amennyiben csakis egységesen lehettek eredményesek az MSZP-jelöltekkel szemben. Az egységteremtő folyamat kulcsa a kisgazda tábor szerepvállalása volt. Elemzők, szimpatizánsok és kritikusok hada legalább egy éven keresztül igyekezett bebizonyítani azt, hogy a Fidesz a kisgazdák nélkül nem nyerőképes – és fordítva. A Fidesz vezetői viszont egészen a legutolsó pillanatokig igyekeztek kikerülni a nyílt állásfoglalást – és a maguk szempontjából a hallgatás nagyon hasznos volt. Az egyértelmű „igen" ugyanis elriasztotta volna a szabaddemokrata táborból a Fideszhez áramló szavazókat. Az egyértelmű „nem" viszont a jobbközéptől a radikálisabb irányban elhelyezkedő százezrek szavazatától fosztotta volna meg a Fideszt. Márpedig velünk szemben szükség volt mindkét elbizonytalanodó tábor minden egyes voksára. A Fidesz-vezetés megteremtette ezt a kényes egyensúlyt, és megoldotta azt a hihetetlenül nehéz feladatot is, hogy a kisgazdákkal való összefogást az utolsó pillanatban hozta össze, akkor, amikor ennek szavazatnövelő hatása nagyobbnak ígérkezett, mint leválasztó ereje.

A Fidesz kormányra kerüléséhez kellett azonban a szabaddemokraták mélyrepülése és a MIÉP népszerűségének növekedése is. A fővárosban és Pest megyében – vagyis az ország szívében és majdhogynem a lakosság egyharmadát kitevő területen – a MIÉP és az SZDSZ szinte egyenrangú politikai tényezővé vált. A jelenség arra utalt, hogy a balközép-jobbközép domináns küzdelem hátterében erőteljesen formálódott egy másik törésvonal is. Ennek két oldalán a liberális/antiliberális, illetve a globális/nemzeti, valamint a kapitalista/antikapitalista alternatívák nagyon is hangsúlyos és markáns megfogalmazói kerültek nyíltan szembe egymással.

A Fidesz tudatosan átgondolt stratégiájának része volt, hogy belátta, a társadalmi beágyazottság tekintetében nem tud versenyre kelni az MSZP-vel, azaz értelmetlen kitűznie – legalábbis rövid távon – beágyazottsága alapvető növelését. Másodszor azt is felmérték, hogy hagyományos értelemben a Fidesz nem válik nagy párttá, azaz nem lesz ezernél is több helyi szervezete, több tízezres tagsá-

ga és szervezeti infrastruktúrája. Azaz az építkezést nem azon a szinten akarták lebonyolítani, amelyen garantáltnak látszott a vereség: nem akartak mélyen beágyazódni a magyar társadalomba, és nem akartak tömegpárttá válni.

A felismerésekből az következett, hogy a Fidesznek mindezektől függetlenül kell vonzó és támogatható párttá válnia. Mivel pontosan fölmérték, hogy az MSZP oldaláról nem számíthatnak többletszavazókra, orientációjuk a hagyományos jobboldali pártok, valamint az SZDSZ potenciális bizonytalankodói felé fordult. A Magyar Polgári Demokraták Társaságának, a Professzorok Batthyány Körének, a Polgári Együttműködés Fórumának és több más hasonló szerveződésnek az volt a funkciója, hogy bizonyítsa a korábban ellentétes oldalon állók egymásra találását, és jelezze a nyilvánosság számára a jobbközép oldalon gyülekező szellemi kapacitást. Ennek a tágan értelmezett szövetségeskeresési folyamatnak a választásokon meg is lett az eredménye. Mind a hagyományos jobboldalon, mind az SZDSZ táborában találtak elbizonytalanodott és csalódott szavazókat.

Ezért alapozta a Fidesz a maga új „identitásteremtő programját" arra, hogy rehabilitálni kell a nemzetnek és az erkölcsnek az államszocializmus évtizedei alatt elfeledett, visszaszorított értékeit. Már 1996-tól megkezdődött annak a retorikának a kialakítása, amely úgy mutatta be a Fideszt, illetve a politikáját, mint amely újrafogalmazza az elfeledett polgári értékeket. Az 1996-os vitairat, *A polgári Magyarországért* már a „polgár" szlogenben sűrítette össze mindazt, ami a jobbközép oldalt

a baloldaltól elválasztja. A „polgár" kifejezés és a polgári Magyarország megteremtése lett az a hívószó, amellyel integrálni kívánták a kulturálisan csalódottak és elbizonytalanodottak széles rétegeit. A Fidesznek a hagyományos jobboldali, valamint a leszakadó liberális szavazók megnyeréséhez szüksége volt a mozgalmi-szervezeti integrációra a hagyományos jobboldal pártjaival. A szervezeti integrálódás mintegy eszköze volt a társadalom identitásválsággal küszködő részének megszólításához. A Fidesznek elképzelései hitelesítéséhez át kellett mennie a régi konzervatívok jóváhagyásán.

Bármennyire jól szerepelt is a Fidesz abban, hogy magához kösse a kulturális identitásukat elvesztő középrétegeket vagy a más pártokból kiábrándultakat már a választásokat megelőzően is, magának is szembe kellett néznie azzal a kérdéssel, hogy mit tud kezdeni a mindenkori bizonytalanok nagy tömegével. A bizonytalanok száma 1994 és 1998 között 30–40% körül mozgott, azaz a választók igen tekintélyes rétegéről volt szó. Ez az a réteg, amelyet a megszokott jelszavakkal, programokkal egyáltalán nem lehet megközelíteni. Olyannyira így van ez, hogy a közvéleménykutatók egyenesen azt állították, hogy a bizonytalanok fogják eldönteni a választások kimenetelét. Kétségtelen, a Fidesz győzelmében közrejátszott az is, hogy ezt a réteget más pártoknál jobban tudta megszólítani.

A kampányban alkalmazott tematikák és retorika nem kis részben éppen a bizonytalan szavazóknak szólt. Az, hogy az 1998-as választási kampány döntően a „van

más alternatíva", a korrupció, a bűnözés és a robbantások körül zajlott, nem kis részben azzal magyarázható, hogy mozgósítható szavazói tömeg már csak ezen a területen volt. Hiszen azok a szavazók, akik beágyazottsági, érdek- vagy értékalapon hozták meg döntésüket, a kampány időszakára lényegében már világosan elrendeződtek az egyik vagy a másik párt szavazói táborában. A bizonytalan tömegek meghódításáért folyt a harc, lényegében már a kampányt megelőző hónapokban-hetekben is.

A kampány finisében döntő tényező volt a bizonytalan szavazók megnyerése szempontjából, hogy annak a pártnak volt nagyobb esélye, amely jobban el tudta magáról hitetni, hogy a jövő pártja. De azt, hogy egy párt a jövő pártja, a választók csak akkor hiszik el, ha az adott párt tekintélyesnek, befolyásosnak mutatkozik. 1998 tavaszán a Fidesz tekintélyét, ha tetszik, a kormányképességét az alapozta meg, hogy az általa kívánatosnak tartott témákat, napirendeket be tudta vinni a közgondolkodásba. Ez a folyamat 1996 őszén, a Tocsik-ügy parlamenti kirobbantásával kezdődött, majd folytatódott a földügyről szóló népszavazással, a korrupcióval, a bűnözéssel és Bős–Nagymarossal. 1998 tavaszának nagy vitatémái mind-mind kötődtek a Fideszhez. A párt a választások előtti hónapokban el tudta hitetni magáról, hogy nem csupán tehetséges és fiatal politikai elitje van, de ez az elit verseny- és kormányképes is.

A Horn- (szocialista–liberális) kormány eredményei és kudarcai

Bár azokat az eredményeket, amelyeket a Horn-kormány elért, mindenki másként értékelte, egy-egy ügyben még a velünk messze a legkritikusabb politikai elemzők/politikusok is elismeréssel szóltak róla. Tellér Gyula tanulmányában Hornt a kádári iskola legkiválóbb képviselőjének nevezte, s arra a következtetésre jutott, hogy a Horn-kormány eljuttatta az országot a korai konszolidációhoz és a fenntartható gazdasági növekedéshez. A korábbi kormányhoz képest nagy lépést tettünk előre szerinte a koalíciós működés szabályozásában, az írásbeli koalíciós megállapodás és a részletes, közpolitikai jellegű kormányprogram kidolgozásában. A kormány több miniszterének, a frakciónak és magának a kormányfőnek a jó teljesítménye is nagy szerepet játszott ezekben az eredményekben, s az ország nemzetközi hírnevének és regionális elsőségének helyreállításában. Mindebben Horn Gyula személyes erényei is megmutatkoztak, így a nemzetközi kapcsolatrendszere, a kitűnő politikai-taktikai képessége, az átlagembert megszólító politikai stílusa és remek politikai ösztöne, avagy érzéke a politikai lépések időzítésében. Ezt csak az utolsó egy-két évben homályosította el a gyakran emlegetett állandó improvizáció, a közpolitikai karmesteri szerep hiánya, s a túlcentralizált politikai vezetéssel és kádári taktikázgatással való helyettesítése.

Tellér Gyula[33] és más elemzők, akik nem osztották nézeteinket, és azok is, akik igen kiemelkedőnek tartották a teljesítményünket, a következőkben értettek egyet: **Történelmi előrelépés volt az euroatlanti integrációban.** A kezdeti aggodalmak ellenére a Nyugat őszintén együttműködő partnernek ismerte el a Horn-kormányt: Magyarország számos tekintetben megint a térség éllovasává vált. Ennek eredményeként lett 1999 tavaszán Magyarország a NATO tagja és az EU-csatlakozásra kiszemelt öt ország egyike.

A szocialista–liberális kormány vitathatatlan érdeme volt a határozott előrelépés a konszenzuális demokrácia irányába. Tellér Gyula szerint voltaképpen a '80-as évek végén megindult fejlődés erőteljes folytatásáról volt szó, amelyben az egyes szférák autonómiája került előtérbe a hatalommegosztás általános rendszerén belül. A Horn-kormány partnernek tekintette ezeket az autonóm szférákat, annak ellenére, hogy kudarcot vallott egyes részkérdésekben, például abban, hogy feladni kényszerült a társadalmi-gazdasági megállapodást.

A demokratizálási folyamatban az MSZP és az SZDSZ kiemelkedő pozitívuma az ellenzék legitimitásának megerősítése és mozgásterének kibővítése volt a parlamentben, amit az új Házszabály testesített meg. Jelentősen megkönnyítettük az ellenzéknek a parlamenti vizsgálóbizottságok felállítását és a parlamenti szereplést. A kormánypártok gesztusokat tettek az ellenzéknek

[33] Tellér Gyula: A rendszerváltozás két útja, *Magyarország politikai évkönyve 1998-ról,* 17–28. oldal

a parlamenti bizottságok arányossága tekintetében is az ellenzék felülreprezentálásával. Még komolyabb lépésnek tekintette a közvélemény azt, hogy alkotmányozási moratóriumot hirdettünk, nem kívántunk a kétharmados többségünkkel egyedül alkotmányozni, hanem a négyötödös többség elvének önkéntes bevezetésével az ellenzéki pártok támogatását tartottuk szükségnek az alkotmányozáshoz.

A Horn-kormány lehűtötte az első kormányzati periódus erősen túlideologizált közéletét, s lényegében ideológiamentes megközelítésre törekedett. A magyar társadalomban jelentős feszültség halmozódott fel az Antall-kormány idején, amelyen végighúzódott a médiaháború és a kormány állandó törekvése a politikai kérdések átideologizálására, az ellentétes nézetekkel való politikai és kulturális konfrontációra. A szocialista–liberális kormány határozottan váltott ebben a kérdésben. A Horn-kormány megegyezésre törekedett az egyházakkal is, s erőfeszítéseket tett az egyházi kárpótlás folyamatának hosszabb távú rendezésére.

Megerősödött a független média, és működésének biztosítására megszületett a médiatörvény is. A médiatörvény gyengeségei, pártosítása és bonyolultsága nem változtat azon, hogy a kormány nemcsak elkerülte a médiába való durva beavatkozást, ami az első kormányzati ciklusban gyakori volt, hanem megteremtette a média privatizációjának előfeltételeit is, s körvonalazta a közszolgálati és kereskedelmi média működésének alap* elveit.

A leglátványosabb kudarc az alkotmányozás elmaradása volt. A törvényhozásban a szocialista–liberális kormány és a parlament bepótolta ugyan azt, ami az előző kormány és az első parlament mulasztása volt a kétharmados, „alkotmányerejű" törvények meghozatalában, de nem tudta keresztülvinni az új alkotmány elfogadását. Az alkotmányozás elmaradásának oka egyrészt az MSZP megosztottsága, másrészt az ellenzék egy részének destruktivitása volt.

A Horn-kormány tevékenységének legmarkánsabb jegye azonban a gazdasági válságkezelés volt, amely fordulatot hozott a gazdaság konszolidációjában, bár mélyen megosztotta a közvéleményt. Ez a lépés a kormány oldaláról az erős politikai akarat és az erős koalíció meglétét bizonyította, mégpedig egy olyan hosszú távú érdekeket szolgáló kormánypolitikáét, amely képes a súlyos népszerűtlenséget – akár a következő választások elvesztését is – vállalni a gazdaság stabilizálása érdekében. Ehhez az kellett, hogy az MSZP meg tudja őrizni az egységét, az olykor elég látványos összeütközések árán is. A siker Horn taktikai érzékének és a frakcióvezetés elkötelezettségének közös eredménye volt.

A Horn-kormány és az MSZP igyekezett csökkenteni a társadalom polarizációját, lassítani az elszegényedési folyamatot. Tompította a piacgazdaságra való áttérés és a gazdasági stabilizáció kedvezőtlen hatásait, de mindenkin nem tudott segíteni. Az átalakulás folyamata szükségszerűen áldozatokkal járt, ezért sokan elfordultak tőlünk, és ezt az ideológiai, kulturális ellentétek, amelyek mélyen megosztották a magyar társadalmat, csak

felerősítették. Ugyanakkor a kormány stabilizálta a nyugdíjellátást, és biztosította, hogy az aktív korosztályok megfelelően készülhessenek fel nyugdíjas korukra.

Ellentmondásos eleme volt a Horn-kormány tevékenységének a privatizáció. A gyors és mélyreható privatizációval ugyanis gyakorlatilag lezárult a piacgazdaságra való áttérés, radikális szerkezetváltás és modernizáció játszódott le a magyar gazdaságban. A privatizáció egyúttal a külföldi tőke – főleg a multinacionális vállalatok – érkezésével gyakorlatilag integrálta a magyar gazdaságot a világgazdaságba, elsősorban az Európai Unióba. A privatizáció eredményeként a magyar gazdaság dinamikussá vált, a külső államadósság drasztikusan csökkent, és rendkívül erőteljes exportoffenzíva kezdődött, ami lehetővé tette a fenntartható fejlődést és az 5% körüli növekedést. A személyes ismeretségeken alapuló kapcsolati tőke azonban domináns maradt. A privatizációnak ez a torzulása eleve utat nyitott a szürkegazdaságnak a kormánypártok holdudvarában, egyben szélesre tárta a korrupció és a feketegazdaság előtt is a lehetőségeket.

A Horn-kormány általános működése során rendkívül megosztott volt egyes konkrét közpolitikai, főleg a gazdaságpolitikai kérdések tekintetében, sokszor a döntésképtelenségig. Nem annyira az egyes tárcák közötti ellentétek miatt, sokkal inkább a kormány függőségeként az erős érdekérvényesítéssel rendelkező külföldi és hazai csoportoktól. Gyakran egyszerűen hiányzott a politikai akarat a döntések meghozatalához, így a nagyobb érdekcsoportok ide-oda rángathatták a kor-

mányt. Az érdekek dzsungelében nem lehetett következetes politikát folytatni, s mivel a kormány elkötelezett volt mind a multinacionális vállalatok, mind a hazai szakszervezetek irányában, gyakran kényszerült rossz kompromisszumra, és csak igen ritkán – mint a Bokros-csomag esetében – tudott a különböző részérdekek fölé emelkedni, tartós, hosszú távú döntéseket hozni. Ehhez hozzáadódott a két koalíciós partner gyakran hisztérikus és értelmetlen „házastársi veszekedése" is. A kormányzat kezdettől fogva erélytelenül lépett fel a bűnözés elterjedése és a társadalmi élet kriminalizálása ellen.

A középtávú tervek és a hosszabb távú vízió hiánya végigvonult az egész kormányzati perióduson, de különösen jellemző volt a második felében. Ennek legszembeszökőbb vonása a kormányfői karmesteri szerep hiánya volt, amit felerősített az, hogy az SZDSZ ellenállása miatt a Miniszterelnöki Hivatal átalakítása sem történt meg a miniszterelnöki kormányzás alkotmányos konstrukciójának megfelelően.

A Horn-kormány tevékenységében a tudás, a szellemi tőke megbecsülése áldozatul esett a gazdasági megtakarításra irányuló, a „fűnyíróelvet" – azaz mindenhonnan egyforma elvonást – **követő törekvésnek.** Ez mutatkozott meg a kultúra, a tudomány és az oktatás elhanyagolásában, mert a szólamok ellenére a kormány nem volt képes felmérni, hogy az oktatás-kutatás fejlesztése az ország számára a gazdasági fejlődésben is áttörési pontot és felzárkózási lehetőséget ad. Ennek a rövid távú gondolkodásnak a következménye lett az, hogy az értelmiség elidegenedett a kormánytól. Hasonlóan tehetetlennek bizonyult a kabinet az egészségügyi ellátás színvonalának fejlesztése terén.

A kormánynak jobb volt a tényleges politikája, mint a politikai kommunikációja. Ez nagyon élesen jelentkezett a Bokros-csomagnál, amelynek bemutatásakor a szükséges politika katasztrofálisan rossz politikai marketinggel társult. A gyenge kommunikáció és a társadalmi visszajelzések iránti közömbösség vezetett az utolsó fél év látványos kudarcaihoz is, mint amilyenek a konfliktusgazdag ügyek erőltetéséből (bős–nagymarosi vízlépcső, a termőföld tulajdona) származtak. Az utolsó hónapok gyenge kormányzati teljesítménye és még rosszabb kommunikációja – az arrogancia és az önelégültség jegyében – azonban nemcsak a választások eredményére, hanem a következő ciklus kezdetére is nagy hatással volt.

Horn Gyula a kiegyezés mestere volt

Horn Gyula személyes teljesítménye kiemelkedő volt kortársai körében. Lengyel László találón nevezte őt 1997-ben publikált tanulmányában[34] a kiegyezés mesterének. S ha sorra vesszük a kiegyezéseit, akkor mutatkozik meg igazán, milyen mély és komoly hatással volt Magyarország átalakulására.

Az első felismerése, hogy **„történelmi kibékülésre" volt szükség a szomszédainkkal,** de legalább arra, hogy

[34] Lengyel László: Ezerkilencszázkilencvenhét, *Magyarország politikai évkönyve 1997-ről,* 58–77. oldal

demonstráljuk Magyarország békülési szándékát; ez kellett ugyanis ahhoz, hogy Magyarország kikösse kompját a nyugati parthoz. Horn Gyula mélyen meg volt győződve arról, hogy be kell jutnunk a NATO-ba és az Európai Unióba, Magyarországnak a Nyugat integráns részévé kell válnia. Saját érdekünk, de Horn Gyula tudta azt is, hogy nyugati integrálódásunk előfeltétele a Szlovákiával, Romániával, Ukrajnával, Horvátországgal, Szlovéniával és a körülményekhez képest Szerbiával való kiegyezés.

Plebejus érzelmei mellett is tisztában volt azzal, hogy ha a globális világban minden a multinacionális vállalatoktól és pénzintézetektől függ, akkor ki kell egyeznünk velük is. Ha tisztességesen fizetnek, tiszteletet tanúsítanak a magyar kormány iránt, megbecsüljük őket. Ha tudomásul veszik, hogy egy baloldali kormánynak mások az elkötelezettségei a dolgozókkal szemben, mint egy jobboldalinak, akkor együtt tudunk működni.

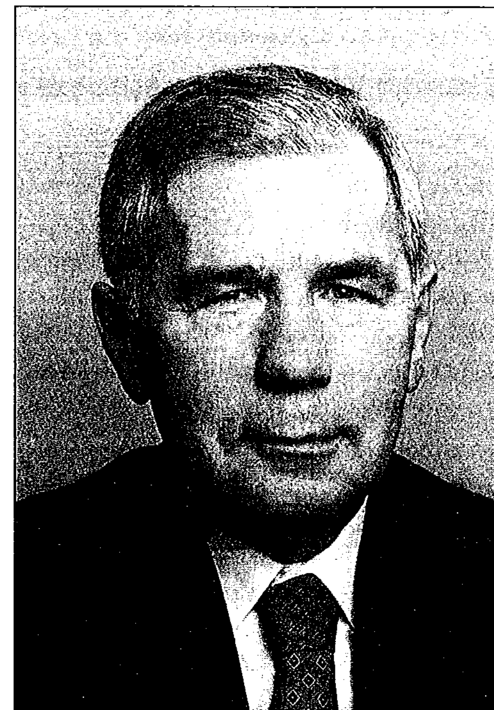
A hazai nagytőke is (már amennyi volt) nélkülözhetetlen a kormány közvetlen vagy közvetett támogatásához. „Nem hirdetünk amnesztiát – írja le Lengyel László Horn Gyula gondolkozását –, de nem fogjuk kérdezni, ki honnan szerezte az első százmillióját, ha a továbbiakban igyekszik kiszürkíteni, kifehéríteni magát. Vagyonadót vetünk ki rájuk, hogy biztosítsunk némi egyenlőséget, de nem bántjuk őket. A magyar nagytőkétől elvárjuk, hogy a kormányzati megrendelésekért, támogatásokért cserébe legyen politikailag lojális, támogassa a kormányt, vegyen részt a kormány által elindított, a szociális feszültségeket enyhítő programokban, kampányokban."

De kiegyezés kell a szakszervezetekkel, kiegyezés kell a dolgozókkal is. Horn Gyula bevitte a legnagyobb szakszervezet képviselőit a parlamentbe, és a későbbiekben is kielégítette az igényeiket. Tette ezt még akkor is, amikor kiderült, hogy a tervezett átfogó társadalmi-gazdasági megállapodás megkötésére nincs lehetőség, mert a szakszervezetek nem mutattak önkorlátozást és megértést. Fontosnak tartotta, hogy a munkavállalók legyenek tisztában azzal, hogy minden megszorítás átmeneti, a rendszer alaptermészete az erős társadalmi csoportok igényeinek kielégítése. Világossá tette, hogy az átmeneti megszorításokat mindig kompenzálni fogjuk. A Kádár-korszak gondolt a kisemberekre, az Antall-kormány megvetette és elfeledte őket. Neki az volt a célja, hogy a kisember boldoguljon, el tudja magát helyezni az új világban. Az ő állama a kisemberek állama, a kormány a kisemberek kormánya volt, akiknek tudniuk kellett, hogy évről évre el fogjuk érni az életszínvonaluk emelését, a biztos munkát, a nyugalmat.

Kiegyezett, ha fogcsikorgatva is, az SZDSZ-szel. A szabaddemokraták bevétele a kormányba egyrészt „rehabilitálta" az MSZP-t, hiszen a legradikálisabb antikommunista ellenzéki csoport volt hajlandó együttműködni vele. Másrészt új kiegyezést jelentett az értelmiséggel. Harmadrészt elvehető volt az SZDSZ „politikai szüzessége", bizonyítható volt róla, hogy nem más, mint mi vagyunk, csak gyengébb. Ha az SZDSZ szállítja az értelmiség, a média, az általa befolyásolt külföld támogatását, cserében részesülhet a hatalom és az elosztási rendszerek tortájából.

Paktumot kötött az ellenzékkel. Horn Gyula a törpévé változott ellenzéki pártoknak nagyvonalú megállapodási javaslatot tett a nyugodt kormányzás érdekében. Hagyta, hogy az MDF-kormány bőséges végkielégítéssel „fusson", büntetlenségi ígérettel engedte el a korábbi kormánypártok politikusait. Parlamenti súlyuknál több bizottsági elnökséget és helyet ajánlott fel az ellenzéki pártoknak. Cserébe elvárta, hogy legyenek mérsékeltek, és vegyenek részt a közös alkotmányozásban.

Lengyel László így látta Horn Gyulát. Én annyit teszek csak hozzá: megtiszteltetés volt számomra, hogy Horn Gyula munkatársa lehettem!

23. A Harmadik Magyar Köztársaság miniszterelnöke
1994. július 15. – 1998. július 6.

Felhasznált irodalom

A *Magyarország politikai évkönyve 1998-ról (I)* című kiadványból (Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Bp., 1999):

BIHARI MIHÁLY: Politikai libikóka, avagy kormányzati váltógazdálkodás, 1990–1998
ANGELUSZ RÓBERT – TARDOS RÓBERT: A választói erőtér blokkosodása, 1994–98
BLASKÓ ZSUZSA: A gazdasági közhangulat 1998-ban
BOZÓKI ANDRÁS: A polgári radikális kormány
CSIZMADIA ERVIN: Az 1998-as választások értelmezése
DESSEWFFY TIBOR: Az új elit kovácsa – avagy a magyar Sturm und Drang
DEUTSCH TAMÁS – GYARMATI LÁSZLÓ: A jövő választása
ELEK ISTVÁN: Televízió – sajtó – politika
GYARMATI ISTVÁN: 1998 – a felkészülés éve
HUBAI LÁSZLÓ: Politikai regionalizáltság az 1998. évi országgyűlési képviselő-választásokon
HUSZ DÓRA: Politikusok népszerűsége, 1998
JUHÁSZ GÁBOR: Kampánypénzkanyarok, '98
KAPITÁNY ÁGNES – KAPITÁNY GÁBOR: Az 1998-as választási kampányműsorok szimbolikus és értéküzenetei
KÉRI LÁSZLÓ – PETSCHNIG MÁRIA ZITA: 1998 főbb gazdasági és politikai csomópontjai
LAZÁNYI JÁNOS LÁSZLÓ: Az 1998-as országgyűlési képviselő-választás – térképeken

LENGYEL EMŐKE – PÁLVÖLGYI MIKLÓS: A különböző tiltakozási formák iránt tanúsított elfogadási, illetve részvételi hajlandóság változásának trendjei, 1994–98
LENGYEL EMŐKE – TÓTH ANTAL – VINCZELLÉR ERIKA – PÁLVÖLGYI MIKLÓS: A magyar lakosság véleménye gazdaságról, politikáról és az európai együttműködésről 1998-ban
LENGYEL LÁSZLÓ: Ezerkilencszázkilencvennyolc
MÁDL ANDRÁS – SZABÓ DÁVID: A médiapiac változásai
MARIÁN BÉLA – SZABÓ ILDIKÓ: A pártok szavazótáborainak érzelmi, ideológiai profilja
ÓSZABÓ ATTILA – VAJDA ÉVA: Vabank: a Postabank-ügy politikai háttere
SEBESTÉNY ISTVÁN: Az 1998-as magyar parlamenti választások képviselőjelöltjeinek társadalmi jellemzői
SZEKERES IMRE – SZEREDI PÉTER: Látkép csata után
SZIKINGER ISTVÁN: Közbiztonsági politika 1998-ban
TELLÉR GYULA: A rendszerváltozás két útja
TÓKA GÁBOR: Választási közvélemény-kutatások és előrejelzések 1998-ban
TÓTH GY. LÁSZLÓ: Választások és változások 1998-ban: a polgári jobbközép alternatíva
VÁSÁRHELYI MÁRIA: Médiapiaci körkép – médiapolitikai körkép
WIENER GYÖRGY: Az 1998. évi országgyűlési választások
ZÁVECZ TIBOR: Két párt versenye az elsőségért
A Fidesz – Magyar Polgári Párt választási negyven pontja
Püspökkari körlevél a szavazókhoz

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. 1994. május 10. A miniszterelnök-jelölt Horn Gyulát a miskolci kórház intenzív osztályán ápolják
   Miskolc, 1994. május 10.
   Horn Gyulát, a Magyar Szocialista Párt (MSZP) elnökét Miskolcon, a megyei kórház sebészetének intenzív osztályán ápolják, miután súlyos autóbalesetet szenvedett.

2. „Egyedül nem megy!"
   Budapest, 1980. november 27.
   Kern András és Garas Dezső, a két főszereplő a Sándor Pál – Tóth Zsuzsa forgatókönyvéből rendezett – *Ripacsok* című filmj egyik jelenetében. A film operatőre: Ragályi Elemér.
   MTI-fotó: Friedmann Endre

3. Békesi László és Horn Gyula
   Budapest, 1994. november 29.
   Dr. Békesi László MSZP-s politikus, pénzügyminiszter, 1942. május 31-én született Győrött.
   A képen: Békesi László pénzügyminiszter és Horn Gyula miniszterelnök a Parlament üléstermében.
   MTI-fotó: Kovács Attila

4. Bokros Lajos pénzügyminiszter és Horn Gyula pártelnök, miniszterelnök a Magyar Szocialista Párt IV. kongresszusán., Miskolci Egyetem, 1995. november 26.
   MTI-fotó: Balogh P. László

5. Surányi György, Horn Gyula és Bokros Lajos sajtótájéoztatója 1995. március 12-én, Budapesten

   Surányi György a Magyar Nemzeti Bank elnöke, Horn Gyula miniszterelnök és Bokros Lajos pénzügyminiszter sajtótájékoztatón ismerteti az újságírókkal a rendkívüli kormányülésen meghozott döntéseket.
   MTI-fotó: T. Asztalos Zoltán

6. Budapest, 1995. március 22. – A Gellért téren gyülekeznek az egyetemi és főiskolai hallgatók, amikor a Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetségének felhívására megkezdődött a budapesti egyetemisták tandíjellenes demonstrációja. A tüntetés résztvevői a József nádor térre, a Pénzügyminisztérium épülete elé vonultak
   MTI-fotó: Rózsahegyi Tibor

7. Göncz Árpád Kisújszállás várossá nyilvánításán, 1995
   Kunszállás, 1995. szeptember 16.
   Kunszállás kétnapos rendezvénnyel emlékezett meg községgé válásának ötvenéves évfordulójáról. Göncz Árpád köztársasági elnök szeptember 16-án volt az esemény vendége.
   A képen: a község egyik idős lakója üdvözli Göncz Árpádot.
   MTI-fotó: Szombathelyi Dániel

8. Miskolc, 1995. november 25. Az MSZP IV. kongresszusának második napján felszólalt Bokros Lajos pénzügyminiszter. A képen: Bokros Lajos arcképével díszített trikót kapott a BIT-es fiataloktól
   MTI-fotó: Balogh P. László

9. Lamperth Mónika, Toller László, Vancsik Zoltán, Tompa Sándor
Budapest, 2005. július 14.
Lamperth Mónika belügyminiszter tájékoztatja az érintett magyar szervek vezetőit az Európai Unió bel- és igazságügyi tanácsülésén elhangzottakról, majd sajtótájékoztatót tart a Belügyminisztérium Sajtófogadójában.
MTI-fotó: Honéczy Barnabás

Budapest, 1995. március 29.
Toller László, Pécs város szocialista polgármestere.
MTI-fotó: Kovács Attila

Vancsik Zoltán 1995. március.29.
MTI-fotó: Kovács Attila

Budapest, 2006. május 17.
Tompa Sándor, a Magyar Szocialista Párt országgyűlési képviselője.
MTI-fotó: Kovács Attila

10. Suchman Tamás
Hévíz, 1996. január 21.
Az MSZP parlamenti frakciójának ifjúsági modernizációs munkacsoportja január 20-án ülést tartott Hévízen. Az ülés után sajtótájékoztatót tartott Juhász Gábor, a munkacsoport újonnan megválasztott vezetője és Suchmann Tamás privatizációs miniszter.
MTI-fotó: Czika László

11. Horváth Ádám rendező, tanár, az MTV elnöke
Budapest, 2014. március 5.
Horváth Ádám rendező a Hogy volt?! című tv-műsor felvételén, az MTVA Kunigunda utcai gyártóbázisának 7-es stúdiójában.
MTVA Fotó: Zih Zsolt

12. Markó Béla író, költő, az RMDSZ elnöke
Budapest, 2004. október 14.
Markó Béla, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, az RMDSZ romániai államfőjelöltje tájékoztatót tart a romániai előválasztások tapasztalatairól a Határon Túli Magyarok Hivatalának épületében Budapesten.
MTI-fotó: Honéczy Barnabás

13. Nagy Imre miniszterelnök beszél a Kossuth Rádióban
Budapest, 1956. október 28.
Nagy Imre miniszterelnök rádiónyilatkozata az új kormány megalakulásának napján.
MTI-fotó: Bojár Sándor

14. II. János Pál és Várszegi Asztrik Pannonhalmán
Pannonhalma, 1996. szeptember 6.
II. János Pál pápa az 1000 éves pannonhalmi bencés kolostor folyosóján magyarországi látogatásának első napján, mellette Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát. A szentatya a közösség esti imáján: a vesperáson vett részt.
MTI-fotó: T. Asztalos Zoltán

15. Clinton elnök Taszáron
Taszár, 1996. január 13.
Bill Clinton amerikai elnök európai programjának sorrendjét megváltoztatva, szombat reggel az olaszországi Avianóból Tuzla helyett a taszári IFOR légibázisra érkezett, ahol először a katonák előtt mondott beszédet, majd vezető magyar politikusokkal találkozott.
MTI-fotó: Bruzák Noémi

16. 1996, juniális a Nagyréten: MSZP-s kötélhúzás Vargáné Kerékgyártó Ildikóval, Földes Györggyel és Csintalan Sándorral
Budapest, 1996. június 8.
A Magyar Szocialista Párt június 7–8-án hatodik alkalommal rendezte meg a hagyományos munkásjuniálist.
A politikusok focimeccsét Puskás Ferenc vezette, a politikai fórumon Horn Gyula, Sándor László, Vargáné Kerékgyártó Ildikó és Filló Pál válaszoltak a feltett kérdésekre.
A szórakoztató műsorok egyik érdekes színfoltjaként az MSZP-vezetők szakszervezeti vezetőkkel mérték össze erejüket kötélhúzásban. A képen Csintalan Sándor.
MTI-fotó: Illyés Tibor

17. II. János Pál és Horn Gyula, Vatikán, 1997. június 20.
II. János Pál pápa és Horn Gyula miniszterelnök a vatikáni látogatáson, ahol a szentatya magánkihallgatáson fogadta a magyar miniszterelnököt, aki a magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenység finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdésről állapodott meg a római kúria államtitkárságának vezetőjével.
MTI-fotó: Soós Lajos

18. Tűzoltás az Aranykéz utcai robbantás után
Budapest, 1998. július 2.
Július 2-án Budapest belvárosában négy személy életét vesztette, amikor felrobbantottak egy autót az V. kerületi Aranykéz utcában. A robbantást egy Mercedes típusú gépkocsi ellen hajtották végre.
MTI-fotó: Mihádák Zoltán

19. Kuncze Gábor, Pető Iván a parlamentben
Budapest, 1997. április 14.
Az MTI több forrásból is megerősített értesülései szerint április 14-én lemondott pártelnöki és frakcióvezetői tisztéről Pető Iván. A hírügynökség úgy értesült, hogy a politikus ezt az SZDSZ ügyvivői testületének rendkívüli ülésén jelentette be. A meg nem erősített információk szerint a Szabad Demokraták Szövetségének ideiglenes vezetője Kuncze Gábor ügyvivő, koalíciós miniszterelnök-helyettes, a belügyi tárca vezetője lett.
MTI-fotó: Kovács Attila

20. Torgyán Józseffel a politikai vitán
Jászapáti, 1997. május 29.
Torgyán József, a Független Kisgazdapárt (FKGP) frakcióvezetője és Szekeres Imre, a Magyar Szocialista Párt (MSZP) frakcióvezetője a jászapáti művelődési házban rendezett politikai vitán.
MTI-fotó: Barna Sándor

21. Dunakanyar, Visegrád
123RF Hungary

22. Budapest, 1998. május 20. Horn Gyula, a Magyar Szocialista Párt (MSZP) elnöke és Orbán Viktor, a Fidesz Magyar Polgári Párt elnöke a Közgazdaságtudományi Egyetemen tartott vitaesten.
MTI-fotó: Soós Lajos

23. A Harmadik Magyar Köztársaság miniszterelnöke
1994. július 15. – 1998. július 6.
Budapest, 1998. február 24.
Horn Gyula (MSZP) miniszterelnök.
MTI-fotó: Rafael Csaba

Horn Gyula az a politikus volt, aki társaival együtt kerítést bontott, és 2015-ben sem épített volna. Már az illegális migráció első jelei nyomán gondoskodott volna Magyarország biztonságáról, a menekültek ellátásáról és szervezett átvonulásáról, előzetesen egyeztetett volna más EU-tagállamokkal a közös fellépésről a menekültek humánus ellátása érdekében, és a menekültstátuszra nem jogosultak hazaszállításáról. Horn ezért volt több, mint politikus: államférfi volt.

NORAN LIBRO
www.noranlibro.hu
kiado@noranlibro.hu
www.facebook.com/noranlibro

SZEKERES IMRE

Azok a **koalíciós** évek

1994 – 1998